SAFI SA

SOCIETATEA DE ASISTENTA FINANCIARA SI INVESTITII

PARTENERUL IDEAL DE AFACERI PENTRU DUMNEAVOASTRA

Plasamente sigure si rentabile prin:
FONDUL MUTUAL SAFI

Capitalizarea economiilor si pensii prin:
FONDUL PRIVAT DE ACUMULARE SI PENSII

Asistenta financiara pentru persoane fizice si juridice prin diverse produse financiare.

CU NOI VIITORUL ESTE MAI SIGUR!

Bd. Balcescu nr.21 Tel. 312.4960 , 312.3937

32

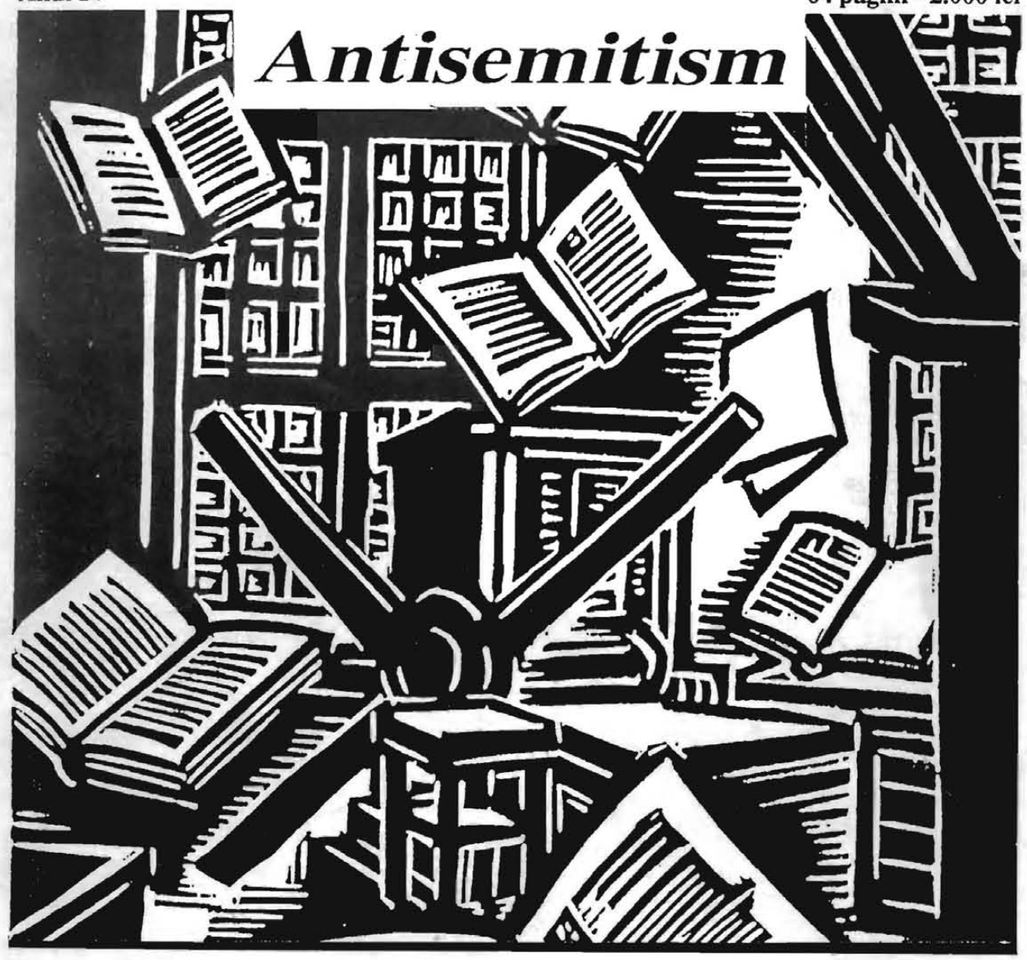
Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ŞTIINŢE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAŢIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul IV

64 pagini - 2.000 lei

Antisemitism



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Ştiințe Politice şi Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iaşi.

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHIȚĂ IONESCU
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundația Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Stela Arhire
Mircea Boari
Romulus Brâncoveanu
Aurelian Crăiuțu
Mihail Dobre
Goga-Mărieș Ioana
Liana Ionescu
Gabriel Ivan
Bogdan Popescu-Necșești
Victor Neumann
Dan Pavel
Dan A. Petre
Cristian Preda
Cristian R. Pîrvulescu
Valentin Stan
Ștefan Stănciugelu
Louis Ulrich (redactor-șef adjunct)
George Voicu
Graphics:
Tomnița Florescu
Manager:
Alice Dumitrache

Desktop Publishing:

Ω OMEGA PRESS '93

Manuela Gheorghiu
Mariana Dinu

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.
Reproducerea articolelor apărute în publicație

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, intelectuali, oameni politici și studenți.
Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la *Sfera Politicii*
- șase luni – 12.000 lei
- un an – 24.000 lei

plus taxele poștale.

Abroad: annual subscription readers is $50 or its equivalent in your country's currency.
Cont FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ
Lei: 402466026422
USD: 402466028405
BANKCOOP ROSETTI

Adresa:
str.Armenească 13, sector 1
oficiul poștal 22/212 București
12-15 luni–joi; 11-13 vineri

Telefoane:
- Administrație: 211 8765
- Tehnoredactare:614 0827
- Fax: 223 3389

Găsiți *Sfera Politicii* la:

Librăria **All**
București, Bd. Kogălniceanu 95A
București, Str. General Berthelot 24
Tg. Mureș, Bd. 1 Decembrie 1918, 216
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155: București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria Univers: București, Calea Moșilor 62-68
Librăria 11: București, Calea Dorobanți
Librăria Libra: București, Calea Moșilor 125
A-24 Computers: București, Calea Victoriei 120
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Eminescu: București, Bd. Carol 15
Librăria Minerva: București, Calea Victoriei 130
Librăria Prosum: Brașov, str. Anghel Saligny 15
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smîrdan 5
Librăriile Humanitas: București, Sibiu, Iași, Timișoara, Alba-Iulia
Sfera Politicii, Polis* și *Revista de Cercetări Sociale
pot fi procurate și direct, de la **Editura Staff**,
Calea Plevnei 136, tel.: 638 6090.

Acest număr este ilustrat cu gravură pe lemn din albumul **Mon Pays** de **Frans Masereel**

Tiparul executat la **TIMS** Calea Plevnei 136, tel.: 638.4035 București

Cuprins

2. *Editorial*	**Stelian Tănase**	Noua burghezie
4. *Antisemitism*	**Leon Volovici**	Mit și realitate
9.	**Victor Neumann**	Premise în România modernă
15.	**George Voicu**	Rechizitoriu cu tîlc
18.		Cronologie
22.	**Ferenc Erös, Zoltan Fabian**	Ideologie și atitudini
28. *Puterea judecătorească*	**Adrian Vasiliu**	Legislatori și interpreți
31.	**Valeriu Stoica**	Deziderat și realitate
36.	**Ralu Filip**	Presa și justiția în România după 1989
39.	**Cristian Preda**	Regimul comunist și separația puterilor
42. *Anatomia comunismului*	**Florin Muller**	Stalinismul orientat spre partid
43.	**Documente**	Procesul Pătrășcanu (III)
45. *România încotro ?*	**Pavel Câmpeanu**	Transition Leads to Social Conflicts
48. *Actualitatea*	**Alina Mungiu Pippidi**	Concluziile unei plimbări diplomatice
52.	**Liana Ionescu**	Barometru de opinie publică
54.	**Eugen Șerbănescu**	Autoritarism de catifea
56. *Books and Authors*	**Florin Constantiniu**	G.M. Adibekov, *Kominform i poslevoennaja Evropa*
57.	**Laurențiu Panaite**	Documente, *O anchetă stalinistă*
58.	**Laurențiu Vlad**	*Vampires Unstaked National Images: Stereotypes and Myths in East Central Europe*
61.	**Laurențiu Ștefan Scalat**	Jacques Rupnik, *Le déchirement des nations*
63.	**Dan Rădulescu**	Alina Mungiu, *Românii după '89 – istoria unei neînțelegeri*
64. *Books Review*		

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

STELIAN TĂNASE

Noua burghezie

România reface, în anii '90, *pattern*-ul transformării sale dintr-o țară agrară, subdezvoltată, într-una europeană, urbanizată, proces început la mijlocul secolului trecut, efort care a durat pînă în 1948. Agentul principal al schimbării a fost, atunci ca și acum, statul. Burghezia română a apărut doar parțial din mediul societății civile. Cea mai mare parte s-a format în intersecția cu interesele statului, ca o colonie a acestuia. Burghezia română a fost rezultatul transformării boierilor de rangul doi. Ei devin mai puțin negustori, cît mai ales un amestec de funcționari ai statului și oameni de afaceri care supraviețuiesc atîta vreme cît statul îi protejează. Elementele propriu-zis comerciale, productive, sînt puțin numeroase, cu putere economică redusă și dependente de debușeele puse la dispoziție de către stat. Interesul statului a fost că această clasă se adăuga propriei birocrații în: (a) reglarea producerii și distribuirii resurselor; (b) în efortul de modernizare necesar supraviețuirii – ca stat, în primul rînd. Birocrația a constituit – împreună cu ceea ce s-a numit burghezie – o alianță care a deținut controlul tuturor resurselor și mecanismelor de decizie. Societatea civilă s-a dezvoltat încet și în limite reduse în aceste condiții atipice, avînd un sprijin minim din partea burgheziei.

După 1990, acest proces este reluat aproape în aceiași parametri. Societatea civilă este constant constrînsă de către stat în încercările ei de a se dezvolta. Burghezia, care ar trebui să constituie agentul dinamic al limitării puterii birocrației, este dependentă de stat, supraviețuiește numai în măsura în care reușește să profite de accesul la resursele gestionate de birocrație. Din instinct de conservare, birocrația se apără împotriva apariției unor noi centre de putere. În acest punct se desparte de burghezia *sui generis* a anilor '90, atunci cînd dă semne de autonomizare. Relațiile patron/client între birocrație și burghezie reproduc în fapt un tip de relație profund înrădăcinat în societatea românească, comun de altfel societăților subdezvoltate. Evident, nu numai tradiția și mentalitățile generează fenomenul. Faptul că resursele și distribuirea lor se află sub controlul statului, deci a birocrației, duce la dependența economică a burgheziei.

Birocrația veghează ca dezvoltarea pieței, apariția altor zone în care se acumulează capital să nu scape de sub control. Ea tolerează sectorul privat – în măsura în care este dependent de stat. Astfel, își poate menține controlul sub aparența economiei de piață, a liberei concurențe. Mîna invizibilă care reglează economia capitalistă nu mai este, ca în Occident, cererea și oferta, ci statul. El mediază toate tranzacțiile. Statul (și birocrația care îl servește) s-a autonomizat în raport cu societatea. El pretinde întîietate în raport cu proprii lui cetățeni. El se prezintă pe sine ca apărător legitim al intereselor societății, dar își asumă acest rol numai în raport cu propria sa clientelă. El se află în mîna acestei clientele politico-economico-administrative pe care o servește și de care este servit.

Birocrația s-a conectat la piața liberă avînd interese specifice. Comunismul tîrziu a diminuat *status*-ul birocrației. Silită de falimentul regimului să nu-și poată fructifica privilegiile și amenințată cu dispariția de capriciile unui lider, care, însoțit de familia sa, acaparase toate pozițiile care acordau acces la resurse, ea a întrevăzut schimbarea dictaturii personale a lui Ceaușescu ca o împrejurare favorabilă de a-și asigura pozițiile, statutul distinct de cel al societății. De aici și retragerea sprijinului dat pînă atunci dictatorului. După revoluție, acest grup social s-a reorganizat cel mai repede, și-a identificat interesele și mijloacele de a și le realiza. În Polonia, Ungaria, Republica Cehă etc., foștii deținători ai puterii (ai resurselor) au pierdut controlul segmentului politic. Ceea ce fuseseră pînă atunci *societatea paralelă, economia secundară, contestația anticomunistă* au preluat puterea. Fosta administrație s-a văzut nevoită să se replieze pe pozițiile unei burghezii *sui generis*, în sectorul privat, întrucît accesul la pozițiile publice i-a fost barat. A fost un necesar moment de discontinuitate, care a așezat lucrurile mai favorabil pentru democrație.

În România, acest moment de ruptură nu a existat. După decembrie 1989, același grup social a controlat și controlează deciziile și resursele, chiar dacă a fost silit la metamorfoză. Aș spune că, într-un anumit sens, dinamica transformărilor este mai accentuată la fosta nomenklatură decît în alte zone. Foștii deținători ai resurselor au avut nevoie de o rapidă și amplă dezangajare de vechiul sistem. Asta pentru a se adapta în timp util și a nu pierde controlul. Zonele tradițional antitotalitare au crezut că pîrghiile puterii, resursele ei și distribuirea acestora își vor schimba deținătorul, le vor aparține în mod natural. În consecință, nu au fost presate să se transforme, de vreme ce mediul politic părea să confirme valorile democratice. Nu s-a produs trecerea de la logica lui NU la logica pozitivă a cuceririi puterii, a guvernării, a construirii alternativelor. În vreme ce birocrația s-a dezideologizat, democrații au rămas purtătorii unui discurs ideologic lipsit de concretețe. Este o dificultate pe care au simțit-o democrații din tot estul Europei. Numai că cehii, polonezii, ungurii au făcut școala schimbării la guvernare, în timp ce în România s-a făcut pe străzi.

Burghezia română post '89 reface drumul burgheziilor din societățile subdezvoltate ale țărilor din lumea a treia, ca și drumul burgheziei românești din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX. Ea nu este interesată în descentralizare, ca orice burghezie veritabilă, ci într-o centralizare care să-i folosească la acumularea de capital. Ea se revoltă contra statului numai cînd acesta îi barează calea spre un profit mai mare sau cînd birocrația sprijină alt clan. Atunci, limbajul tradițional burghez este regăsit pentru scurtă vreme. Burghezia română de astăzi nu este democratică; ea dorește un stat care să o sprijine în disciplinarea forței de muncă, în mărirea profitului, în pătrunderea pe terțe piețe și închiderea celei românești pentru terți etc. Ea nu se sprijină pe societate, nu este angajată pe direcția limitării puterii, ca în Occidentul secolelor trecute. *De la statul totalitar, susținut de masa de muncitori manuali, semi calificați, de origine țărănească, în alianță cu nomenklatura, s-a trecut la statul autoritar, susținut de birocrație în alianță cu "noua burghezie"*. Tranziția se dorește a fi un proces controlat de sus în jos, care să se deruleze în folosul acestei alianțe. Ea acționează în direcția capitalismului numai în măsura în care propria clientelă își poate însuși proprietățile statului. Economia românească prezintă puternice trăsături oligarhice. Instituțiile publice, la fel. Partidele, de asemenea, sînt structurate oligarhic, cu puternice rețele patron/client înăuntrul lor, indiferent dacă se află sau nu la putere. Burghezia – dependentă de birocrație – dezvoltă o relație identică.

În acest context, trebuie să ne întrebăm ce fel de regim are astăzi România și ce fel de societate este România la sfîrșitul secolului al XX-lea. Ea cunoaște o evoluție atipică. În primul stadiu al tranziției, burghezia – încă slabă – susține statul, care, astfel, capătă trăsături autoritare, neavînd în societatea civilă o limită suficient de articulată care să limiteze exercițiul autoritar. Societatea românească conține, potențial, diferite direcții. Deocamdată, *alianța birocrație–burghezie asigură baza puterii, iar conținutul acesteia este etatist-autoritar, dat de structura oligarhică a economiei și instituțiilor*. După 1989, chestiunea refacerii autorității centrale, distrusă de revoluție, a fost prioritară. Teama de haos a mobilizat variate grupuri de interese. Democrațiile clasice își pun prioritar problema limitării puterii, de unde practica separării puterilor. *Trend*-ul consolidării autorității centrale continuă în România și este departe de a se fi epuizat.

Rămîne o singură întrebare. Cînd se va schimba natura burgheziei? De răspunsul la această întrebare depin-de dacă societatea românească va deveni o democrație de tip occidental sau va rămîne în limitele unei aparente democrații, un hibrid semidemocratic/semidictatorial. Cred că pentru o generație sau două, stadiul oligarhic-autoritar este de neevitat. Acest stadiu își va epuiza resursele odată cu dezvoltarea unei numeroase clase mijlocii, a unei burghezii autonome și acumulării de experiențe democratice în societatea civilă. □



STELIAN TĂNASE (1952) – Writer an political analyst. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Vice-President of the Romanian Political Science Association. He is the author of three novels and one political essays book. He published three novels. Fellow Scholar at Wilson Center in 1994.

Currently, he is Editor of *Sfera Politicii*.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Mit și realitate

(fragmente)*

LEON VOLOVICI

Surveys on present trends of post-communist antisemitism in Eastern Europe reveal contradictory images of the weight and significance of current anti-Jewish manifestations and rhetoric. An evaluation of the main themes of the present antisemitic discourse points to the predominance of irrational myths the "Jewish (or Israeli) conspiracy" and world-wide "Jewish power". Questions of national identity, a tendency toward historical distortion and mystification, and the propagandistic accusation of "Jewish guilt" for the former represive communist regimes form another area of contention which leads to anti-Jewish manifestations.

Antisemitismul este astăzi un subiect frecvent regăsit în titlurile presei din Europa de Est. Fostul tabu asupra subiectului și manipularea problemelor evreiești nu mai este în vigoare; însă, vechile clișee rămîn și se găsesc noi forme de manipulare. În presă, antisemitismul este uneori văzut ca o temă extrem de importantă și de urgentă, alteori poate dispare brusc, fiind înlăturat de pe agenda publică.

Aprecieri la fel de contradictorii pot fi făcute comparînd reapariția antisemitismului cu sondajele ce indică îmbunătățiri remarcabile ale situației comunităților evreiești în aceste țări și interesul general foarte mare față de subiecte evreiești. Rapoarte alarmante asupra incidentelor antisemite alternează cu descrieri entuziaste despre expresia liberă actuală a vieții comunitare și religioase evreiești, reconstituirea identității evreiești, normalizarea relațiilor cu Israelul și organizațiile evreiești occidentale și dreptul de a emigra.[1] Se observă un interes deschis față de iudaism și istoria evreiască, inclusiv o atracție aproape obsesivă pentru produsele alimentare *kosher* în capitalele Europei Răsăritene. Există multe publicații asupra chestiunilor evreiești; au fost înființate catedre academice pentru studii evreiești, au fost organizate conferințe, iar declarațiile oficiale ce se opun antisemitismului sînt cele mai impresionante.

În același timp, odată cu noile manifestări antisemite, de intensitate diferită, ce pot fi întîlnite în fiecare țară, există o continuă dezbatere asupra problemelor dintre evrei și ne-evrei. Asemenea dezbateri sînt disproporționate față de numărul real al evreilor în țările Europei de Est. Unele comunități sînt reduse la o existență aproape simbolică și au o însemnătate redusă în viața economică sau politică.

Într-o perioadă copleșită de gesturi simbolice ce marchează imensa reînnoire și schimbare în țările postcomuniste, evenimente ce simbolizează sfîrșitul antisemitismului oficial în URSS și Europa Răsăriteană nu sînt greu de găsit. Acest lucru poate fi văzut, de exemplu, în mesajul lui Gorbaciov, din 1991, către participanții la comemorarea masacrului de la Babi Yar, în care condamnarea antisemitismului nu a mai fost asociată cu blamarea sionismului; în discursul președintelui Poloniei, Lech Walesa, în fața Knesset-ului israelian; în impresionanta adunare a șefilor fostelor țări comuniste la deschiderea Muzeului Memorial al Holocaustului la Washington, D.C.; sau în uluitoarea apariție a corului Armatei Roșii cîntînd imnul israelian "Hatikvak" în ebraică, lîngă zidurile Orașului Vechi la Ierusalim.

Odată cu sfîrșitul antisemitismului oficial, "privatizarea" lui a urmat imediat, fiind folosit în mod deschis atît de noile organizații naționaliste care doreau să calce pe urmele extremismului xenofobic de dreapta de dinainte de război, cît și de grupuri de foști comuniști pentru a promova o opoziție dogmatică față de procesul de democratizare și liberalizare.

Antisemitismul însă nu este principala problemă în actuala confruntare politică și ideologică; el este doar presupus și, în mod artificial, provoacă discutarea unei "chestiuni evreiești" imaginare. O privire asupra numărului enorm de texte cu caracter antisemit (articole în presă, polemici, manifeste electorale, declarații publice și discursuri parlamentare, cărți și material de propagandă, articole de popularizare despre subiecte religioase) arată varietatea contextelor în care apar comentarii antievreiești. Aici sînt cîteva dintre aceste contexte, nu în ordinea importanței, ci a frecvenței lor:

– politic: originea evreiască a adversarilor politici; o presupusă conspirație evreiască împotriva țării sau împotriva liderilor naționaliști; implicarea evreiască în conflicte etnice sau teritoriale;

– dezbateri asupra situației catastrofale a economiei: asupra modelelor sociale și politice ce trebuie urmate pentru a depăși criza și instabilitatea politică;

– dezbateri ideologice asupra problemelor naționale: modernitate *versus* tradiționalism; conducere clericală *versus* conducere laică; democrație de tip occidental *versus* un stat etnocratic ce urmează o tradiție autohtonă;

– interpretări și polemici asupra moștenirii naționale: responsabilitatea pentru crimele în masă ale celui de-al doilea război mondial; cauzele apariției comunismului și dezastrele provocate de el;

– confruntări cu identitatea națională și miturile: tradiția naționalistă; reevaluarea foștilor oameni de stat și ideologi naționaliști;

– argumentarea teologică: poziția creștină față de iudaism, problema deicidului etc.

Dispariția evreilor din societate nu a condus la dispariția antisemitismului ci, mai degrabă, la abstractizarea lui prin accentuarea caracterului mitic al evreului. Chiar interesul, mai sus menționat, față de subiecte evreiești contribuie la procesul de mitologizare a evreului (și într-un sens filosemit), în contrast cu prezența numerică actuală a evreilor în societățile est-europene. Așa cum arăta Yehuda Bauer, "evreii non-existenți au devenit un subiect major în discursul public".[2] În această abstractizare a stereotipurilor antisemite, domină componenta irațională și există o diminuare a stereotipurilor negative actuale ale evreilor, precum caracterul sau imaginea lor fizică. În această nouă situație, pericolul ce vine din partea everilor este perceput ca o conspirație invizibilă, demonică, în care prezența concretă a evreilor nu mai este relevantă sau necesară.

Manipularea politică a antisemitismului este un fenomen curent care ar fi fost imposibil fără un set real sau presupus de expectații. Predispoziția de a accepta sau reproduce stereotipuri negative este generată de persistența lor în tradiția religioasă și în folclor, de penetarea lor în limbajul cotidian, cît și de existența unor fantasme comune. Un element antisemit ar putea fi detectat în discursul public, în cultură și în orice manifestare ce exprimă o stare a minții, orientarea (sau dezorientarea) ideologică și opțiunile politice. Stereotipuri și mituri binecunoscute au fost reproduse, iar unele noi au fost inventate.

O bogată subliteratură a conspirațiilor misterioase și fantasmagorice a invadat standurile de cărți din orașele Europei Răsăritene. În mod frecvent, un personaj demonic evreiesc se află în centrul complotului, deoarece vechiul mit al conspirației mondiale evreiești a fost reînviat pentru a explica situația de azi.[3] Noi ediții și reeditări ale Protocoalelor Înțelepților Sionului circulă în Polonia, Ungaria, Serbia, Slovenia, în România, Cehia și Slovacia; cea mai mare exploatare a textului rămîne în locul său de naștere, Rusia.[4] Acei ce utilizează și promovează Protocoalele se bazează pe receptivitatea cititorului, predeterminată de imaginile culturale și religioase ale evreului, în special într-o perioadă de transformări sociale și politice bruște, cu un climat de teamă, insecuritate economică și obsedată de teorii conspiratiste.

Presupul complot evreiesc sau francmasonic a părut a fi cheia ideală, magică, pentru descifrarea secretului schimbărilor extraordinare din ultimii cîțiva ani. "Semnificația" ideologică impusă în mod oficial se prăbușea; rămînea necompromis doar sensul ascuns, irațional și mistic, deoarece el fusese interzis și respins de ideologia marxistă și sistemul educațional ateist. Mitul unei conspirații evreiești părea să ofere o explicație clară a evenimentelor și schimbărilor complexe și radicale din societate. El dădea coerență și unitate prototipuroilor evreiești imaginare și contradictorii (atît capitaliste cît și comuniste), pentru că evreul mitic ar putea folosi toate mijloacele pentru a controla sau domina lumea.

Derivată din mitul conspirației evreiști este obsesia "puterii evreiești", după cum atestă recente sondaje de opinie (din 1991 și 1992), în contrast uluitor cu numărul insignifiant al evreilor din aceste țări.[5] "Evreii au prea multă putere" este o opinie împărtășită de 31% dintre cei intervievați în Polonia, 42% în Slovacia. În Republica Cehă, 24% dintre cei chestionați sînt convinși că revoluția din 1989 de la Praga a fost organizată de evrei sprijiniți de francmasoni; comentarii similare sînt făcute despre "revoluția iudaică" din România. Ideea puterii excesive a evreilor poate fi regăsită și în retorica unor personalități publice, precum în discursul cardinalului Poloniei, Glemp, în timpul crizei mănăstirii carmelite, și în cel al politicianului ungur de dreapta, István Csurka.

Teoriile conspirației, neavînd nevoie de dovezi clare, au început să penetreze chiar și texte neutre, fără intenții ideologice sau propagandistice. De exemplu, *Buletinul Ministerului Culturii din România*, care înregistrează publicațiile noi, comentează despre o nouă carte, tradusă din franceză, despre masonerie: "După atît de mult mister, se poate înțelege interesul pentru un fenomen care a legat întreaga lume modernă, care a produs revoluțiile franceză și rusă, a controlat și controlează cel mai puternic stat din lume."[6]

Mitului clasic i-a fost adăugat un element nou, cel al rolului ostil și dominant al Israelului în scenariile conspirației actuale, mai ales prin activitatea Mossad-ului. În unele texte antisemite, CIA și chiar KGB sînt doar o filială a Mossad-ului și a statului său major de la Tel Aviv (niciodată de la Ierusalim, care nu este perceput ca avînd un rol sionist malefic).

Schimbările pozitive ale statutului evreilor, precum dreptul de funcționare a organizațiilor evreiești, dreptul de a emigra în Israel etc. au fost au fost imediat traduse într-un scenariu mitic: noile organizații evreiești sînt văzute ca agenții ale Mossad-ului desemnate să pregătească noi cataclisme sociale. Emigrația în masă din Uniunea Sovietică este văzută ca un prim pas al unui plan secret

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

de a invada şi coloniza fostele ţări comuniste pentru a crea un al doilea stat evreiesc. România, Slovacia şi Republica Cehă sînt ameninţate imediat de acest "proiect".

Dacă numărul evreilor ce se identifică ei înşişi ca atare reprezintă doar un procent foarte mic, uneori nesemnificativ, al populaţiei, numărul pretinşilor cripto-evrei în Europa de Est prezintă o creştere alarmantă. În Polonia, potrivit lui Tejkowski, numărul cripto-evreilor este de două milioane (!) şi include pe fostul prim-ministru Tadeusz Mazowiecki, pe Jerzy Turowicz, editorul prestigioasei reviste catolice Tygodnik Powszechny, plus figuri din ierarhia catolică şi chiar papa. Această ultimă descoperire extraordinară "explică" motivul "ascuns" în spatele recentelor încercări ale bisericii de a promova reconcilierea dintre polonezi şi evrei şi condamnarea antisemitismului. Potrivit aceloraşi surse, "evreii" sînt aceia care insistă asupra alegerii libere a femeilor în privinţa avorturilor, o problemă morală deosebit de sensibilă pentru catolici.[7]

Afirmaţiile fantastice ale unei invazii sau colonizări evreieşti nu sînt doar asociate cu noţiunea mitică a omni-



prezenţei şi puterii evreieşti. Iudaizarea adversarilor politici, pentru a-i compromite, este o metodă propagandistică curentă, observată de numeroşi analişti ai scenei est-europene. "Fiecare evreu este un duşman" nu mai este un slogan eficient în circumstanţele actuale, ci fiecare duşman a devenit *ipso facto* un evreu. "Duşmanul de clasă" – un concept fundamental în ideologia comunistă, este acum înlocuit de duşmanul etnic sau duşmanul mitologic – evreul. O altă funcţie a acestei iudaizări este de a repudia figuri politice care au devenit, în mod iremediabil, discreditate şi urîte. De exemplu, în presa românească antisemită, Elena Ceauşescu a devenit, *post-mortem*, evreică; dar nu şi soţul, Nicolae Ceauşescu, care este adulat postum şi identificat cu o orientare naţionalistă.[8]

Acei ce promovează acest discurs antievreiesc nu acceptă caracterizarea discursurilor lor ca antisemnite şi nici nu s-ar defini ei înşişi ca antisemiţi. Aceasta a condus la situaţia paradoxală a "antisemitismului fără evrei şi fără antisemiţi".[9]

Diferitele explicaţii ale atacurilor antisemite de astăzi au indicat rădăcini istorice, politice sau psiho-sociale. Evident, fenomenul este adînc înrădăcinat în cultura politică a zonei, în miturile sale istorice şi culturale fundamentale, în locul pe care-l ocupă "problema evreiască" în istoriile politice şi culturale ale acestor ţări şi în persistenţa şi răspîndirea stereotipurilor antisemite. Din motive istorice şi geopolitice, elementul fundamental al culturii politice a acestor ţări a fost problema afirmării şi apărării identităţii naţionale şi statale. În perioada modernă, aceasta a fost mai întîi exprimată de ideologia naţionalistă a perioadei romantice, urmată, în perioade de criză socială sau naţională, de poziţii radicale şi exclusiviste.

Crearea duşmanilor vizibili şi invizibili pentru a sprijini o ideologie şi o *raison d'etrenu* este exclusiv domeniul sistemelor totalitare, ci şi al ideologiilor etnocentrice. În acest caz, naţionalismul a fost, mai întîi, modelat în jurul pericolelor externe reale. În memoria colectivă, duşmanul tinde să dobîndească trăsături şi putere mitologică, iar evreul a întruchipat perfect sensul pericolului universal (şi la fel se întîmplă astăzi), oferind o explicaţie simplă pentru dezastrele recente şi viitoare. După 1989 a existat o răsturnare totală a modelelor şi simbolurilor "oficiale" ale istoriei naţionale, aşa cum au fost promovate de regimurile comuniste. Capitole "negre" ale istoriei, ce erau considerate compromiţătoare potrivit documentelor comuniste, au ajuns din nou să fie văzute ca perioade de glorie naţională. Aceasta a inclus perioade ale dictaturii de dreapta sau guvernarea unor conducători pro-nazişti. În contrast, intrarea armatei sovietice în aceste ţări la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial, care fusese sărbătorită sub regimurile comu-

niste ca eliberare (în unele cazuri, aceasta a devenit ziua naţională), marchează acum începutul ocupaţiei sovietice şi al terorii anti-naţionale. Restabilirea valorilor şi miturilor naţionale a generat şi o schimbare de simboluri: noi drapele şi imnuri naţionale; au fost demolate monumente şi înlocuite cu altele; numele străzilor au fost schimbate. Tot acest proces demonstrează o revoluţie adîncă în conştiinţa naţională şi o criză de identitate naţională cu efect considerabil asupra psihologiei colective, o "întoarcere către istorie", cum a numit-o Shlomo Avineri, implicînd punerea sub semnul întrebării a unor evenimente controversate din trecut.

În zonele în care valorile societăţii îşi au obîrşia în istoria naţională, puterea tradiţiei determină valorile sociale şi culturale actuale; oamenii îşi justifică ideologia şi planurile politice de astăzi folosind argumente istorice.

Sfîrşitul perioadei comuniste, eşecul utopiei promise, a cunoscut o reîntoarcere emfatică către temele definirii naţionale, suveranităţii naţionale şi chiar o cercetare a frontierelor statale definite anterior. Ideologia naţionalistă şi, în unele cazuri, practica politică, tinde să se concentreze în jurul sloganului purităţii etnice şi al dorinţei unui stat monoetnic; societatea se defineşte ea însăşi mai curînd în termeni etnici decît ca societate civilă.[10] Limbajul comunist recent abandonat s-a transformat, aproape instantaneu, într-un limbaj naţionalist, dovedind aceeaşi preferinţă pentru clişee şi tabuuri şi pentru eufemisme ce mai degrabă ascund decît dezvăluie gîndirea scriitorului sau vorbitorului. Etnocentrismul politic şi fantezia ideologică potrivit căreia poate fi realizat un stat pur etnic a dus la războaie şi masacre, precum în fosta Iugoslavie. În Europa de Est au apărut partide naţionaliste extremiste, iar liderii populişti, de obicei provenind din fosta nomenclatură comunistă, sînt acum "reciclaţi" ca naţionalişti. În contextul instabilităţii sociale şi politice din Ungaria, România şi Slovacia, discursul şovinist poate să atingă înălţimi periculoase.

Conflicte diferite în ţările post-comuniste rezultă din tensiuni etnice. Unele sînt derivate din considerente culturale şi lingvistice (precum libertatea de a folosi limbile minorităţilor în şcoli). Însă, conflictele etnice au escaladat într-un ritm rapid şi şocant. Pe lîngă manipularea lor de către politicieni dornici de a cîştiga sau consolida puterea, există şi cauze adiţionale. Odată cu abolirea structurii politice a partidului unic şi în absenţa iniţială a societăţii civile şi structurii politice alternative, dimensiunea etnică devine extremă. A existat un sentiment de "noi" *versus* "ei" – străinii. Continua slăbiciune a societăţii civile şi lipsa unei tradiţii democratice sporeşte riscul escaladărilor imprevizibile ale tensiunilor etnice, fie din cauze reale, fie artificiale. Problemele sociale şi politice sînt prompt percepute ca probleme etnice prin în-



toarcerea la modelele tradiţionale ale culturii politice autohtone, cu binecunoscutele lor structuri ce accentuează pericolele anihilării etnice, pierderea potenţială a integrităţii teritoriale şi/sau a suveranităţii statale, fobia faţă de vecini agresivi, un sentiment de inferioritate al minorităţii şi un sentiment de victimizare datorat "trădării" de către alte state. Evreii nu mai sînt direct implicaţi în aceste crize şi dezbateri. Dar reîntoarcerea la temele şi miturile ideologiei naţionaliste implică o întoarcere la mentalităţile şi naţionalismele istorice specifice ale acestor ţări. Cînd naţionalismul extrem este confruntat cu perspectiva unei societăţi deschise, pluraliste şi democratice, el se întoarce, de obicei, către tradiţia argumentelor antisemite, de preferinţă către capitalul mitologic care este chiar mai eficient în circumstanţele actuale.

Pentru a discredita pe deplin "duşmanul" străin, naţionaliştii se inspiră din stereotipurile stabilite ale evreului demonic mitic. De exemplu, partidul naţionalist extremist România Mare arată spre "iudeo-maghiari" în atacurile sale anti-ungureşti; în Polonia, suporterii lui Tejkowski atrag atenţia polonezilor împotriva comploturilor

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

"iudeo-americane" şi "iudeo-sovietice", precum şi împotriva coaliţiei anti-poloneze "evreo-germane". Corespondentul sîrb al agenţiei Taniug la Moscova pretinde că "lobby-ul evreiesc din Ministerul de Externe rus a ajutat Croaţia şi Slovenia să obţină recunoaşterea diplomatică din partea Rusiei."[11] Un politician bulgar, apropiat de cercurile foştilor comunişti, pretindea că unii parlamentari bulgari au fost folosiţi de către "lobby-ul evreiesc pro-turc" în Congresul Statelor Unite.[12]

Oricînd sînt făcute încercări de a examina în mod critic mituri naţionaliste, personalităţi şi evenimente istorice, apar dispute violente şi se recurge la miturile trădării şi conspiraţiei. În acest caz, stereotipurile antisemite se regăsesc imediat într-poziţie centrală. □

Selecţie şi traducere
Louis ULRICH

* Fragmentele de faţă, publicate cu permisiunea autorului, fac parte din lucrarea "Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or Central Issue?", publicată în ACTA no. 5, The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism , The Hebrew University of Jerusalem.

NOTE:

1. Antony Lerman, ed., "Central and East European Jewry: The Impact of Liberalization and Revolution", IJA Research Report 2-3, 1990.
2. Yehuda Bauer, "On the Applicability of Definitions: Antisemitism in Present Day Europe", International Seminar on Anti-Semitism in Post-Totalitarian Europe (Prague, May 1992), p. 8.
3. O nouă perspectivă teoretică asupra subiectului şi anchete recente asupra difuzării Protocoalelor, în Pierre-André Taguieff, ed., *Les Protocoles des Sages de Sion*, 2 vol, Paris, Berg International, 1992.
4. Despre transformările mitului conspiraţiei evreieşti în ţările post-comuniste, vezi Konstanty Gebert, "Antisemitism in the 1990 Polish Presidential Election", *Social Research* vol, 58, no. 4 (Winter 1991), p. 723-755; Janusz Tazbir, Protokoly Medrcow Syjonu: *Autentyk czy falsyfikat* (Warsaw: Interlibro, 1992); Paul Zawadski, "Usage des Protocoles et logiques de l'antisémitisme en Pologne", în Pierre-André Taguieff, ed., *Les Protocoles*, vol 2; *Idem*, "Antisémitisme en Pologne a l'heure de la transition vers post-communisme", Lignes 19 (Mai 1993); Vera Ebels-Dolanova, "Ideological Patterns of Antisemitism in Post-Communist Societies – Revival or Continuity?", lucrare prezentată la "International Seminar on Anti-Semitism in Post-Totalitarian Europe" (Praga, mai 1992); Michael Shafir, "Best-selling Spy Novels Seek to Rehabilitate Romanian Securitate", RFE/RL *Research Report* 45, 12 November 1993.
5. Sondaje de opinie incluzînd întrebări asupra "influenţei şi puterii evreieşti excesive", în Ranae Cohen, Jennifer L. Golub, *Attitudes toward Jews in Poland, Hungary, and Czechoslovakia: A Comparative Survey* (New York: The American Jewish Commitee, 1991); Zora Buturova and Martin Butora, *Wariness Toward Jews and 'Postcommunist Panic in Slovakia* (New York: The American Jewish Committee, 1992); Helena Datner-Spiewak, "A First Glance of the Results of the 'Poles, Jews and Other Ethnic Groups'", *East European Jewish Affairs*, 23:1 (Summer 1993).
6. *Universul cărţii*, 1 ianuarie 1994, p. 11.
7. Gazeta Wyborcza, 4 iulie 1991; vezi şi Abraham Brumberg, "Poland, the Polish Intelligentsia and Antisemtism", *Soviet Jewish Affairs*, 20: 2-3 (1990).
8. Despre "iudaizarea" adversarilor sau a persoanelor compromise vezi şi Alina Cala, "Contemporary Anti-semitism in Poland", *Polish Westem Affairs*, 32:2 (1991) 161-69; Marcin Kula, "Problem postkomunistyczny czy historycznie uksztaltowany polski problem?", Biuletyn Zydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce 4 (1991); Kinga Dunin, Malgorzata Melchior, "Zyd" i "antysemita", în Marek Czyzewski et al., eds., *Cudze problemy: O waznosci tego, co niewazne. Analyza diskursu publicznego w Polsce* (Warsaw: OBS, 1991) 37-38; Michael Shafir, "Antisemitism in the post-Communist Era", în Randolph L. Braham, ed., *The Tragedy of Romanian Jewry*.
9. Andrei Cornea, "Les deux paradoxes de l'antisémitisme en Roumanie", în Alain Gresh, ed., *A l'Est, les nationalismes contre la démocratie?* (Paris: *Edition Complexe*, 1993), p. 121-25.
10. Pierre Kende, "Du nationalisme en Europe Centrale et Orientale", în Gresh, *A l'Est, les nationalismes*, p. 17.
11. Vezi Laslo Sekelj, "Antisemitism and Nationalist Conflicts in Former Yugoslavia", Patterns of Prejudice, 27:2 (1993), p. 80.
12. Antony Lerman, Howard Spier, eds., *Antisemitism World Report*, 1993, London: Institute of Jewish Affairs, p. 67.

LEON VOLOVICI – Received his Ph.D. from Jassy University and has published studies on Romanian culture and Romanian Jewish intellectual life. Since moving to Israel in 1984, he has been a researcher at the Yad Vashem Archives, Jerusalem.

Currently he is researcher at the Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, The Hebrew University, Jerusalem, under whose auspices he published *Nationalist Ideology and Antisemitism: The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s* (Pergamon, 1991).

Premise în România modernă

VICTOR NEUMANN

The movement for the assertion of the national identity has overlaped, from the outset, the principle of nationality and the democratic principle. Therefore, it has been formed, on the one hand, a national-democratic ideology and a nationalist, chauvinist and antisemitic ideologue, on the other. The author of this article analyzes the premises of this latter trend, the xenophobic and antisemitic doctrine, at the end of 19th century and the beginning of the 20th century. He concludes that the political confusions, the economic crisis and the mentality which lay at the basis of the national state have contributed to the emergence of antisemitism.

România a rămas între ultimele ţări europene în care evreilor li s-au acordat drepturi civile. Abia Constituţia din 1923 le va recunoaşte, cum avea să procedeze şi cu celelalte minorităţi.

Cum se explică această întîrziere? Sub presiunea Congresului de Pace de la Berlin, din 1878, care condiţionase recunoaşterea independenţei României de revizuirea articolului 7 al Constituţiei din 1866, Parlamentul ţării a votat reformularea respectivului articol după cum urmează: "... diferenţa de credinţe religioase şi confesiuni nu constituie în România o piedică pentru a dobîndi drepturile civile şi politice şi a le exercita"[1]. În aceeaşi împrejurare (octombrie 1879), organele legislative votează şi procedura de "naturalizare", potrivit căreia evreii puteau să solicite Camerei, în mod individual, dreptul la cetăţenie. Ca "recompensă" pentru participarea la Războiul de independenţă, 888 evrei au devenit cetăţeni români, în vreme ce marea masă a populaţiei evreieşti continua să intre în categoria străinilor. Statutul lor juridic era de "străin fără supuşenie străină", adică fără patrie. Aşa se face că pînă la 1913, cînd populaţia evreiască din Vechiul Regat se ridica la 231.038 suflete, numărul celor care primiseră cetăţenie era de 4.668.

Cum se explică încălcarea acordurilor de la Berlin, adică a articolelor 43 şi 44, care prevedeau emanciparea în bloc a evreilor? În memoriile sale, Moses Gaster arată cum conducătorii politicii româneşti dejucaseră hotărîrile Congresului de la Berlin, speculînd interesele marilor puteri în zona Balcanilor şi, în speţă, interesele Germaniei în România[2]. Ce se întîmplase? Bismark a reuşit să determine statul român să răscumpere Societatea de construcţii feroviare din România, majoritar germană şi care dăduse faliment, în schimbul acceptării emancipării individuale a evreilor. Prin urmare, au primat interesele economice ale Germaniei şi nu respectarea tratatului, în vreme ce pentru guvernul României de atunci mai importantă se arăta a fi rezolvarea chestiunii evreieşti conform propriei mentalităţi. Se contura astfel un naţionalism xenofob, exprimînd optica guvernanţilor şi a unui număr de intelectuali ce se opuneau legislaţiilor internaţionale, faţă de cîteva dintre formele de integrare politică europeană.

Temerile în faţa marilor puteri erau parţial justificate în anii în care Peninsula Balcanică tindea să devină o zonă fierbinte a Europei. Disputa pentru extinderea sferelor de influenţă era o realitate deloc neglijabilă. Drept urmare, "chestiunea evreiască" avea să fie abordată cu aceeaşi reticenţă. Presiunile politice internaţionale au mărit, la rîndul lor, suspiciunile cercurilor conducătoare de la Bucureşti. Aşa se face că problema va avea un ecou cu totul neaşteptat, transformîndu-se într-o dispută diplomatică internaţională. Uneori, în monedă de schimb, cum a fost cazul în raporturile cu Germania.

Concomitent cu factorul politic, o parte importantă a presei şi literaturii începe să fixeze stereotipul antisemit la nivelul culturii. Evreul era socotit simbolul străinului, mai întîi pentru că nu se asimila, mai apoi pentru că avea legături cu lumea. După 1866, scriitori, lingvişti, istorici, filosofi, jurişti, etnografi iau parte la dezbaterea acestei probleme. Sugestive sînt, spre exemplu, punctele de vedere exprimate de Mihai Eminescu, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Vasile Conta, mai tîrziu Nicolae Iorga şi A.C. Cuza. În timp ce Parlamentul dezbătea statutul evreilor, Eminescu publica articole în care se opunea oricărei concesii, apreciind "chestiunea izraelită" drept o

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

"calamitate"[3]. În articolul "Ne e silă" răzbate mai clar ideologia naţionalistă cu predispoziţii xenofobe: "Cine n-a avut drepturi nu le are nici astăzi. Evreii, consideraţi pururea ca străini în ţară şi fiind străini în realitate, căci nu vorbesc româneşte în familie, au o lege deosebită de aceea a celorlalţi locuitori şi nu s-amestecă cu ei prin căsătorie, vor rămînea străini pînă ce nu vor deveni români"[4]. În accepţiunea sa, conceptul de cetăţean e asimilat celui de etnie. Limbajul folosit vizează delimitări etniciste, aşa-zisa luptă între elementele "istorice" şi cele "neistorice" ale ţării. Ecoul articolelor cu tentă xenofobă şi antisemită ale lui Eminescu a fost relativ scăzut în anii '80 ai secolului trecut, cînd ele au fost publicate; în timp însă, datorită creaţiei poetice de excepţie, s-a ajuns ca şi publicistica lui să fie considerată sacră. Chiar şi în prezent, pornind de la un asemenea cult, unii cercetători sau ideologi caută "alte înţelesuri" teoriei etniciste, dedicînd lungi studii sociologice spre a justifica xenofobia lui Eminescu.[5]

Într-adevăr, multe din articolele politice ale poetului justifică civilizaţia rurală, pledează pentru întoarcerea la statul de tip arhaic. Ele nu scapă ocazia să critice oraşul – ca loc al pierzaniei –, pentru a preamări apoi valorile tradiţionale ale satului românesc. Din perspectiva istoriei economice, ideile sale sînt antiliberale, iar xenofobia lui nu reprezintă nimic altceva decît expresia slăbiciunii burgheziei româneşti. De aici zugrăvirea în culori întunecate a străinului, care încalcă obiceiurile ancestrale ale poporului. Modelele negative ale grecului, armeanului, bulgarului şi evreului se voiau un motiv pentru a evidenţia necesitatea păstrării tradiţionalismului pur, de sorginte agrară. Falsificările ce decurgeau dintr-o atare înţelegere a lucrurilor îşi aveau rostul – în accepţiunea poetului – de a crea o conştiinţă naţionalistă şi a tămădui starea economică a ţării. Furia lui Eminescu se poate explica şi prin aceea că el avea o reală temere în faţa înmulţirii populaţiei evreieşti din Moldova. Să fie vorba de o reacţie de apărare? Cert este că, adeseori în publicistica sa, el face dovada unui naţionalism moderat; paginile emană o simpatie concretă pentru lumea satelor şi o înţelegere a vieţii celor umili, ceea ce le conferă o savoare de necontestat.



Analiza atitudinilor xenofobe ale celui mai mare poet român ridică o problemă pe care nu o putem trans̨a repede, aşa cum s-a făcut pînă acum. Ea presupune, pe de o parte, cunoaşterea istoriei evreilor aşezaţi în România în veacul al XIX-lea, pe de alta apropierea nuanţată de societatea şi cultura românească, aflate într-o perioadă de tranziţie de la structurile organizatorice şi mentale medievale spre cele moderne. Prin urmare, se impune o altă înţelegere a cazului, dincolo de disputele de pe poziţii partinice, eventual etniciste. Cîteva date concrete privitoare la evrei ar fi încă o dată mai mult decît utile pentru a încerca să explicăm evoluţia relaţiilor acestui grup etnic cu românii şi, într-un atare context, poziţia lui Mihai Eminescu.

Numărul evreilor din Principate a crescut după Tratatul de la Adrianopol. În absenţa burgheziei româneşti, înţelegînd grupurile de întreprinzători şi comercianţii cu solide contacte în Europa, evreii au îndeplinit unele din funcţiile acestei clase. Moldova şi Ţara Românească dobîndiseră deplina libertate a schimbului de mărfuri, iar domnitorii erau direct interesaţi ca ţările lor să prospere prin intrarea într-un circuit economic mai larg. Au fost domnitori, ca de exemplu M. Sturdza, care au încurajat aşezarea evreilor în Moldova, în scopul amintit. Delimitarea taberelor se petrece după 1866, ca urmare a primelor măsuri antisemite, iar rezultatul este crearea ghetourilor socio-profesionale de evrei şi de creştini. După acelaşi an, 1866, se înregistra un început de viaţă capitalistă în România. Rezultă că nu putea fi vorba decît de debutul radicalizării spiritelor. Evreii se vor concentra în oraşe pentru că li se refuză dreptul de proprietate asupra pămîntului: proporţia populaţiei evreieşti în unele centre din Moldova atingea 50% (cazul Iaşilor), ceea ce a provocat reacţiile unor oameni de cultură şi ale unor parlamentari. Apariţia şi dezvoltarea burgheziei evreieşti crease o oarecare concurenţă. Pentru un număr mare de intelectuali de orientare tradiţionalistă, acesta era un aspect nou, cel puţin de nedorit.

Pentru burghezia română, aflată într-o etapă de început, lucrurile erau uşor diferite. Interesele ei economice se împleteau cîteodată cu ale burgheziei evreieşti.

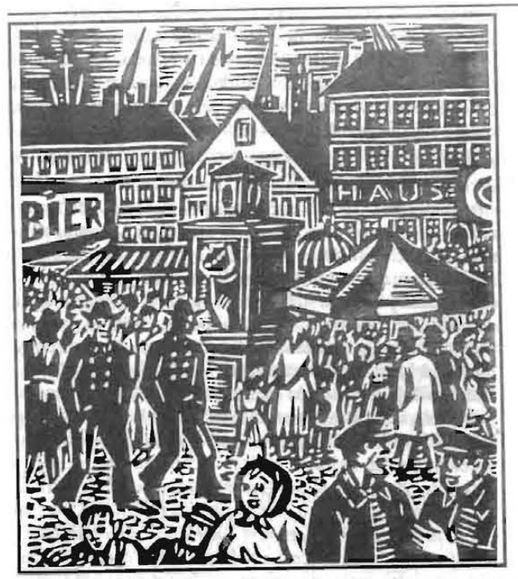
Pe de altă parte, este adevărat, concurenţa nu întotdeauna îi era favorabilă, căci mijloacele de care dispunea erau modeste, procesul de formare pretindea sacrificii, acumulări de capital, multă muncă şi după un program, ieşirea din mentalitatea medievală, dobîndirea conştiinţei de breaslă. Aşa se explică faptul că, în acest răstimp, evreii aveau să joace un rol mai activ, dovedindu-se necesari în cîteva domenii de maximă utilitate, cum ar fi producţia bunurilor de consum pe cale industrială. Cu toate că numai o parte neînsemnată ocupa poziţii în bănci, comerţ şi arte, marea majoritate fiind mici meseriaşi – croitori, blănari, ţesători, fierari, pietrari, boiangii, tîmplari –, atacurile juridice şi prigoana s-au îndreptat împotriva acestora din urmă. Dovadă este că, la începutul secolului nostru, au loc migraţii masive din România spre porturile din nordul Europei, cu speranţa de a pleca în America.[6]

În anii în care Eminescu îşi tipărea articolele cu accente antisemite – dintre care doar o parte le-am invocat –, politica României se afla în faza clarificărilor ideologice. A gîndi socialul şi naţionalul împreună – aşa cum o făcea poetul în ziarele timpului – însemna raportarea societăţii la mitul ei, însuşirea rapidă a beneficiului originilor. După Eminescu, naţiunea era o comunitate umană, istorică şi mitică, o garanţie a fidelităţii faţă de origini. Potrivit acestor reflecţii, soluţia pentru evrei era fie plecarea definitivă, fie asimilarea. Ambele greu de acceptat, dacă luăm în considerare că în România existau deja la acea dată adevărate comunităţi şi nu un număr restrîns de indivizi. Reacţia de apărare pe care o resimţim în textele publicisticii eminesciene trebuie interpretată întîi de toate ca o neînţelegere a aportului burgheziei şi meşteşugarilor evrei la dezvoltarea economică, tehnică şi urbanistică a României; la modernizarea formelor de comerţ[7]. Instinctul acesta de apărare, alteori de respingere, nu este valabil în cazul interferenţelor sau chiar al concurenţei culturale pe care poetul le recunoscuse şi le apreciase.

Alături de Eminescu, o constantă atitudine antisemită, mai greu de explicat, o are B.P. Hasdeu. Într-o broşură publicată în 1866, intitulată *Studiu asupra judaismului. Industria naţională, industria străină şi industria evreiască faţă cu principiul concurenţei*, el aduce o primă "contribuţie" în sensul amintit. După Hasdeu, dintre toate popoarele Europei, numai evreii prezintă spectacolul unei neam întreg de "zarafi" şi de "prăvăliaşi". Ei nu muncesc, nu produc, în schimb, cîştigă. De îndată ce iudaismul se strecoară într-o ţară, în mijlocul unei naţiuni, negoţul banilor şi negoţul de prăvălie ia proporţii alarmante, în neconcordanţă cu dezvoltarea celorlalte ramuri ale economiei. Ca şi în cazul lui Eminescu, punctul de pornire este conflictul datorat concurenţei, provocată, aşa cum am văzut, de formele incipiente ale economiei capitaliste. O concurenţă pe care Hasdeu o respinge, apelînd la întreg registrul de jigniri ce face parte din limbajul antisemit. El mai recunoaşte că între 1866, data la care publicase primele "studii" de acest gen, şi anul 1901, cînd le reeditase, concepţia sa privitoare la evrei nu a suferit nici o modificare. Aceluiaşi cărturar i se datorează *Istoria toleranţei religioase în România*[8], o carte des invocată, îndeosebi atunci cînd se încearcă a se demonstra absenţa antisemitismului religios în societatea românească medievală şi modernă. Şi nu numai a acestui antisemitism. Capitolul al VII-lea al lucrării, *Judaismul în România*, respectiv paragraful "Judaismul polon", este concludent pentru modul în care Hasdeu înţelegea tema evreităţii în ansamblul ei, dar şi pentru felul în care reuşeşte să amalgameze datele trecutului cu ale prezentului. Cînd informaţiile culese (fără criteriile ştiinţifice existente deja în epoca la care facem trimitere) nu corespundeau viziunii sale, autorul prefera să le falsifice, creînd mărturii istorice proprii. *Istoria toleranţei religioase* făcea parte din suita de scrieri menite să dea o replică cercurilor culturale şi politice europene ce afirmaseră că în România se practica discriminarea religioasă. În realitate, scrierea este o derivaţie a aceleiaşi ideologii naţionaliste, antisemite. Acest tip de deformare a conştiinţei şi a activităţii intelectuale reapare în mediile academice pe care le frecventa autorul şi unde cuvîntul său avea o greutate aparte. Într-o scrisoare trimisă filologului Lazăr Săineanu, apropiat colaborator în cadrul Facultăţii de Litere a Universităţii din Bucureşti, Hasdeu nu tăgăduieşte



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.



sentimentele sale antievreieşti: "Am fost totdeauna antisemit şi am rămas pînă astăzi antisemit. Înţelegi dar că este foarte greu ca eu să stimez şi mai cu seamă să iubesc pe un evreu"[9]. Este, totuşi, capabil să aprecieze ştiinţa învăţatului Şăineanu, "căldura şi sinceritatea iubirii sale pentru neamul românesc". Antisemitismul lui Hasdeu este unul ce beneficiază de impulsuri noi, ideologice, economice şi sociale. Condamnarea morală este însă de sorginte medievală. Reacţiile afective vor să arate opoziţia de interese economice între evrei şi români. Comportamentul de acest fel trebuia să devină pretext pentru etalarea agresivităţii şi a miturilor obscure.

Filosoful Vasile Conta se remarca printr-o virulentă poziţie antisemită. El îşi propusese să fundamenteze ştiinţific discriminarea evreilor. Prezenţa sa în dezbaterile parlamentare cu discursul intitulat "Chestia evreiască" a avut cel mai puternic impact asupra contemporanilor. Pe bună dreptate, Conta poate fi considerat "adevăratul întemeietor al antisemitismului doctrinar românesc".[10] Mai clar în formulări, cunoscînd psihologia ascultătorilor şi cititorilor săi, filosoful apelează la teoriile conspiraţioniste spre a combate ideea emancipării evreilor. Aduce argumente noi în favoarea articolului 7 al Constituţiei din 1866 şi polemizează cu politicienii europeni care stipulaseră în documente internaţionale egalitatea civilă a cetăţenilor unei ţări. Primejdia era, nici mai mult nici mai puţin, una universală, argumentul fiind Alianţa Israelită, "un guvern al poporului jidovesc"[11]. Cititorul de acum o sută de ani nu ştia ce anume reprezenta Alliance Israelite Universelle; i se puteau spune multe neadevăruri în legătură cu aceasta şi cu alte organizaţii evreieşti asemănătoare. Scopul lui Conta era să incite la luptă contra "elementului jidovesc", altminteri naţiunea română "va pieri"[12].

La vremea aceea, şi prin asemenea teorii, se conturează un semnificativ curent naţionalist xenofob. Filosoful a ridicat antisemitismul la nivel ideologic şi, chiar dacă a fost precedat în acest sens de Simion Bărnuţiu, el se detaşează prin pledoariile pentru purismul rasial şi atracţia pentru civilizaţiile închise. În optica sa, modul de organizare socială presupunea că indivizii aparţinînd unui grup etnic se căsătoresc numai între ei şi aceasta spre a menţine "unitatea de rasă". Potrivit lui Conta, sîngele care curge în vinele membrilor unui popor este acelaşi, ceea ce trebuie să ne facă să credem că toţi aceşti membri vor avea, prin efectul credinţei, sentimente cvasi-ideatice, tendinţe apropiate şi, mai ales, aceleaşi idei. Speranţa filosofului era să dobîndească o opinie unică la scara întregii ţări, lucru posibil prin întemeierea naţiunii pe o singură rasă, cu un singur centru de gravitate: statul. În concluzie, prima condiţie pentru existenţa statului era ca poporul să fie de aceeaşi rasă.

Atît în cazul lui Conta, cît şi al multor altora dintre învăţaţii români ai timpului, se conturau încet valenţe spirituale cu un caracter exclusivist. Multe veneau din cultură sau dintr-o anume înclinaţie culturală, în care obiectivul principal nu era salvarea populaţiei din mizeria materială, ieşirea din starea de analfabetism şi crearea societăţii moderne, instaurarea principiilor şi a puterii democraţiei, ci edificarea statului naţionalist xenofob. Exemplul gîndirii lui Conta din "Chestia evreiască" reflectă premisele doctrinare ale extremismului. Autoritatea lui Vasile Conta în cercurile culturale avea să încurajeze înclinaţiile xenofobe ale unei părţi deloc minore din sînul intelectualităţii, ceea ce va duce la nedreapta şi abuziva aplicare a articolului 7 al Constituţiei din 1866. Pentru evreii născuţi în Vechiul Regat, unii numărînd mai multe generaţii, se statornicea un regim cel puţin special: în limbajul oficial, ei erau numiţi şi trataţi ca "străini".

În *Istoria evreilor în ţările noastre*, N. Iorga se va referi la dezbaterile pentru acordarea cetăţeniei. Mai întîi, condamnase poziţia lui Cuza-Vodă (cel care, în realitate, exprimase un punct de vedere echilibrat în privinţa evreilor, pledînd pentru integrarea socială, economică, politică şi culturală), numindu-l idealist, pentru ca mai apoi să răstălmăcească rezoluţiile Congresului de la Berlin. Iorga consolidează astfel componenta xenofobă şi antievreiască. La fel ca predecesorii săi – Eminescu şi Conta –, el socoteşte firesc să trateze documentele internaţionale (atunci cînd nu sînt concordanţă cu mitul naţional) drept intervenţii străine "hrănite de elementele evreieşti bogate din ţară". După N. Iorga, marile puteri

europene puseseră condiţii pentru recunoaşterea independenţei, anume: emanciparea evreilor. Dar, România "nu se putea sinucide dînd politiceşte jumătate din ea în puterea Evreilor moldoveni, despuind de capitaluri şi uniţi printr-o admirabilă solidaritate de rasă, dar lipsiţi de simţul ordinei de stat, ca şi de respectul faţă de drepturile populaţiei întemeietoare a statului şi locuitoare, prin peste 5 milioane de oameni, a tuturor satelor ei"[13]. Dispreţuind libera circulaţie a mărfurilor, capitalul adus aici de investitorii Europei de Apus, criticîndu-i pe cei care doreau să facă avere, comparîndu-i sau numindu-i în termeni frivoli, profesînd în publicistica de la începutul veacului nostru un exclusivism faţă de greci, bulgari şi evrei (pentru aceştia din urmă foloseşte termenul de "lichele"), scriind cu desconsiderare despre oraşele prăfuite ale Vechiului Regat "cucerite de Evreime", Nicolae Iorga avea impresia că astfel se făcea purtătorul de cuvînt al unei culturi reale, ceea ce voia să însemne, după opinia sa, o cultură locală. Ambiguitatea lui arată însă că nu era un doctrinar.

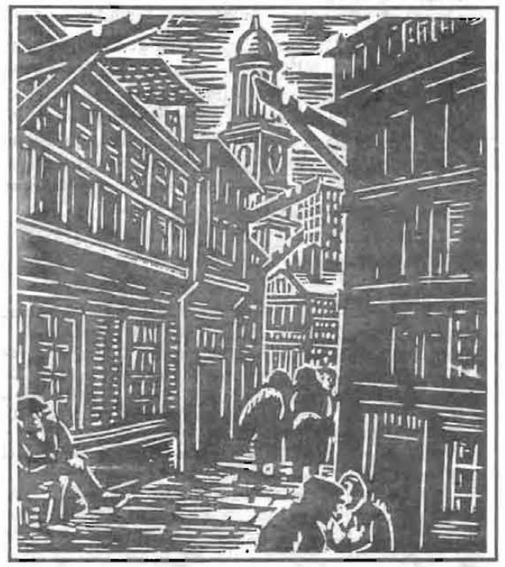
Eugen Lovinescu a sesizat, ca aspecte fundamentale ale vieţii intelectuale profesate de tradiţionalişti, agresivitatea şi purismul etnic, două dintre modalităţile des utilizate spre a bloca integrarea în circuitul valorilor europene.

Nu departe de Iorga, se dezvoltase unul dintre cei mai înfocaţi antisemiţi ai României, ale cărui principii naţionaliste vor coborî pînă la argumentarea rasismului: A.C. Cuza. Diferenţa de valoare e foarte mare, totuşi, acest fapt nu-l va împiedica pe Nicolae Iorga să colaboreze cu mai modestul universitar ieşean. Începînd cu anul 1906, vor edita ziarul *Neamul românesc*, iar în 1910 vor fonda Partidul Naţionalist-Democrat, cu un program antisemit. A.C. Cuza va deveni cel mai important teoretician al antisemitismului. Profesor universitar la Iaşi, decan al Facultăţii de Drept, el va influenţa o parte a generaţiei aflată atunci în fază de formare. Între cei mai de seamă discipoli, la acensiunea căruia va contribui în mod direct prin relaţiile personale, se va număra Corneliu Zelea-Codreanu. Tezele lui A.C. Cuza fuseseră dezvoltate în două dintre scrierile redactate în acea epocă: *Despre poporaţie* (1899) şi *Plagiatul poporaţiei. O calomnie More Iudaico* (1911). Prin urmare, invoca pericolele economic şi social. Cînd dorea să fie mai convingător, aducea în discuţie factorul religios. Limbajul era mai dur decît al predecesorilor. Iar noutatea consta în formularea pentru întîia oară a ideii de "eliminare" a evreilor din viaţa statului român. A.C. Cuza va rămîne însă o excepţie în viaţa culturală şi politică a ţării, în sensul că va fi fost singurul care va fi mizat pe un program antisemit.

Exemplele invocate reflectă o stare de spirit prezentă mai mult între intelectuali şi exprimată cu deosebire în presă. Toate manifestările de acest gen nu indică şi o viaţă politică unde nu s-ar respecta, măcar în parte, regula jocului democratic. Apoi, nu existau partide antisemite, iar evreii puteau exersa libertatea cuvîntului, avînd totodată dreptul de a se organiza în asociaţii de cult şi profesionale independente. Ţărănimea, dacă nu era provocată, era mai degrabă tolerantă. Totuşi, premisele naţionalismului xenofob subzistă mai ales în cultură; toată tactica "muţeniei", a "muşamalizării" sau a "calmării" problemei evreieşti – cum observa Dobrogeanu-Gherea – era de natură să inducă în eroare.

Alăturarea Cuza–Iorga nu rămîne valabilă în perioada interbelică, marele istoric disociindu-se de formele extreme ale comilitonului său din anii de tinereţe. Iorga devenise mai conciliant după 1922-1923, respingînd violenţa. În manifestările publice transpare, uneori, chiar o simpatie faţă de creatorii evrei. Exemplul cel mai grăitor îl oferă alegerea lui Moses Gaster ca membru al Academiei Române, împrejurare în care Nicolae Iorga făcuse propunerea. Era un gest reparator, la care ar fi subscris şi Eminescu şi Hasdeu între alţii. Românismul cărturarului, conţinînd o "fibră xenofobă", fascinase însă generaţia ce avea să se afirme după primul război mondial.

Nereuşitele economice au favorizat geneza unei mitologii din care se desprinde exaltarea ţăranului şi a civilizaţiei rurale, arhaice şi eterne, precum şi credinţa că trecutul poartă cu sine modelul ideal al unei societăţi populare care trebuie neapărat recuperată. Iorga a cizelat acest mit romantic pînă la a-i da o nouă credibilitate ştiinţifică.[14] Mulţi dintre învăţaţi sperau că prin asemenea



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

întoarceri la tradiţii se va redobîndi originea patriarhală de altădată, constînd în colaborarea dintre categoriile sociale prezidate de bunul boier. Criza culturală nu se limitează doar la asemenea căutări. Ea se amplifică, provocînd, periodic, excese ideologice. În asemenea momente, reapare teoria ţapului ispăşitor. Sînt cazuri cînd se transformă într-o adevărată doctrină (de exemplu, la A.C. Cuza), manifestîndu-se fără întreruperi timp de cinci decenii.

Prin urmare, confuziile politice, starea de criză economică şi, nu în ultimul rînd, mentalitatea care a stat la baza definirii statului naţional au contribuit la apariţia fenomenului antisemit. Ceea ce nu au înţeles politicienii români de acum un veac (neînţelegere care avea să favorizeze, ulterior, naţionalismul închis, adică doctrina totalitarismului de dreapta) este că statul nu înseamnă consangvinitate. Nu înseamnă ceva "inert", dat şi limitat. El este – cum spunea Ortega y Gasset – proiectul unei acţiuni şi un program de colaborare. "Oamenii sînt chemaţi să facă ceva împreună", deci statul nu semnifică altceva decît cadrul de desfăşurare a activităţilor, un dinamism care nu îngăduie limitări de ordin fizic.[15] Ideea de stat dispare de îndată ce nu presupune obligaţia primordială de a reuni într-o comunitate grupuri nativ separate. Exemplele invocate vin să arate că multe dintre personalităţile româneşti nu acceptau formele de cooperare presupuse de o organizare modernă a statului. În schimb, preferau să supraliciteze rezistenţa comunitară, "unitatea de rasă". "Substitut al inamicului interior, evreul era socotit de mitologia antisemită ca fiind duşmanul necesar în interior, împotrivirea faţă de el făcînd mai uşoară asigurarea coeziunii naţionale"[16]. În general, Europa sfîrşitului de veac XIX profesa o atare doctrină. Să mai recunoaştem că ea a pătruns în România sub influenţa naţionalismului conservator de provenienţă franceză, germană şi austriacă. Perpetuate prin intermediul presei, reluate la tribuna Parlamentului, ideile antisemite au avut un puternic ecou în societatea românească a primei jumătăţi a secolului XX. ❑

NOTE:

1. Pentru reformularea articolului 7, a se vedea *Monitorul Oficial*, P.I., nr. 232 din 13 octombrie 1879. Pentru recensămîntul populaţiei evreieşti din România la 1912 vezi C. Băicoianu, *Problema evreiască*, Bucureşti, 1912, p. 25.
2. Moses Gaster, *The Situation of the Jews in Romania*, în *East and West*, 1921, XII, 30.1, apud Miskolczy Ambrus, *l.c.*, p. 56-57, cf. şi V. Eskenazy, *Gaster and His Memoirs, The Path to Zionism*, în vol. *Shvut. Jewish Problems*, Tel-Aviv.
3. Vezi articolul "Între deosebitele personalităţi", în Mihai Eminescu, *Opere*, X, *Publicistica* (noiembrie 1877-15 februarie 1880, la *Timpul*), coordonator Dimitrie Vatamaniuc, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1989, p. 296. În privinţa antisemitismului la Eminescu vezi şi referinţele lui Leon Volovici, *Nationalist Ideology and Antisemitism: The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s*, Oxford, and New York, Pergamon Press, 1991, p. 9, precum şi analiza lui Jean Ancel, din studiul intitulat "The Image of the Jew in the View of Anti-Semitic Movements: Continuity and Change", în *Svut. Jewish Problems in Eastern Europe. First International Conference on the History of the Jews in Romania*, editor Liviu Rotman, Diaspora Research Institute Tel-Aviv University, Tel-Aviv, 1993, p. 43-45.
4. *Ibidem.*, p. 306.
5. Vezi Ilie Bădescu, *Sincronism european şi cultură critică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984.
6. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier (1919-1941). Mistica ultranaţionalismului*, Bucureşti, Humanitas, 1993; cap. *Problematica dublei burghezii: antisemitism şi antisemitisme*, p. 59.
7. Pentru contribuţia evreilor la dezvoltarea economică a Moldovei, vezi Stela Mărieş, *Supuşii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Iaşi, Universitatea Al.I. Cuza, 1985., cf. şi Liviu Rotman, "Mental and Cultural Structures of Romanian Jews at the Turn of the Century", în vol. *Shvut*, p. 151-56.
8. B.P. Hasdeu, *Istoria toleranţei religioase în România*, Bucureşti, 1868.
9. Lazăr Şăineanu, *O carieră filologică (1885-1900). Istoricul unei împămînteniri. Memoriu autobiografic*, Bucureşti, 1901.
10. Leon Volovici, *op. cit.*, p. 10.
11. Vasile Conta, *Opere complete*, Bucureşti, 1914, p. 658..
12. *Ibidem.*, p. 647.
13. N. Iorga, *Istoria evreilor în ţările noastre*, Bucureşti, 1913 (Extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXVI. Memoriile secţiunii istorice), p. 38. Vezi şi ediţia în limba franceză, intitulată: *Histoire des Juifs en Roumanie*, Bucureşti, 1914.
14. Francisco Veiga, *op. cit.*, p. 166.
15. Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, Bucureşti, Humanitas, traducere din limba spaniolă de Coman Lupu, 1994, p. 181; vezi şi Hannah Arendt, *La crise de la culture*, traduit de l'anglais sous la direction de Patrick Levy, Paris, Gallimard, 1972, p. 122.
16. Michel Winock, *Nationalisme, antisemitisme et fascisme en France*, Paris, Seuil, 1990, p. 19.

VICTOR NEUMANN – Ph.D. in History, he is Senior Researcher and Manager at the International Institute of Intercultural Studies and Education from Timişoara; Professor at the Jurnalistic Department of the University of Timişoara.

He published tens of studies on history of European culture and civilization. His last book, *The Temptation of Homo Europaeus*, was awarded the National Prize of Romanian Academy and it was published at Columbia University Press.

Rechizitoriu cu tîlc

GEORGE VOICU

The disappearance of Jews within the Romanian society has not led to the disappearance of antisemitism, but rather to its abstraction through the emphasis of the mythical character of the Jew. It is therefore easier for the promoters of the paradoxical "antisemitism without Jews" to formulate their accusations against the "invisible" Jews. The author reviews six such accusations very often found in the column of several Roumanian journals: the role played by Jews in the establishment of communism in Romania; the Jewish responsibility for the communism's fall; Jewish world conspiracy; the question of deicide; the denial of the Holocaust; and the Jewish "parasitism".

Anega existenţa antisemitismului în România postcomunistă nu foloseşte, evident, decît antisemitismului. Antisemiţii uzează, de altfel, din plin această figură retorică, ca un paravan îndărătul căruia îşi pot exercita mai departe diatribele anti-evreieşti. Există, s-ar părea, nu numai – cu memorabila formulare a lui Adam Michnik – un "antisemitism fără evrei", ci şi un "antisemitism fără antisemiţi", cum observa Andrei Cornea. Acest truc discursiv este însă tot atît de vechi ca antisemitismul. L-au folosit unii naţionalişti români încă înainte de război, l-au folosit – cu şi mai multă consecvenţă – naţional-comuniştii, care au dus o evidentă politică antisemită, de "curăţare" a ţării de evrei, fără însă a o recunoaşte vreodată deschis. Dar această "reacţie de prestigiu", bazată probabil pe un complex de delincvenţă, se dovedeşte astăzi teribil de perversă, înlăturînd orice motiv de inhibiţie vizînd puseul sau actul antisemit.

Realitatea demografică din România ar trebui să constituie un asemenea motiv de inhibiţie. Din cei aproximativ 750.000 de evrei care trăiau în România interbelică, au rămas astăzi în jur de 10.000 (9.107, conform ultimului recensămînt al populaţiei). Această scădere uluitoare a minorităţii evreieşti, ajunsă acum la o proporţie absolut simbolică, face superfluu, incomprehensibil – pentru bunul simţ – "pericolul evreiesc" atît de clamat de antisemiţi. Faptul că aceştia din urmă nu iau deloc în calcul realitatea demografică arată cum nu se poate mai limpede că antisemitismul nu are cîtuşi de puţin în vedere evreul real, ci unul fictiv, închipuit, construit "teoretic", adică – aşa cum observa Leon Volovici – "evreul mitic": "În această nouă situaţie, pericolul reprezentat de evrei este perceput ca o conspiraţie demonică, invizibilă, în care prezenţa concretă a evreilor nu mai este socotită relevantă sau necesară"[1].

Rechizitoriul antisemit devine astfel liber de orice argument raţional, capetele de acuzare nemaiavînd nevoie de probe. Pe de altă parte, acest discurs paranoic mizează – cum remarca acelaşi cercetător – pe un "set de aşteptări"[2] sociale. Există, în acest sens, o "cultură" antisemită, marcată de nume prestigioase, astăzi repusă în circulaţie, şi există, de asemenea, un întreg folclor adiacent. Dar mai acţionează ceva în direcţia acestor expectaţii, poate mai redutabil: modelul recent al puterii totalitare, invizibil, opac, secret dar insidios, omniprezent.

Sînt bine cunoscute publicaţiile româneşti care şi-au făcut din antisemitism profesiune de credinţă, transformîndu-şi coloanele în cumplite rechizitorii la adresa evreilor: *Europa*, *România Mare*, *Politica*, *Noua Dreaptă*, *Mişcarea*, *Puncte Cardinale*, *Gazeta de Vest*. În aceste publicaţii sînt găzduite în mod curent acuze de acest fel.



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

O analiză de conținut a publicațiilor de mai sus, axată pe identificarea – să spunem așa – a capetelor de acuzare, este o operație necesară. Sînt, la o primă numărătoare, șase asemenea capete de acuzare pe care articolele-rechizitoriu le reiau cu obstinație.



Primul dintre ele, cel puțin în ordinea frecvenței și a economiei, este cel referitor la contribuția evreilor la instaurarea comunismului în România (și, în treacăt fie spus, în celelalte țări din estul și centrul Europei). Bazîndu-se exclusiv pe suprareprezentarea, desigur reală, dar relativă, a evreilor aflați în structurile de conducere ale partidului comunist din perioada instaurării comunismului, antisemiții trag concluzia că responsabili pentru soarta comunistă a României sînt evreii în ansamblul lor. Or, este astăzi un fapt istoric dovedit că partidul comunist număra în 1945 nu mai mult de o mie de membri. Admițînd chiar – pentru necesitățile demonstrației – că toți aceștia erau evrei (ceea ce este, firește, o enormitate), ei nu reprezentau decît 0,4% din comunitatea evreilor din România acelui an. Dar, antisemiții de astăzi nu se sfiesc să generalizeze blamul acolo unde o simplă operație matematică pune în evidență proporțiile monstruoase ale erorii.

Gratuitatea acestei acuze devine evidentă dacă o comparăm cu următorul cap de acuzare: evreii sînt responsabili pentru prăbușirea comunismului. Evreii din interior și cei din exterior (Israel, Mossad, masonerie, capitaliști evrei, dar și KGB și CIA, ambele – conform acestor opinii – puternic iudaizate) au concertat diabolic pentru ca raiul politic comunist să fie distrus. "*Perestroi*ka?! Este instrumentul ales de conspirația evreiască pentru a face *tabula rasa* U.R.S.S.-ul și Europa de Est"[3]. Contradicția de ordin logic dintre acest reproș și precedentul nu este cîtuși de puțin considerată de autorii acestor rechizitorii, importantă fiind pentru ei doar figura țapului ispășitor. Căci, admițînd chiar că aceste două situații contrare sînt adevărate, discursul cu pricina ar trebui să aprecize pozitiv una dintre ele, dat fiind faptul că se bat cap în cap, și nu să adopte o atitudine la fel de rechizitorială. Această inconsecvență în atitudine, de a valoriza în beneficiul antisemitismului atît instaurarea cît și prăbușirea comunismului, este de natură să arate cît de contrafăcute sînt argumentele folosite.

Al treilea cap de acuzare este legat de cel de dinainte, dar, cel mai frecvent, este prezentat de sine stătător: conspirația mondială evreiască. Ideea are diverse formulări (iudeo-masoneria, oculta internațională, Guvernul Mondial Evreiesc, Imperiul Invizibil etc.), dar în conținut este mereu aceeași: evreii, în virtutea credinței lor de a fi "poporul ales", și-au propus să domine celelalte națiuni pînă la distrugerea acestora din urmă. În viziunea antisemiților, întreaga planetă se află deja sub această dominație ocultă: statele, Organizația Națiunilor Unite, capitalismul occidental, Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, totul se află sub controlul sau manipularea evreilor. "Statele Unite sînt controlate de evrei"[4], se afirmă recent într-o publicație. "În trecut, Statele Unite au acordat clauza regimului tiraniei din România în interesul evreilor, iar acum o acordă pentru a mări profiturile unor bogătași evrei din SUA"[5], se susține în continuare. Este logic că România nu putea scăpa unei asemenea conjurații terifiante, dar antisemiții români sînt niște vajnici eroi care acționează după pilda lui David: "Români, să declanșăm lupta pe față împotriva Mafiei patronate de Ion Iliescu, care a închinat România evreilor, ca să-i fie lui bine!..."[6], se supra-titrează în aceeași publicație. Președintele României este apostrofat în fel și chip: "evreii te-au adus la putere, cu evreii ai rămas, habar n-ai de patimile lui Isus Christos și de tragedia poporului român"[7].

În acest ultim reproș se găsește și cel de-al patrulea cap de acuzare: deicidul. Deși utilizat mai rar, forța acestuia se dovedește cu adevărat mortală. "E pofta para, noică de dominare, de subjugare, de șantaj, de ilustrare a primului slogan fascist din istoria umanității: *Evreii sînt poporul ales de Dumnezeu*. Pentru ce merite sau misiuni o fi fost ales? Pentru a-l pălmui, și scuipa, și biciui, și răstigni pe *Mîntuitor*?"[8], scrie cineva care se crede creștin și vorbește, ceva mai departe, de ecumenism și de toleranță, parcă pentru a goli cuvintele de înțeles. Că o asemenea acuzație este complet străină creștinismului, fiind repudiată în repetate rînduri de autoritățile teologale ortodoxe și catolice, nu are nici o valoare în fața celui care trebuie cu orice preț să acuze.

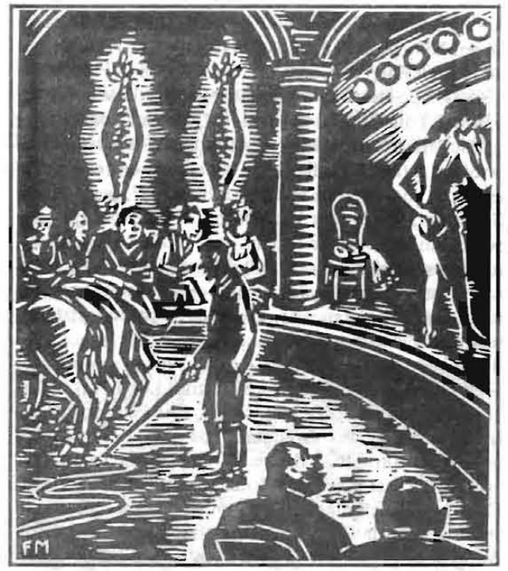
Al cincilea cap de acuzare, extrem de des reiterat, este Holocaustul. Miza este ceva mai largă, vizînd rescrierea istoriei care a făcut posibil Holocaustul, eroizarea unor personaje (mareșalul Antonescu, în special) cu rol tulbure în evenimentele celui de-al doilea război mondial. Negarea deschisă a Holocaustului ori minimalizarea acestuia constituie rețeta publicistică de la care nici un publicist antisemit nu se abate. Același neobosit condeier de dinainte, a cărui autoritate în materie este incontestabilă, își încredințează cititorii că "Holocaustul n-a fost decît o stratagemă sionistă, pentru a stoarce Germania cam de 100 de miliarde de mărci, în 40 de ani, și pentru a ține sub teroare pe oricine nu e de acord cu jugul evreiesc"[9].

În fine, ultimul cap de acuzare este legat de "parazitismul" evreilor. Multă vreme ignorat de antisemiții din România, acesta revine în actualitatea rechizitorială acum, cînd în Parlament se pregătește o lege privind restituirea bunurilor patrimoniale care au aparținut comunităților evreiești. Într-un recent număr din *România Mare* se arată că, întrucît "evreii s-au îmbogățit prin fraudă, speculă, camătă, înșelăciune, jaf și tîlhărie", ei fiind "cei mai înrăiți dușmani ai umanității"[10], chestiunea retrocedării proprietăților lor nu trebuie să se pună. Iar într-un alt articol din același număr, semnat de un "evreu cinstit", se susține că "nu trebuie să ni se retrocedeze proprietățile evreiești"[11].

Este evident că nici una din acuzațiile formulate de rechizitoriul antisemit nu rezistă la un minim examen logic. Eclectismul, apoi, este o altă trăsătură izbitoare. Dar sensul major al rechizitoriului acesta este că toți, dincolo de fiecare acuzație în parte, în fapt el țintește la compromiterea democrației și la reinstaurarea dictaturii – în varianta sa etnocratică – și a izolaționismului. Leon Volovici observa, cu acuitatea celui care cunoaște istoria antisemitismului, că atunci "cînd naționalismul extrem se confruntă cu proiectul unei societăți deschise, pluraliste și democratice, el se întoarce de obicei la tradiția argumentelor antisemite, de preferință la fondul mitologic, care se dovedește încă mai eficient în circumstanțele de azi"[12]. Țîlcul rechizitoriului antisemit de azi rezidă, de fapt, într-un proiect politic nu atît îndreptat împotriva fictivului "pericol evreiesc", cît împotriva realului "pericol democratic". ❑

NOTE:

1. Leon Volovici, *Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or Central Issue*, Jerusalem, The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, ACTA no. 5, 1994, p. 5.
2. *Idem.*
3. Mireille Astrid Popa, "Cine produce antisemitismul în lume?", *România Mare*, nr. 165, 3 septembrie 1993.
4. Constantin Burlacu, "Mesaj din SUA împotriva aberantelor pretenții ale unor oficiali americani", *România Mare*, nr. 274, 6 octombrie 1995.
5. *Idem.*
6. *Idem.*
7. *Idem.*
8. Corneliu Vadim Tudor, "Biserică sau abator?", *România Mare*, nr. 191, 4 martie 1994.
9. *Idem.*
10. Constantin Burlacu, *art. cit.*
11. Maier Sinderman, "Evreii cinstiți salută candidatura președintelui PRM", *România Mare*, nr. 274, 1995.
12. *Op. cit.*, p. 11.



GEORGE VOICU (1950) – He graduated from the Sociology Department of the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Then, he worked as research fellow in the field of sociology of law and crimonology.

He published a number of political essays in independent magazines (*22*, *Epoca*, *Astra*, *Contrapunct*). In 1991, he received a NATO grant.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Cronologie

1990

● 8 martie – Prim-ministrul Petre Roman promite rabinului-şef Moses Rosen că guvernul Roman nu va tolera renaşterea fascismului ● 10 martie – Rabinul-şef Moses Rosen replică campaniei antisemite din presa românească ●

1991

● 21 ianuarie – Parlamentul României comemorează 50 de ani de la pogromul de la Bucureşti, cînd 120 de evrei au fost asasinaţi de Garda de Fier ● 10 mai – PNŢCD se disociază de atacurile antisemite ale preşedintelui filialei partidului din Rădăuţi ● 4 iunie – Guvernul României dă publicităţii o declaraţie în care condamnă campania antisemită din ţară ● 1 iulie – Are loc comemorarea a 50 de ani de la pogromul de la Iaşi. La Bucureşti, preşedintele Senatului, Alexandru Bârlădeanu, citeşte mesajul preşedintelui Iliescu, care face un apel la toleranţă şi la asumarea propriei istorii, rămînînd la un nivel relativ general. Şi mai vag încă este mesajul premierului Petre Roman, care evită să menţioneze orice responsabilitate românească în crimele antisemite. Un mesaj la obiect şi demn citeşte senatorul Gelu Voican Voiculescu ● 2 iulie – Continuă comemorarea pogromului de la Iaşi. Discursul laureatului premiului Nobel, Elie Wiesel, este întrerupt cu strigătul "minciuni", de către fiica fostului prefect Căptaru, unul dintre cei vinovaţi de moartea evreilor din Iaşi ● 8 iulie – Rezoluţia 186 a Senatului şi Camerei Reprezentanţilor condamnă recrudescenţa antisemitismului în România, reabilitarea mareşalului Ion Antonescu şi jignirile la care a fost supus Elie Wiesel. Rezoluţia cere guvernului României să ia poziţie în aceste probleme şi cere preşedintelui Statelor Unite să ia în considerare şi aceste aspecte în evaluarea nivelului relaţiilor dintre SUA şi România ● 11 iulie – Ziarul progovernamental *Adevărul* neagă existenţa Holocaustului în România, îl descrie pe Ion Antonescu ca pe un erou tragic şi cere ca distrugerea evreilor români să fie uitată ● 1 iulie – Istoricul Dinu Giurescu publică un articol în care analizează Holocaustul în România, subliniind responsabilitatea lui Antonescu ● 14 iulie – Organizaţia "Vatra Românească" atacă violent în Parlament pe preşedintele Ion Iliescu şi pe rabinul-şef Moses Rosen pentru pretinsele neadevăruri afirmate cu ocazia comemorării pogromului de la Iaşi ● 30 iulie – Reprezentanţi ai puterii şi opoziţiei din România, indignaţi de rezoluţia nr. 186 a Congresului SUA, îl acuză pe rabinul-şef Moses Rosen de a fi sursa antisemitismului românesc ● 1 august – Premierul Petre Roman dă asigurări că, atunci cînd România va avea instrumentele legale necesare, se vor lua măsuri energice contra publicaţiilor extremiste şovine şi antisemite ● 15 august – Preşedintele Ion Iliescu condamnă publicaţia *România Mare* şi critică în acelaşi timp pe rabinul-şef Moses Rosen pentru că ar exagera în aprecierile sale privind Holocaustul din România ● 21 noiembrie – *Monitorul Oficial* publică Constituţia României. Articolul 30, paragraful 7, specifică faptul că "legea interzice provocarea de război sau agresiune, şi de ură etnică, rasială, de clasă sau religioasă" ●

1992

● 20 ianuarie – În revista *Expres Magazin*, ziaristul Cornel Nistorescu publică un articol sub titlul "Tăcerea din jurul crimei", în care ridică problema complicităţii morale a intelectualilor români care ignoră Holocaustul în România ● 18 martie – Preşedintele Ion Iliescu condamnă campania antisemită din România ● 19 martie – Guvernul României condamnă campania antisemită din România ● 15 iulie – Colonelul Amza Tudor, şeful Inspectoratului de Poliţie Ialomiţa, anunţă o colectă iniţiată de Inspectoratul de Poliţie pentru ridicarea unui bust al lui Ion Antonescu la Slobozia. Este anunţat şi contul bancar al colectei, cu numărul 45.10.5.542 ● 6 august – Ministerul de Externe din România asigură Congresul Statelor Unite că va respecta pe deplin drepturile minorităţilor, dar în România nu se ia nici o măsură împotriva autorilor campaniei antisemite, care continuă ● 30 septembrie – Camera Reprezentanţilor refuză să acorde României clauza naţiunii celei mai favorizate (MFN) ● 9 noiembrie – La o întîlnire la Templul Coral din Bucureşti, liderii PAC şi PNŢCD, Nicolae Manolescu şi Corneliu Coposu, condamnă manifestările antisemite din România.

1993

● 22 aprilie – Preşedintele Ion Iliescu participă la inaugurarea Muzeului Memorial al Holocaustului de la Washington, fapt pentru care este atacat violent în presa românească ● 18 iunie – Filiala Tîrgu-Mureş a veteranilor de război cere aprobarea primăriei oraşului pentru ridicarea unui bust al lui Ion Antonescu ● 15 iulie – Preşedintele Ion Iliescu cere Procuraturii să ia măsuri severe împotriva partidelor şi publicaţiilor antisemite. Procurorul General Vasile Manea Drăgulin răspunde negativ cererii preşedintelui ● 29-30 iulie – În ziarul *Ora*, sub semnătura lui Mihai Pelin, apare unul dintre puţinele articole de mare amploare în care se demonstrează implicarea directă a lui Antonescu în crime de război ● 9 septembrie – Filiala veteranilor de război din Tîrgu-Mureş dă în judecată Consiliul Local Tîrgu-Mureş pentru a obţine aprobarea ridicării unui bust al lui Ion Antonescu ● 10 octombrie – În timpul unei noi întîlniri cu Alfred Moses, preşedintele lui "American Jewish Committee", preşedintele Parlamentului României, Adrian Năstase, promite că noul Cod penal care va fi votat va conţine clare şi grele pedepse pentru cei care incită la ură interetnică şi mulţumeşte pentru sprijinul acordat în obţinerea clauzei naţiunii celei mai favorizate (MFN) ● 21 octombrie – Statele Unite ale Americii acordă României clauza naţiunii celei mai favorizate ● 22 octombrie – Cu participarea unei unităţi de poliţie şi a secretarului de stat pentru cultură, este inaugurat la Slobozia un bust la lui Ion Antonescu ● 29 noiembrie – Este anunţată intenţia veteranilor de război din judeţul Neamţ de a ridica un bust al lui Ion Antonescu la Piatra Neamţ ● 7 decembrie – Andrei Codrescu publică, în *New York Times*, un articol în care afirmă că, prin ridicarea bustului lui Ion Antonescu de la Slobozia, România sfidează Statele Unite ● 15 decembrie – Într-o scrisoare adresată ziarului *New York Times*, purtătorul de cuvînt al Preşedinţiei României protestează împotriva articolului lui Andrei Codrescu din 7 noiembrie 1993, afirmînd că acei care îl reabilitează pe Antonescu au în vedere eliberarea Basarabiei şi nu acţiunile sale antisemite ● 15 decembrie – Un grup de membri ai Camerei Reprezentanţilor adresează preşedintelui Ion Iliescu o scrisoare în care protestează împotriva inaugurării bustului lui Ion Antonescu la Slobozia şi în care cer să se prevină participarea oricăror oficialităţi române în ceremonii similare. Semnatarii scrisorii avertizează că acceptarea reabilitării lui Antonescu poate afecta relaţiile dintre cele două ţări ● 16 decembrie – Comunicatul Departamentului de Stat dat publicităţii cu ocazia vizitei ministrului de Externe al României la Washington exprimă îngrijorare în legătură cu ridicarea unui monument care îl onorează pe mareşalul Ion Antonescu. Ministrul de Externe român promite că guvernul român îşi va intensifica eforturile în combaterea extremismului şi a discriminării etnice ● 30 decembrie – Televiziunea Română prezintă un scurt-metraj realizat de Studioul TV al Guvernului şi de purtătorul de cuvînt al Partidului România Mare, în care Ion Antonescu este reabilitat.

1994

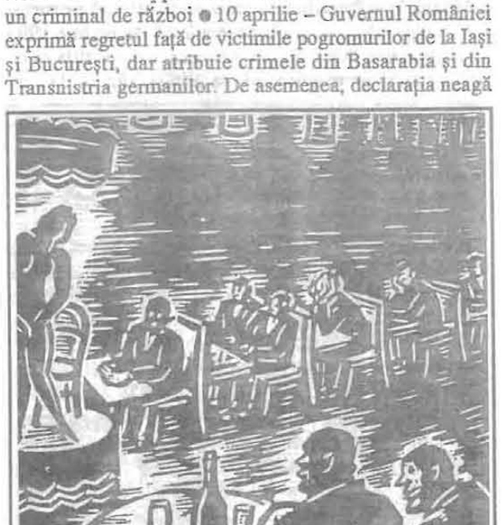
● 6 ianuarie – Preşedintele Ion Iliescu asigură pe membrii Congresului care protestaseră la 15 decembrie 1993 împotriva reabilitării lui Ion Antonescu de poziţia sa de fermă condamnare a acestei reabilitări, afirmînd că nu





Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

există nici un fel de implicare oficială în acest tip de activități ● 18 ianuarie – Președintele Ion Iliescu afirmă că inițiativa ridicării unei statui a lui Ion Antonescu la Slobozia a aparținut unor asociații particulare și asigură "Anti-Defamation League" că se va folosi de toate puterile constituționale pentru a preveni și curma antisemitismul ● 1 februarie – Presa românească anunță dezvelirea unui monument dedicat lui Ion Antonescu în incinta garnizoanei Lugoj, știre dezmințită de purtătorii de cuvînt ai Armatei ● 3 februarie – Senatorul Dennis Deconcini avertizează că includerea partidelor extremiste în Guvernul român va genera intoleranță în interiorul României și lipsă de încredere față de România în afara granițelor țării ● 12 februarie – Are loc gala filmului "Oglinda", al lui Sergiu Nicolaescu. Filmul, care îl reabilitează pe Antonescu și descrie favorabil pe Adolf Hitler, este elogiat de presa românească ● 14 februarie – Vicepreședintele PNȚCD, Ion Diaconescu, declară că 80-90% din filmul "Oglinda", al senatorului PSDR Sergiu Nicolaescu, este corect din punct de vedere istoric ● 15 februarie – Tribunalul din Tîrgu-Mureș autorizează ridicarea bustului lui Ion Antonescu, dînd cîștig de cauză asociației de veterani de război care dăduse în judecată Consiliul Local Tîrgu-Mureș. În sentință se afirmă că Ion Antonescu a fost reabilitat, că el s-a opus deportării evreilor și că acei care se opun ridicării bustului pot fi taxați ca străini de neam și de țară ● 24 februarie – Istoricul Andrei Pippidi consideră că Ion Antonescu a fost un criminal de război ● 10 aprilie – Guvernul României exprimă regretul față de victimile pogromurilor de la Iași și București, dar atribuie crimele din Basarabia și din Transnistria germanilor. De asemenea, declarația neagă orice cooperare între România și Germania nazistă în distrugerea evreilor români ● 29 mai – Președintele Ion Iliescu trimite un mesaj cu ocazia comemorării a 50 de ani de la deportarea evreilor din Transilvania de Nord, premierul Nicolae Văcăroiu neagă orice responsabilitate românească în masacrele din Basarabia și Transnistria ● 20 mai – Congresmenul Tom Lantos protestează împotriva declarației guvernului român din 10 aprilie, în care se neagă responsabilitatea autorităților românești în masacrele din Basarabia anului 1941 ● 17 iunie – Ofițeri ai Armatei Române, în uniformă, cer în emisiunea de televiziune "Pro-Patria" reabilitarea lui Ion Antonescu ● 5 august – Într-un interviu acordat postului de radio "Europa Liberă", după încheierea misiunii sale în România, ambasadorul John R. Davis Jr. afirmă că Statele Unite nu au o poziție oficială în privința mareșalului Antonescu și că grupările extremiste nu sînt efectiv reprezentate în guvernul României ● 26 septembrie – Un grup de șapte senatori români protestează împotriva numirii lui Alfred Moses ca ambasador al Statelor Unite la București ● 4 noiembrie – În vizită la Londra, președintele Ion Iliescu este întrebat de parlamentarii britanici evrei despre reabilitarea lui Ion Antonescu ● 2 noiembrie – Un nou bust al lui Ion Antonescu este inaugurat la Piatra Neamț. Reprezentanți ai prefectului depun o coroană de flori, iar o unitate militară defilează în fața statuii ● 28 noiembrie – Raportul SRI înaintat Parlamentului României subliniază asupra renașterii pericolului legionar în România ● 29 noiembrie – Senatorul Alfonse D'Amato adresează o scrisoare președintelui Ion Iliescu, în care protestează împotriva ridicării bustului lui Ion Antonescu de la Piatra Neamț, cerîndu-i să ia măsuri concrete ● 5 decembrie



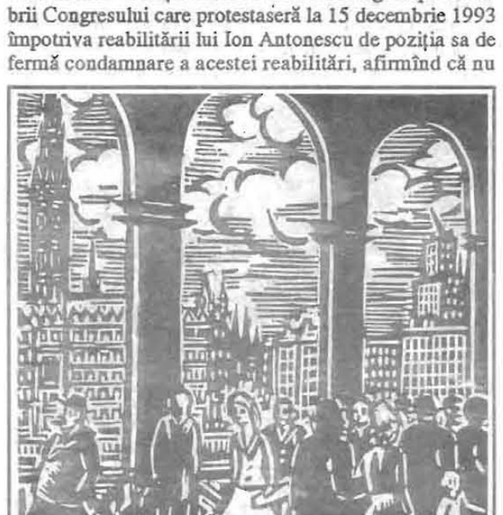


hington, fapt pentru care este atacat violent în presa românească ● 18 iunie – Filiala Tîrgu-Mureș a veteranilor de război cere aprobarea primăriei orașului pentru ridicarea unui bust al lui Ion Antonescu ● 15 iulie – Președintele Ion Iliescu cere Procuraturii să ia măsuri severe împotriva partidelor și publicațiilor antisemite. Procurorul General Vasile Manea Drăgulin răspunde negativ cererii președintelui ● 29-30 iulie – În ziarul *Ora*, sub semnătura lui Mihai Pelin, apare unul dintre puținele articole de mare amploare în care se demonstrează implicarea directă a lui Antonescu în crime de război ● 9 septembrie – Filiala veteranilor de război din Tîrgu-Mureș dă în judecată Consiliul Local Tîrgu-Mureș pentru a obține aprobarea ridicării unui bust al lui Ion Antonescu ● 10 octombrie – În timpul unei noi întîlniri cu Alfred Moses, președintele lui "American Jewish Committee", președintele Parlamentului României, Adrian Năstase, promite că noul Cod penal care va fi votat va conține clare și grele pedepse pentru cei care incită la ură interetnică și mulțumește pentru sprijinul acordat în obținerea clauzei națiunii celei mai favorizate (MFN) ● 21 octombrie – Statele Unite ale Americii acordă României clauza națiunii celei mai favorizate ● 22 octombrie – Cu participarea unei unități de poliție și a secretarului de stat pentru cultură, este inaugurat la Slobozia un bust la lui Ion Antonescu ● 29 noiembrie – Este anunțată intenția veteranilor de război din județul Neamț de a ridica un bust al lui Ion Antonescu la Piatra Neamț ● 7 decembrie – Andrei Codrescu publică, în *New York Times*, un articol în care afirmă că, prin ridicarea bustului lui Ion Antonescu de la Slobozia, România sfidează Statele Unite ● 15 decembrie – Într-o scrisoare adresată ziarului *New York Times*, purtătorul de cuvînt al Președinției României protestează împotriva articolului lui Andrei Codrescu din 7 noiembrie 1993, afirmînd că acei care îl reabilitează pe Antonescu au în vedere eliberarea Basarabiei și nu acțiunile sale antisemite ● 15 decembrie – Un grup de membri ai Camerei Reprezentanților adresează președintelui Ion Iliescu o scrisoare în care protestează împotriva inaugurării bustului lui Ion Antonescu la Slobozia și în care cer să se prevină participarea oricăror oficialități române în ceremonii similare. Semnatarii scrisorii avertizează că acceptarea reabilitării lui Antonescu poate afecta relațiile dintre cele două țări ● 16 decembrie – Comunicatul Departamentului de Stat dat publicității cu ocazia vizitei ministrului de Externe al României la Washington exprimă îngrijorare în legătură cu ridicarea unui monument care îl onorează pe mareșalul Ion Antonescu. Ministrul de Externe român promite că guvernul român își va intensifica eforturile în combaterea extremismului și a discriminării etnice ● 30 decembrie – Televiziunea Română prezintă un scurt-metraj realizat de Studioul TV al Guvernului și de purtătorul de cuvînt al Partidului România Mare, în care Ion Antonescu este reabilitat.

1994

● 6 ianuarie – Președintele Ion Iliescu asigură pe membrii Congresului care protestaseră la 15 decembrie 1993 împotriva reabilitării lui Ion Antonescu de poziția sa de fermă condamnare a acestei reabilitări, afirmînd că nu





Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

există nici un fel de implicare oficială în acest tip de activităţi ● 18 ianuarie – Preşedintele Ion Iliescu afirmă că iniţiativa ridicării unei statui a lui Ion Antonescu la Slobozia a aparţinut unor asociaţii particulare şi asigură "Anti-Defamation League" că se va folosi de toate puterile constituţionale pentru a preveni şi curma antisemitismul ● 1 februarie – Presa românească anunţă dezvelirea unui monument dedicat lui Ion Antonescu în incinta garnizoanei Lugoj, ştire dezminţită de purtătorii de cuvînt ai Armatei ● 3 februarie – Senatorul Dennis Deconcini avertizează că includerea partidelor extremiste în Guvernul român va genera intoleranţă în interiorul României şi lipsă de încredere faţă de România în afara graniţelor ţării ● 12 februarie – Are loc gala filmului "Oglinda", al lui Sergiu Nicolaescu. Filmul, care îl reabilitează pe Antonescu şi descrie favorabil pe Adolf Hitler, este elogiat de presa românească ● 14 februarie – Vicepreşedintele PNŢCD, Ion Diaconescu, declară că 80-90% din filmul "Oglinda", al senatorului PSDR Sergiu Nicolaescu, este corect din punct de vedere istoric ● 15 februarie – Tribunalul din Tîrgu-Mureş autorizează ridicarea bustului lui Ion Antonescu, dînd cîştig de cauză asociaţiei de veterani de război care dăduse în judecată Consiliul Local Tîrgu-Mureş. În sentinţă se afirmă că Ion Antonescu a fost reabilitat, că el s-a opus deportării evreilor şi că acei care se opun ridicării bustului pot fi taxaţi ca străini de neam şi de ţară ● 24 februarie – Istoricul Andrei Pippidi consideră că Ion Antonescu a fost un criminal de război ● 10 aprilie – Guvernul României exprimă regretul faţă de victimile pogromurilor de la Iaşi şi Bucureşti, dar atribuie crimele din Basarabia şi din Transnistria germanilor. De asemenea, declaraţia neagă orice cooperare între România şi Germania nazistă în distrugerea evreilor români ● 29 mai – Preşedintele Ion Iliescu trimite un mesaj cu ocazia comemorării a 50 de ani de la deportarea evreilor din Transilvania de Nord, premierul Nicolae Văcăroiu neagă orice responsabilitate românească în masacrele din Basarabia şi Transnistria ● 20 mai – Congresmenul Tom Lantos protestează împotriva declaraţiei guvernului român din 10 aprilie, în care se neagă responsabilitatea autorităţilor româneşti în masacrele din Basarabia anului 1941 ● 17 iunie – Ofiţeri ai Armatei Române, în uniformă, cer în emisiunea de televiziune "Pro-Patria" reabilitarea lui Ion Antonescu ● 5 august – Într-un interviu acordat postului de radio "Europa Liberă", după încheierea misiunii sale în România, ambasadorul John R. Davis Jr. afirmă că Statele Unite nu au o poziţie oficială în privinţa mareşalului Antonescu şi că grupările extremiste nu sînt efectiv reprezentate în guvernul României ● 26 septembrie – Un grup de şapte senatori români protestează împotriva numirii lui Alfred Moses ca ambasador al Statelor Unite la Bucureşti ● 4 noiembrie – În vizită la Londra, preşedintele Ion Iliescu este întrebat de parlamentarii britanici evrei despre reabilitarea lui Ion Antonescu ● 2 noiembrie – Un nou bust al lui Ion Antonescu este inaugurat la Piatra Neamţ. Reprezentanţi ai prefectului depun o coroană de flori, iar o unitate militară defilează în faţa statuii ● 28 noiembrie – Raportul SRI înaintat Parlamentului României subliniază asupra renaşterii pericolului legionar în România ● 29 noiembrie – Senatorul Alfonse D'Amato adresează o scrisoare preşedintelui Ion Iliescu, în care protestează împotriva ridicării bustului lui Ion Antonescu de la Piatra Neamţ, cerîndu-i să ia măsuri concrete ● 5 decembrie





– "Anti-Defamation League" protestează împotriva bustului mareşalului Ion Antonescu de la Piatra Neamţ ● 16 decembrie – Ambasadorul SUA, Alfred Moses, ex - primă îngrijorarea guvernului său faţă de influenţele extremiste exercitate asupra guvernului României ●

1995

● 13 ianuarie – Adrian Severin, vicepreşedinte al Partidului Democrat, apreciază că acordul PSDR-PUNR-PRM-PSM împinge România spre fascism, legalizînd antisemitismul, xenofobia şi intoleranţa ● 28 ianuarie – Preşedintele Ion Iliescu participă la comemorarea a 50 de ani de la eliberarea Auschwitz-ului de către Armata Roşie ● 11 februarie – Într-un interviu acordat ziarului *Lumea Liberă*, din New York, Corneliu Coposu, liderul PNŢCD, afirmă că Muzeul Holocaustului din Washington utilizează date furnizate de regimul comunist ● 28 martie – La invitaţia Senatului României, rabinul Alexandru Şafran, fost rabin-şef în timpul regimului Antonescu, ţine la Bucureşti un discurs în care România este pusă alături de Danemarca, Bulgaria şi Finlanda ca salvatoare a evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial. Publicaţii antisemite, ca *Europa*, *România Mare* şi *Şi totuşi iubirea*, elogiază discursul ● 9 mai – un sondaj IRSOP arată că 62% dintre cei investigaţi îl consideră pe Ion Antonescu drept un personaj pozitiv ● 21 mai – *Adevărul literar şi artistic* reia teza regimului Antonescu, care acuză pe evrei de atrocităţi înfăptuite împotriva armatei române la retragerea din Basarabia şi Bucovina, în 1940 ● 14-15 iunie – Vandalizare de proporţii a cimitirului evreiesc din Bucureşti. Peste 100 de pietre funerare sînt răsturnate şi sparte. Nici Preşedinţia, nici Guvernul României nu reacţionează ● 23 iunie – Ziarul *Cronica Română* anunţă iniţiativa "Asociaţiei Ion Antonescu" de a ridica o nouă statuie a dictatorului român la Bacău ● 18 iulie – Senatorul Alfonse d'Amato şi congresmenul Cristopher Smith adresează o scrisoare preşedintelui Ion Iliescu, în care protestează contra busturilor lui Antonescu şi contra lipsei de reacţie a autorităţilor române la vandalizarea cimitirului evreiesc ● 25 iulie – Vizita lui Elie Wiesel în România. Presa românească cenzurează din nou în totalitate declaraţiile sale privind responsabilitatea lui Ion Antonescu în masacrarea evreilor români ● 13 august – *Adevărul literar şi artistic* minimalizează proporţiile masacrului de la Odesa şi afirmă că meritele lui Ion Antonescu sînt consemnate la Muzeul Holocaustului din Washington ● 8 septembrie – Ziarul *Adevărul* publică răspunsul Preşedintelui Ion Iliescu la scrisoarea semnată de senatorul Alfonse d'Amato şi congresmenul Cristopher Smith, în care el afirmă că nimeni nu neagă în România rolul lui Antonescu în crimele contra evreilor; în aceeaşi scrisoare, vandalizarea cimitirului evreiesc din Bucureşti este prezentată ca fiind un fenomen marginal ● 15 septembrie – Preşedintele Parlamentului Nord-Atlantic, Karsten Voigt, avertizează România în legătură cu menţinerea extremiştilor în guvern ● 22 septembrie – Într-un articol publicat în *România Mare* se afirmă că în timpul celui de-al doilea război mondial, "în afara represaliilor de la Odesa, armata română nu a comis crime" ● 27 septembrie – Preşedintele Ion Iliescu depune o coroană de flori la Muzeul Holocaustului din Washington ●





Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

Ideologie și atitudini

FERENC ERÖS

ZOLTAN FABIAN

After the political shift of 1989-1990 the "Jewish question" stopped to be a "tabuu" and became a matter of pub - lic debate. Moreover, the extreme right propaganda became highly visible not only on Hungarian streets, but also in Hungarian media. There is antisemitism in Hungary? This is the question the authors of this article try to answer to, using available quantitative data.

În mai 1994 au avut loc alegeri libere în Ungaria. Aceasta a fost al doilea tur de alegeri libere după căderea regimului monopartid comunist, în 1989-1990. În perioada de dinaintea primului tur (8 mai) a existat o campanie "oficială", la fel ca și una "neoficială". Aceasta din urmă s-a purtat în principal sub forma "grafitti". Pretutindeni, pe străzile Budapestei și ale principalelor orașe ale țării, posterele și reclamele partidelor socialist și liberal, constituind opoziția din parlamentul ales în 1990, au fost acoperite de diverse sloganе și simboluri anonime. Cea mai mare parte a acestor grafitti sugerau că socialiștii sînt vampiri bolșevici, iar liberalii – evrei sau aserviți evreilor, trădători ai nației care cînd țara conspirației iudeo-comunist-capitaliste internaționale condusă de George Soros, om de afaceri și filantrop new-yorkez evreu, de origine maghiară.

Rezultatele primelor balotaje au arătat totuși că inspiratorii probabili ai acestor grafitti, partidele de extremă dreapta, au primit doar un număr foarte mic de voturi, în total nu mai mult de 1,6%. Acest rezultat demonstrează clar că majoritatea copleșitoare a populației respinge acești politicieni, partide și mișcări care anunță vederi și programe naționaliste, inclusiv antisemite și xenofobe. Victoria socialiștilor și liberalilor arată că ungurii nu numai că resping extremismul de dreapta, ci și, în majoritate, că sprijină acele partide care se ridică în mod clar împotriva acestui fenomen.

Rezultatul alegerilor din mai ne poate permite să tragem mai multe concluzii optimiste. Este contrazisă opinia multor observatori din țară și din afara ei care, în mod repetat, au atras atenția asupra pericolului creșterii antisemitismului, resurecției de vechi prejudecăți antisemite și apariției altora noi. Este posibil ca aceste opinii și avertismente să fi fost exagerate, totuși ele nu sînt complet nejustificate. Semne cum ar fi grafitti pe străzi, în perioada de campanie, ar putea ușor să dea impresia că după 50 de ani de Holocaust evreii devin iarăși țapi ispășitori.

Într-adevăr, după cum voi analiza în acest articol, după cotitura politică din '89-90, "problema evreiască" a încetat de a mai fi un "tabu", devenind subiect de discurs public, în forme complet deschise, uneori mai mult sau mai puțin ascunse, "cifrate". Mai mult, propaganda extremei drepte, fascistă sau neonazistă, a devenit vizibilă nu numai pe stradă, ci și în publicații; și capetele rase, "tineretul național-socialist", și alte grupuri extremiste au încercat în mod repetat să agite isteria antisemită și să tulbure ordinea publică. În timp, s-a dovedit – de către alegerile din 1994 – că antisemitismul și dreapta radicală nu par a fi forțe politice mobilizatoare, dar și că antisemitismul nu poate fi privit doar ca factor marginal, prin urmare neglijabil, în viața politică ungară.

Există antisemitism în Ungaria? Dacă da, cît de serios este? Ce fel de pericole reprezintă? Care este conținutul și întinderea vederilor antisemite? Cine este antisemit? Cine nu este? Acestea sînt întrebări fierbinți și absolut emoționale, iar gama răspunsurilor poate fi cuprinsă între negarea totală a existenței antisemitismului pînă la credința că Ungaria este și a rămas o "națiune fascistă", că antisemitismul a fost reprimat, dar niciodată eliminat sub regimul comunist, iar acum, cînd economia este în recesiune iar sărăcia și șomajul cresc, campaniile politice antisemite și chiar izbucniri antisemite și pogromuri pot începe în orice clipă.

Există, firește, mai multe rațiuni pentru înaltul nivel emoțional al chestiunii. În primul rînd, Ungaria nu este "Judenrein", de îndată ce a existat o permanentă prezență evreiască în societatea ungară.[1] Se spune adesea că antisemitismul poate înflori și fără evrei – nu este cazul Ungariei care, între țările central- și est-europene (cu excepția ex-Uniunii Sovietice) are cea mai mare populație evreiască. Numărul de cetățeni evrei este estimat la cca. 100.000, reprezentînd, firește, diverse nivele și moduri de identitate evreiască. Pe de o parte, evreii maghiari au o lungă istorie de suferință, culminînd în Shoah, cînd 600.000 de cetățeni maghiari, socotiți evrei, au fost victimele planului nazist de anihilare a evreimii europene.

Planul fusese realizat cu ajutorul deplinei colaborări a autorităților maghiare și în prezența unei populații non-evreiești pasivă sau chiar ostilă (cu cîteva excepții notabile). De aceea, e de la sine înțeles că în timp ce cei mai mulți evrei unguri au continuat să se privească ca parte integrantă a națiunii ungare, chiar după Shoah, supraviețuitorii și descendenții lor sînt deosebit de sensibili la orice le-ar putea reaminti sibolurile și ideologiile în numele cărora au fost persecutați.

În tmpul zecilor de ani de regim comunist, populația evreiască din Ungaria s-a bucurat de o relativă protecție împotriva antisemitismului deschis, cel puțin în viața publică. Toate tipurile de propagandă antisemită fuseseră interzise – ceea ce nu înseamnă că "antisemitismul curent" – pe stradă, în bodegă, pe stadion etc. – nu s-ar fi întîlnit. În perioada comunistă, evreii unguri au trebuit totuși să plătească scump această relativă protecție, cunoscînd presiuni sociale și chiar administrative extrem de mari pentru a renuna, cel puțin în public, la însemnele etnice, ca și pentru a păstra tăcerea asupra suferințelor lor. Doar o minoritate a putut rezista bine presiunilor, continuîndu-și într-un fel viața lor "specific" evreiască de după Shoah, într-o țară unde domina ideologia universalistă. Consecința acestei strategii a fost formarea unei identități evreiești secunde, negative, în baza experienței și memoriei persecuțiilor directe sau – în cazul generațiilor mai tinere – a transmisiei inconștiente de traumă colectivă și individuală a Shoah-ului.[2]

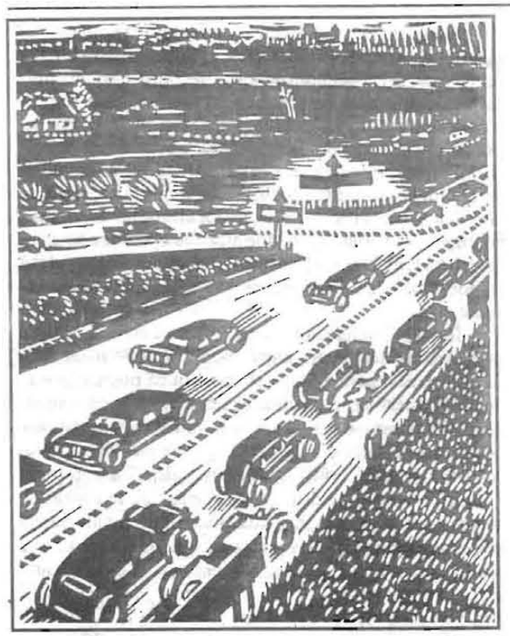
Paradoxal, această identitate evreiască reprimată, ascunsă, traumatizată, zdruncinată a creat o formă specială de conștiință de grup și identitate colectivă: conform acesteia, a fi evreu în Ungaria înseamnă a aparține grupului persecutat. Această identificare a evreității cu persecuția și traumatizarea i-a făcut pe membrii grupului chiar mai sensibili față de manifestările de antisemitism. Acest factor socio-psihologic poate explica motivul pentru care multe persoane de origine evreiască – mai ales cele care aparțin generației mai vîrstnice – au avut tendința de a supraestima amenințările antisemite. Dar oare chiar le-au supraestimat?

Noua eră în Ungaria, tranziția de la dictatură la democrație, a fost primită în consens social larg, dacă nu total. Acest consens a inclus și diverse grupuri evreiești – în general, a fost în interesul evreilor unguri să trăiască într-o societate democratică și liberă, unde a fi evreu nu mai constituie un stigmat sau ceva de trecut sub tăcere. Totuși, repede, a devenit foarte clar că forțe politice diferite au viziuni diferite asupra a ceea ce constituie o societate liberă și democratică. În 1990, ca rezultat al alegerilor, o coaliție conservatoare a preluat guvernarea. Forța majoră a coaliției, Forumul Democrat Maghiar, subliniind ruptura radicală cu peste 40 de ani de dictatură comunistă, a încercat să-și caute legitimitatea în trecutul pre-comunist. Această încercare a inclus reabilitarea regimului de dreapta cvasitotalitar al mareșalului Horty – cel puțin la nivel simbolic și ideologic. Procesul a culminat cu reînhumarea mareșalului cu mare pompă, în prezența membrilor guvernului (septembrie 1993); dar au existat și alte semnale. De exemplu, o reevaluare a rolului lui Horty, o revizuire a rolului Ungariei în cel de-al doilea război mondial, reabilitarea deplină a catolicismului politic și revitalizarea naționalismului ungar dirijat împotriva națiunilor vecine etc.; toate acestea au semnalat efortul guvernanților de a vrea sau recrea o "clasă mijlocie creștină", pe care să o repună în postură conducătoare.

În viața intelectuală, aceste eforturi au fost însoțite de reapariția dezbaterii dintre "populiști" și "urbaniști". În contextul nostru, ajunge să spunem că populiștii – adevărați moștenitori ai inteligheției narodnice – susțineau țărănimea sărăcă și cereau reforme sociale radicale pentru schimbarea condițiilor disperate din Ungaria rurală semifeudală. Mulți dintre "populiști" disprețuiau "orașul", "orașul păcătos", "burghezia" și, în cadrul ei, evreii, care, în opinia lor, erau insensibili la suferințele poporului sărac. Ei priveau cu suspiciune și mișcarea muncitorească (socialistă și comunistă); prin anticapitalismul lor romantic, susțineau profetic o "a treia cale", o "cale ungară" între capitalism și socialism. Oponenții lor, urbaniștii, erau intelectuali evrei sau non-evrei, care



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.



susţineau întru totul un tip de modernizare vestic. Populismului îi lipsea antisemitismul de inspiraţie antiburgheză, "völkish", care a dus cîţiva reprezentanţi ai mişcării în extrema dreaptă, mai ales în timpul celui de-al doilea război mondial.

Am simplifica prea mult dacă am reduce dezbaterea dintre populişti şi urbanişti la conflictul dintre narodnici şi discipoli ai Vestului, dintre inteligenţia non-evreiască şi cea evreiască; cu toate acestea, cadrul în care discursul antisemit a mai supravieţuit Holocaustului şi comunismului a apărut în anii '30. La sfîrşitul anilor '80 şi începutul anilor '90, intelectuali nepopulişti, ca István Csurka şi Sándor Csoóri, au început revitalizarea acestui discurs. Poziţia lor naţionalistă şi antisemită nu fusese un secret nici înainte; acum însă, exista şansa să-şi formuleze teoriile fără cenzură politică externă şi fără autocenzură. Vechile motive – de exemplu, evreii ca insecte parazite, căpuşe – au reapărut, însoţite de negarea şi relativizarea Holocaustului şi de condamnarea evreilor care îşi folosesc propria suferinţă (sau, cum se spune adesea, *mitul* suferinţei lor) pentru a cîştiga noi şi noi beneficii. Cei mai radicali populişti nu au cruţat nici guvernul De exemplu, István Csurka a lansat un atac personal împotriva colegului său de partid, defunctul prim-ministru József Antall, condamnîndu-l şi pe el ca agent al nomenclaturii supravieţuitoare comunist-evreieşti şi al capitalului internaţional.

În ultimii cîţiva ani, articol ce se ocupă de "chestiunea evreiască" şi de antisemitism s-au bucurat de o enormă publicitate în Ungaria. Cînd un istoric renumit, László Karsai, a publicat o colecţie de scrieri antisemite, sub titlul *Segregatori*[3], pentru a demonstra continuitatea şi similaritatea argumentelor antisemite trecute şi prezente, naţionaliştii au protestat în consternare neechivocă, au existat ciar interpelări la Parlament şi unii l-au denunţat chiar pe istoric drept "criminal". Şi asta doar pentru că a pus în faţă citate din *Mein Kampf*, cu texte rasiste scrise autori unguri celebre. Cînd rabinul-şef al Budapestei, György Landeszmann, a spus, nesocotit, unui jurnalist ceva în genul că cultura ungară ar fi chiar foarte săracă fără contribuţia evreiască, cuvintele sale fiind prezentate scoase din context, la modul senzaţional, într-un jurnal, indignarea a fost atît de mare încît rabinul a trebuit să-şi înainteze demisia şi s-a publicat un volum întreg în care diverşi autori au explicat că afirmaţia nefericită a rabinului era o dovadă clară a faptului că evreii sînt duşmanii principali ai naţiei.[4] Nu avem aici spaţiu să enumerăm toate aceste discuţii emoţional-supraîncărcate care, din punct de vedere evreiesc, demonstrează doar prezenţa unui puternic antisemitism, iar din punct de vedere naţionalist arată doar o extremă sensibilitate a evreilor faţă de orice critică.

Ajunge să spunem că problema antisemitismului a devenit o problemă politică în Ungaria în perioada 1989-1994. De exemplu, Carta Democratică, o mişcare iniţiată de intelectuali liberali şi socialişti în apărarea libertăţii şi democraţiei, a organizat marşuri şi demonstraţii de masă împotriva naţionalismului, rasismului şi antisemitismului, exercitînd o puternică influenţă asupra opiniei publice şi contribuind astfel la rezultatul alegerilor din mai, cu formarea coaliţiei guvernamentale socialist-liberale. Pe de altă parte, fostul prim-ministru Jozsef Antall a trebuit să facă mari eforturi şi manevre pentru a izola şi anihila propria sa opoziţie de dreapta, István Csurka şi camarazii săi. În cele din urmă, el a reuşit; însă, extrema dreaptă a cîştigat tot mai multă influenţă asupra mass-media de stat. În timpul campaniei electorale, programele anticomuniste şi extrem-naţionaliste de la Radio-TV au avut un efect bumerang: mulţi s-au îndepărtat de partidele guvernamentale doar pentru că au găsit media prea propagandistică. sociologul ungur Iván Balog a publicat recent un articol care ridică problema: poate fi antisemitismul "demitizat"?[5] Putem descrie antisemitismul în termeni pur sociologici sau socio-psihologici avînd în vedere iraţionalitatea inerentă şi emoţionalitatea supraîncărcată descrise mai sus? Există o măsură obiectivă pentru a defini cît de antisemită poate fi o societate într-un moment istoric dat? Această chestiune priveşte utilitatea şi valoarea studiilor empirice. Din nefericire, în Ungaria există foarte puţină cercetare empirică disponibilă. Spre deosebire de Germania (mai precis, cea vestică), unde prejudecăţile antisemite ale populaţiei au fost sistematic monitorizate de la sfîrşitul războiului[6], aici nu există studii serioase efectuate înainte de 1990. Există totuşi cîteva studii recente, care ar putea oferi cel puţin o imagine fragmentată a naturii şi distribuţiei antisemite în perioada tranziţiei democratice.

În 1991, Comitetul Evreiesc American a condus o trecere în revistă a atitudinilor faţă de evrei în Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia.[7] 1.200 de persoane din fiecare ţară au fost chestionate în legătură cu atitudinile lor faţă de minorităţi şi grupuri externe, inclusiv evrei. Raportul cercetării afirmă:

– Comparaţia datelor pe cele 3 ţări relevă sentimente mai negative faţă de evrei în Polonia decît în Cehoslovacia sau Ungaria; Cehoslovacia e pe locul 2, Ungaria fiind cel mai puţin antisemită.

– În fiecare din aceste ţări, sentimentele faţă de evrei sînt mult mai puţin negative decît faţă de alte elemente sociale: ţigani, foste oficialităţi comuniste, reprezentanţi de afaceri internaţionali, arabi, ruşi, negri etc.

– Atitudinile faţă de Israel sînt surprinzător de pozitive în toate cele 3 ţări, în acelaşi timp atitudinile faţă de sionism sînt puternic negative.

– Majorităţi substanţiale din Poloia, Ungaria şi Cehoslovacia sînt în favoarea păstrări vii a memoriei Holocaustului.

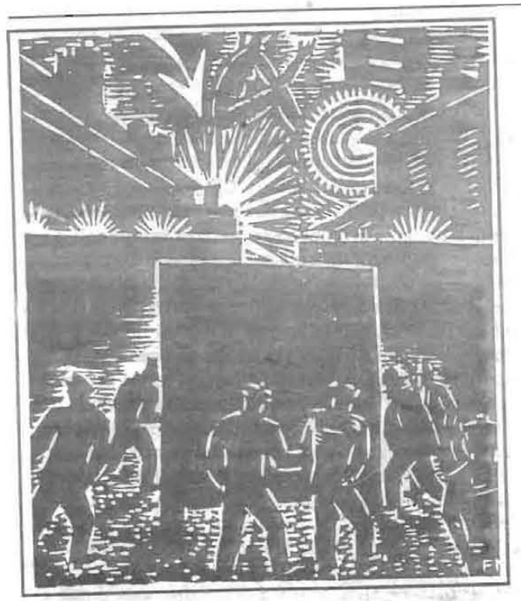
Totuşi, dacă ne uităm la cifre, găsim chiar şi în Ungaria, cel mai puţin antisemită, că numărul relativ al celor ce sînt de acord cu diverse activităţi antisemite nu este neglijabil. Acest număr este rar sub 10% şi, în unele cazuri, este şocant de mre. De exemplu, 17% preferă să nu aibă evrei în vecinătate (Polonia: 40%, Cehoslovacia: 23%). De asemenea, 17% dintre unguri ar fi de acord cu afirmaţia că evreii au prea multă influenţă în societate (Polonia: 26%, Cehoslovacia: 11%). Întrucîtva mai puţini, 12% sînt de acord cu afirmaţia "evreii au prea multă influenţă asupra economiei ţării" (Polonia: 10%, Cehoslovacia: 6%). Rezultatul sondajului sugerează că relativ mulţi unguri se distanţează de evrei şi au în comun cu aceştia anumite stereotipii ale influenţei lor. În acelaşi timp, doar 7% dintre unguri gîndesc că antisemitismul este o problemă serioasă (Polonia: 10%, Cehoslovacia: 3%).

Este, firesţe, foarte greu să tragi concluzii categorice din aceste date. Este evident că şi în Ungaria, cel puţin o minoritate semnificativă a populaţiei are şi admite vederi antisemite. Ar fi totuşi important să avem o cunoaştere mai profundă a caracteristicilor structurale ale acestor vederi în Ungaria. Din nefericire, ne putem referi aici doar la cîteva proiecte de cercetare aflate în curs pe această problemă; astfel că imaginea este încă foarte fragmentată.

András Kovács, sociolog şi renumit expert în istorie socială a problemei evreieşti, a condus o examinare generală în 1993 asupra antisemitismului la studenţii maghiari din instituţiile academice. Într-un raport publicat al rezultatelor acestei examinări[8], Kovács găseşte că 45,7% dintre studenţii maghiari nu au prejudecăţi antisemite, 44,7% sînt antisemiţi "moderaţi" şi 9,6% trădează un antisemitism puternic. Gradul de antisemitism s-a determinat pe diverse scări independente, care măsurau atitudinile preconcepute, puterea emoţională a acestor prejudecăţi, distanţa socială faţă de evrei şi tendinţa de a-i discrimina. În acelaşi studiu, Kovács a prezentat o listă de adjective pozitive, negative şi neutre, iar subiecţii chestionaţi au trebuit să decidă în ce măsură sînt acestea caracteristice pentru evrei şi pentru unguri. Kovács a găsit că, cu cît mai antisemită este o persoană, cu atît mai mult tinde să-i caracterizeze pe evrei prin trăsături negative, segregîndu-i astfel de conaţionalii lor. După Kovács, majoritatea ungurilor îi percep pe evrei ca pe un grup distinct. Diferenţa dintre antisemiţi şi non-antisemiţi nu constă în utilizarea generală a stereotipiilor de grup, ci în selectarea trăsăturilor distinctive. În timp ce non-antisemiţii indică trăsături pozitive sau neutre discriminatorii între evrei şi unguri, antisemiţii aleg adesea atribute negative pentru a defini diferenţa dintre evrei şi unguri.



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.



Autorul prezentului articol, împreună cu colaboratorii său Zoltan Fabian, Zsolt Endedy şi Zoltan Flek, s-au implicat în studiul autoritarismului şi ideologiei politice în societatea maghiară prezentă. O examinare reprezentativă (n=1.000) s-a încheiat recent, în mai 1994. În chestionar am utilizat o scară de puncte a antisemitismului. Procesarea datelor continuă acum, aşa că este imposibil să prezentăm aici date substanţiale. Cu toate acestea, o analiză preliminară a datelor sugerează că atitudinile antisemite se pot caracteriza prin următorii factori principali: 1. antisemitism politic; 2. tendinţe discriminatorii; 3. stereotipizarea negativă; 4. antisemitism religios; 5. atitudini pozitive.

În factorul 1. avem nevoie de articole care fac referire la rolul evreiesc în viaţa politică şi economică, în media etc. Cel mai "popular" enunţ este următorul: evreii au exercitat întotdeauna o influenţă decisivă asupra mişcărilor celor de stînga. Dintr-o mie de subiecţi, 15,7% sînt perfect de acord şi 17,9% sînt de acord mai mult sau mai puţin. Pe scare de 4 puncte, media este de 2,568. Alte enunţuri politice (ex.: partidele liberale reprezintă interesele evreieşti; există o conspiraţie evreiască ce determină procesele politice şi economice) sînt mai puţin acceptate, dar media este 2,1 şi în aceste cazuri.

2. În factorul "discriminare" găsim o acceptare relativ scăzută a enunţurilor antisemite. Cel mai acceptat enunţ este "ar fi mai bine dacă evreii ar trăi în statul lor, Israel". 10,8% sînt perfect de acord şi 12,3% parţial, cu o medie de 1,869. Găsim o medie de doar 1,684 în cazul enunţului "în anumite profesiuni, numărul evreilor ar trebui limitat".

3. Cel mai înalt nivel al acordului faţă de enunţurile antisemite se găseşte în factorul 3. Articolul "evreii sînt materialişti" este agreat total de 45,6% şi parţial de 27,3% dintre subiecţi (medie 3,212). Similar, găsim relativ înaltă acceptarea enunţului "nu se găsesc aproape deloc evrei printre simplii muncitori" (medie 2,638) şi "evreii încearcă să-şi transforme suferinţa în avantaje" (medie 2,376).

4. Antisemitismul religios, deşi constituie un factor separat, pare a fi relativ neimportant. Cel mai acceptat enunţ religios declară că "crucificarea lui Isus Hristos a fost un păcat de neiertat al evreilor" – 15,2% ar fi total de acord şi 11,3% parţial, cu o medie de 2,105.

5. Există un nivel de acceptare a enunţurilor pozitive. Enunţul antidiscriminativ "şi evreii aparţin naţiunii ungare" este acceptat total de 64,5% şi parţial de 23,6% dintre subiecţi (medie 3,536). Similar, media este peste 3 (3,095) în cazul enunţului următor: "deportarea şi anihilarea evreilor maghiari în timpul celui de-al doilea război mondial a fost una dintre cele mai mari pierderi ale poporului maghiar".

Aceste simple atribuţii arată că, în timp ce stereotipurile negative şi anumite teme ale antisemitismului politic sînt virulente în rîndurile poporului maghiar, relativ puţine persoane ar fi de acord cu oricare dintre aceste enunţuri care se referă la un tip sau altul de discriminare sau segregare. Firește, am putea considera că acordul cu enunţurile discriminative ar viola anumite norme şi tabuuri şi că, de aceea, cele mai multe persoane nu ar admite astfel de vederi într-o situaţie de testare. Datele noastre şi alte examinări susţin cu claritate faptul, de altfel bine cunoscut, comun în Ungaria: ţiganii (romii), care formează cea mai mare minoritate etnică din Ungaria, sînt cea mai obişnuită ţintă a prejudecăţilor. În cazul populaţiei de romi, chiar şi cele mai deschis-discriminatorii enunţuri se acceptă de către 30-40% din subiecţi. Puterea relativă a atitudinilor ati-romi, comparate cu antisemitismul, se poate demonstra cu o cifră din studiul nostru pilot, care precede examinarea recentă a autoritarismului. Întrebarea "aţi vota pentru un candidat evreu în circumscripţia dvs.?" a provocat un *Nu* la 9% dintre subiecţi, în timp ce 32 nu ar vota un candidat ţigan în condiţii similare.

Ne-am putea gîndi şi că oamenii tind să refuze enunţurile discriminative cert antisemite, adică ungurii nu ar accepta cooperarea la nici un fel de măsuri antievreieşti instituţionalizate, chiar dacă mulţi dintre ei prezintă stereotipii mai mult sau mai puţin antisemite. Totuşi, se pare că antisemitismul ca *Weltanschauung* este caracteristic doar pentru o minoritate redusă. Analiza în continuare a datelor noastre, precum şi studii ulterioare, pot, sperăm, releva structura de profunzime a crezurilor antisemite în Ungaria.

Conform datelor disponibile, persoanele care s-au declarat liberale au mai puţine prejudecăţi împotriva minorităţilor. După un sondaj recent (de scară Bogardus) s-a găsit că reprezentanţii FIDESZ (Tinerii Democraţi) acceptă toate minorităţile (germani, transilvăneni, evrei, ţigani, slavi, sudici, chinezi, africani, arabi) fără discriminare. Similar, Democraţii Liberi sînt în general fără prejudecăţi, deşi exprimă o distanţă socială întrucîtva mai mare în direcţia minorităţilor "colorate" şi aceasta este valabl şi pentru socialişti. Pe de altă parte, persoanele conservatoare şi de dreapta sînt o puternică distanţă socială în raport cu toate minorităţile menţionate şi mai ales faţă de evrei.[9]

Un sondaj Gallup, condus între cele două scrutinuri ale alegerilor, cînd era deja evident că socialiştii au o victorie covîrşitoare, a relevat că votanţii socialişti sînt cei mai antisemiţi.[10]

Datele disponibile ale examinării, obţinute pînă în prezent, sînt fragmentate şi contradictorii. Un lucru este însă sigur: antisemitismul nu pare a fi, pentru majoritatea populaţiei, un *Weltanschauung* coerent şi ne face opti - miști în privinţa continuării procesului de învăţare socială şi de rezolvare a unghiurilor şi conflictelor istorice. Totuşi, antisemitismul, sau cel puţin o parte dintre elementele sale, are multe şanse de continuare. Situaţia prezentă poate fi cel mai bine caracterizată prin bancurile ei politice. În timpul comunismului, oamenii se consolau cu un infinit număr de bancuri politice. După 1989, aceste bancuri au dispărut pur şi simplu. Acum, după alegeri, bancurile se împrăştie din nou cu viteză furtunoasă, de exemplu: "cine a făcut lista naţională a Democraţilor Liberi?", răspunsul este: "Schindler". "Ce se discută în cadrul convorbirilor coaliţiei dintre socialişti şi democraţii liberi?" are drept răspuns: "Culoarea stelei şi numărul de colţuri..., dar pînă la urmă au căzut de acord: să fie pe cinci colţuri, însă galbenă". E greu să numeşti astfel de bancuri direct antisemite, pentru că, după cum se întîmplă adesea, astfel de glume sînt probabil popularizate sau chiar create de către evreii înşişi. Autonomie?! Ură de sine?! Sau anticipare a unei posibile reacţii populare?! Ar fi prea greu de răspuns acum, totuşi acestea şi altele la fel arată că subiectele străvechi ale antisemitismului politic sînt profund înrădăcinate în societatea ungară şi că ele pot izbucni brusc din "subconştientul politic". □

Traducere din limba engleză
Mihaela AVRĂMUŢ

NOTE:

1. Pe fundalul istoric şi sociologic al problemei evreieşti în Ungaria, vezi Mária M. Kovács, Yitzhak Kashti, Ferenc Erös (eds.), *Zsidóság, identitás, történelem* (Evrei, identitate, istorie), Budapesta, 1993, mai ales contribuţiile lui Viktor Karády, András Gerö. Vezi, de asemenea, András Kovács, *Die Judeh - frage in zeitgenössischen Ungarn*, Babylon, Heft 3, 1988, p. 42-46.
2. Despre identitatea maghiară evreiască, vezi Ferenc Erös, András Kovács, Katalin Lévai, *Wie ich schliesslich gemerkt habe, dass ich Jude bin*, Interviews mit ungarischen Juden aus der Nachkriegsgeneration, Babylon, Heft 3, 1988, p. 65-79.
3. László Karsai (ed.), *Antiszemita frások 1881-1992* (Segregatori. Scrieri antisemite 1881-1992), Publicaţiile Aura, Budapesta, 1992.
4. *A Landeszmann-dosszié* (Dosarul Landessmann), Heti Magyarország, Budapesta, 1993.
5. Iván Balog, "Antisemitismul demitologizat?", *Budapest Re - view of Books*, vol. 3, nr. 1, 1993, p. 22-28.
6. Vezi e.g. Werner Bergmann, Rainer Erb, *Antisemitismul in der Bundesrepublik Deutschland. Ergebnisse der empirischen Forschung von 1946-1989*, Pladen: Leske und Budrich, 1991.
7. "Atitudini faţă de evrei în Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia", studiu comparativ condus pentru Comitetul Evreilor Americani şi Casa Libertăţii, ianuarie 1991, de către Asociaţia Penn & Schoen împreună cu Agenţia de Cercetări Demoskop (Polonia), Median Inc. (Ungaria), Asociaţia pentru Analize Sociale Independente (Cehoslovacia) (manuscris). Vezi, de asemenea, "Folgenkonflikte der Unwälzungen in Ostmitteleuropa 1991", *Journal für Sozialforschung*, 31, 1991, p. 4.
8. András Kovácsm *Zsidók és magyarok. Csoportsztereotípiák mai magyar egyetemisták körében* (Evrei şi unguri. Stereotipii de grup printre actualii studenţi unguri), Világosság, vol. 34, 8-9, 1993, p. 68-75.
9. Judit Lendvai, Ildikó Szabó, *Vonzásválasztások. Pártszim - pátiák és kisebbségkedvelés* (Opţiuni electorale. Preferinţe partinice şi atitudinile faţă de minorităţi), Heti Világgazdaság, vol. 16, nr. 10, 12 martie, 1994, p. 95-96.
10. György Fischer, *Pártok és táborok* (Partide şi tabere. Cine a votat, de ce şi pentru ce?), Beszélö, vol 5, nr. 22, 2 iunie 1994, p. 24-27.



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

Legislatori și interpreți

ADRIAN VASILIU

To what extend there is in today Romania an independent judicial power capable of contributing to the development of an effective democracy? The article is an attempt to find an answer to this difficult question. The author reveals the fact that the principle of powers' separation is not stated in the Romanian Constitution. He warns that if the judicial power does not exist independently or if its attributions are diminished, the next step would be the establishment of dictatorship through the creation of a preeminence of the executive over the other powers.

Nu cred să fiu subiectiv din punct de vedere profesional atunci cînd afirm că puterea judecătorească este cheia de boltă a oricărei reale democrații. La urma urmei, acest adevăr simplu este revelat de "cazul" Statelor Unite ale Americii, o democrație edificată și menținută prin judecători, care, prin jurisprudența creată, au făcut din Constituția Americii un document juridic universal, echivalent, dacă nu superior Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului. Și nu numai atît. Operei de "cizelare" a Constituției americane i s-a adăugat marea reușită a punerii ei efective în aplicare, ceea ce a transformat într-un mod absolut spectaculos și unic relația stat-cetățean, făcînd dintr-o de cînd lumea veche ierarhie o necesară egalitate. Or, tocmai această reașezare a raporturilor dintre stat și cetățean reprezintă esența democrației moderne, iar contribuția puterii judecătorești la realizarea efectivă a egalității dintre guvernanți și cei guvernați este de netăgăduit.

În acest context, este cazul să ne întrebăm: în ce măsură, în România de astăzi, avem constituită o putere judecătorească independentă și, mai ales, capabilă să contribuie, la rîndul ei, la edificarea unei democrații efective?

Înainte de a încerca să răspundem la această întrebare, este cazul să facem o scurtă incursiune în istoria modernă a magistraturii românești.

De fapt, cred că trebuie, *exempli gratia*, luminat un moment unic al acestei istorii, care a pus, la vremea lui, România în postura de excepție, la nivel european și chiar mondial. Este vorba despre anul 1912, cînd puterea judecătorească s-a declarat în mod unilateral, în România, competentă să se pronunțe asupra constituționalității legilor.

Acest gest, apreciat ca deosebit de important de către majoritatea juriștilor europeni, a plasat România în grupul țărilor celor mai avansate în materie de jurisprudență constituțională, creînd premisele consolidării independenței definitive a puterii judecătorești, prin introducerea oficială a dreptului instanțelor judecătorești de a cerceta conformitatea legilor cu Constituția (Articolul 103 din Constituția României de la 1923).

Ulterior, dictaturile care s-au succedat și care au culminat cu instaurarea comunismului, au desființat dreptul instanțelor judecătorești de a se pronunța asupra constituționalității legilor. După anul 1989 și pînă la adoptarea actualei Constituții, controlul constituționalității legilor a fost reafirmat, la modul timid, e drept, de către Curtea Supremă de Justiție. Practic, această reafirmare a competenței judecătorilor de a controla conformitatea legilor cu Constituția nu a avut nici un efect, avînd în vedere că Instanța Supremă s-a ferit în mod constant să facă uz de dreptul ei de a constata abuzurile săvîrșite de regimul comunist prin adoptarea unor legi neconforme cu înseși constituțiile sub care ele au fost adoptate.

Așa se face că, renunțînd la o tradiție benefică (aceea care statua dreptul judecătorului de a se pronunța asupra constituționalității legilor), în România s-a adoptat, pe baza unui mimetism de rău augur, sistemul controlului constituționalității de către Curtea Constituțională, un organ sui-generis, situat în afara puterii judecătorești.

În felul acesta, puterea judecătorească este lipsită astăzi de posibilitatea controlului asupra puterii legislative, în condițiile în care separația puterilor în stat nu este garantată decît printr-un control reciproc al celor trei puteri.

Acestea fiind zise, să mai observăm și aspectul, nu lipsit de importanță, că principiul separației puterilor nu este afirmat în Constituția actuală a României și că, în sistemul constituțional românesc, puterea judecătorească a devenit simplă "autoritate".

În ceea ce privește organizarea puterii judecătorești, Constituția din 1991 mai aduce o "inovație" greu de explicat, de natură a știrbi independența justiției. Astfel, fără a exista precedent în materie, la noi în țară cel puțin, procurorii sînt asimilați magistraților, la nivel constituțional, ceea ce reprezintă o gravă eroare, dacă avem în vedere că Ministerul Public, desfășurîndu-și activitatea sub autoritatea ministrului Justiției nu poate aparține decît puterii executive. Este evident pentru oricine că procurorul, care funcționează în principal pe baza controlului ierarhic, nu poate fi independent și să se supună numai legii, de vreme ce el trebuie să țină seama de ordinul superiorului său ierarhic. Or, este de esența magistraturii independența și supunerea numai legii, cu excluderea oricărui control dinafară. În nici o țară, al cărui sistem juridic se inspiră din cel francez, cum este și cazul României, și nici măcar în România antebelică, membrii parchetelor nu au fost considerați altceva decît agenți ai executivului, reprezentînd interesele generale ale societății, ca titulari ai acțiunii publice.

În jurul acordării acestui statut sui-generis procurorului au avut loc multe discuții contradictorii în Adunarea Constituantă. Au prevalat, din păcate, părerile în favoarea "transformării" procurorilor în magistrați, datorită interesului politic ascuns de a salva de la pieire instituția sovietică a Procuraturii, văzută ca un fel de a patra putere în stat, chipurile independentă. Dacă reglementarea organizării judecătorești ar fi urmat calea firească și tradițională, Parchetul General, constituit pe lîngă Curtea Supremă de Justiție, dar de fapt adăpostind absolut toate direcțiile, serviciile și sinecurile fostei Procuraturi Generale, nu și-ar mai fi avut rostul. Or, trebuiau salvate posturile, scaunele, sinecurile.

În plus, era necesar ca din Consiliul Superior al Magistraturii să facă parte și alte persoane decît magistrații adevărați, aceasta în scopul obținerii unui control mai adecvat din partea puterii executive, pe principiul "divide et impera". În acest context nu este inutil de menționat faptul, deosebit de grav, potrivit căruia procurorii, în calitate de magistrați asimilați, făcînd parte din Consiliul Superior al Magistraturii, pot participa la luarea unor decizii disciplinare împotriva magistraților propriu-ziși, în timp ce invers este imposibil, deoarece procurorii nu sînt supuși competenței disciplinare a Consiliului Superior al Magistraturii, ci "beneficiază" de o comisie de disciplină a Ministerului Public, formată exclusiv din procurori (articolele 99 și 100 din Legea de organizare judecătorească).

Observăm că, practic, procurorul – care, în fond, este organ al executivului – are un statut privilegiat: aparține magistraturii cît privește drepturile, în timp ce sub aspectul obligațiilor, respectiv al răspunderii disciplinare, el are o poziție privilegiată, neputînd fi judecat decît de ai săi, dar putînd să participe la judecarea magistraților.

O altă atingere adusă statutului magistratului (și, cînd mă refer la magistrat, am în vedere judecătorul), este dispoziția constituțională total discriminatorie care creează o discrepanță inadmisibilă din punct de vedere al inamovibilității între judecătorii de la judecătorii, tribunale și curți de apel, pe de o parte, și cei de la Curtea Supremă, pe de altă parte. Astfel, în timp ce, teoretic, judecătorilor de la instanțele de fond și de recurs li se acordă inamovibilitatea odată cu numirea lor prin decret prezidențial, la propunerea Consiliului Superior al Magistraturii, judecătorilor de la Curtea Supremă le este refuzată aceeași inamovibilitate, fiind numiți numai pentru o perioadă de 6 ani.

Este inexplicabilă o asemenea dispoziție, dacă ne gîndim la faptul că tocmai judecătorii de la Curtea Supremă ar trebui să beneficieze primii de un statut total independent, care să-i pună la adăpostul oricăror imixtiuni din afară, a oricăror temeri și a oricăror decizii subiective, influențate eventual de riscul de a-și pierde postul în cazul luării unor decizii care nu convin puterii executive.

Este absurd, după părerea mea, să acorzi stabilitate pe viață unor judecători de la instanțele inferioare, iar celor de la Curtea Supremă să le negi acest drept. Desigur, din păcate, avem explicația acestei dispoziții constituționale în România, unde mentalitatea la nivelul celor ce guvernează este aceeași ca înainte de 1989, și anume: menținerea sub control a judecătorilor, manipularea acestora și folosirea puterii judecătorești în scopul atingerii unor obiective politice.

Timorarea creată la nivelul Curții Supreme s-a și observat de curînd, cu prilejul proceselor privind restituirea caselor naționalizate.

Timp de trei ani, cam din 1991 pînă în 1994, cînd executivul nu s-a preocupat prea mult de această problemă, iar justiția a fost lăsată să judece în mod independent, instanțele, inclusiv Curtea Supremă, au dat dreptate proprietarilor care solicitau restituirea imobilelor expro-



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.



priate, sub diferite pretexte şi forme, de către statul comunist.

Imediat ce puterea a luat poziţie fermă împotriva proprietarilor, Curtea Supremă a revenit asupra propriei sale practici constante, expunîndu-se chiar şi eventualului binemeritat dispreţ profesional al oricărui jurist de bună credinţă, şi a început să pronunţe soluţii inverse, declarînd că jurisprudenţa creată anterior era complet greşită.

Aşa se face că, în prezent, asistăm la un fenomen fără precedent, în care jurisprudenţa Curţii Supreme este contrazisă în mod constant de practica judiciară creată de instanţele de fond şi de recurs care, în mod consecvent şi legal, consideră că proprietăţile furate trebuiau restituite adevăraţilor proprietari.

În fine, pentru a situa statutul puterii judecătoreşti cît mai jos cu putinţă, legislatorii au creat o inegalitate vădită între Curtea Constituţională, care nu aparţine sistemului judecătoresc, şi Curtea Supremă de Justiţie, care este capul puterii judecătoreşti, în sensul obligării acesteia din urmă să-şi întrerupă judecata pentru a cere în mod obligatoriu avizul Curţii Constituţionale în chestiuni legate de aplicarea Constituţiei. Or, se ştie că judecătorul ar trebui să fie cel ce face aplicaţiunea legii, iar cînd legea este însăşi Constituţia, judecătorul ar trebui să spună care normă – cea constituţională sau cea conţinută într-o lege – se aplică la cazul considerat. Luîndu-i judecătorului, mai ales celui aparţinînd Curţii Supreme, acest drept, creezi o breşă în puterea judecătorească, transformînd-o într-un fel de accesoriu al celorlalte puteri constituite în stat, ceea ce este contrar spiritului democraţiei şi principiului separaţiei puterilor în stat, care implică în primul rînd eglitatea acestora.

"Este o experienţă eternă, spune Montesquieu, că tot omul care are puterea e pornit să abuzeze de ea, şi merge pînă acolo unde întîlneşte limita." În concepţia democratică a organizării statale, acea limită de care vorbeşte celebrul jurist francez este chiar puterea judecătorească, menită ca, prin controlul ce ar trebui să-l exercite asupra legislativului şi executivului, să oprească tendinţa aproape naturală a puterii de a abuza, depăşindu-şi atribuţiile.

"Orice societate în care garanţia drepturilor nu e asigurată, nici separţiunea puterilor determinată, nu are Constituţiune". Am citat din Articolul 16 al Declaraţiei Drepturilor Omului şi Cetăţeanului, adoptată la 16 August şi 10 Octombrie 1789 de către Adunarea Constituantă franceză şi cred că este un avertisment serios pentru noi toţi: nu este suficient să proclami democraţia, este necesar să-i asiguri mecanismele de funcţionare.

Puterea judecătorească trebuie văzută şi ca un factor de echilibru între celelalte două puteri care, exercitînd autoritatea în mod autonom şi dispunînd de mecanisme de constrîngere proprii, în mod natural tind să uzurpe şi mai multă putere decît au. Dacă puterea judecătorească nu există în mod independent sau dacă atribuţiile ei sînt diminuate, următorul pas este instaurarea dictaturii, prin crearea unei preeminenţe a executivului asupra celorlalte puteri. Acest lucru s-a văzut nu o dată în istorie. Din contră, acolo unde judecătorii "au guvernat" în sensul bun al cuvîntului, niciodată nu s-au produs loviturі de stat, acaparări de putere prin mijloace neconstituţionale, uzurpări. Exemplul cel mai bun este, încă o dată, cel al Statelor Unite.

De aceea, mi se pare extraordinar de important ca forţele politice ale opoziţiei democratice să acorde un loc prioritar, în programele cu care se vor prezenta la alegeri, puterii judecătoreşti, angajîndu-se să asigure independenţa statutului acesteia. Şi, bineînţeles, în ipoteza că vor ajunge la guvernare, să şi pună în practică o asemenea promisiune...

□

ADRIAN VASILIU (1952) – He graduated from the Faculty of Law and the Faculty of Mathematics, University of Bucharest.

Currently, he is lawyer, member of the Bucharest Bar.

Dezideratul şi realitate

VALERIU STOICA

The Constitution of Romania does not explicity recognize the principle of the separation of powers. This fact has generated many critics, sometimes very violent ones, because it has been understood as an implicit denial of the democratic principles. The author thoroughly discusses the means by which the judicial power can exercise its competencies against the legislative power.

I. Delimitări prealabile

Analiza instituţională a puterii judecătoreşti, aşa cum se înfăţişează ea în România de astăzi, din perspectiva statului de drept, trebuie să cuprindă cel puţin două nivele.

La un prim nivel, baza normativă a organizării şi funcţionării puterii judecătoreşti (Constituţie, Legea pentru organizarea judecătorească, Legea Curţii Supreme de Justiţie, Legea instanţelor şi parchetelor militare, Legea contenciosului administrativ, Codul de procedură civilă şi Codul de procedură penală, Legea Curţii Constituţionale) poate fi analizată în comparaţie cu exigenţele principiului separaţiei puterilor în stat.

O astfel de analiză pune în evidenţă măsura în care normele organice dau conţinut puterii judecătoreşti.

Acest conţinut include două categorii de determinaţii. Competenţa şi procedura de soluţionare a litigiilor care apar în raporturile juridice private tind să asigure restabilirea echilibrului legal al societăţii civile ori de cîte ori acesta este încălcat.

Controlul constituţionalităţii legilor, aplicarea directă a tratatelor internaţionale, posibilitatea de a constata abrogarea legilor anterioare şi contrare Constituţiei, contenciosul administrativ, garanţiile procesuale ale drepturilor omului şi sistemul căilor de atac sînt mijloacele principale prin care justiţia cenzurează abuzurile puterii legislative şi ale puterii executive ori îşi autolimitează tendinţele de a abuza de propria autoritate.

De asemenea, acest tip de analiză oferă un răspuns întrebării dacă organismele de jurisdicţie sînt cu adevărat independente şi imparţiale sau ele sînt supuse ingerinţelor din partea puterii executive şi a puterii legislative.

La un al doilea nivel, baza normativă a puterii judecătoreşti şi exigenţele principiului separaţiei puterilor se confruntă cu realitatea funcţionării justiţiei şi cu imaginea pe care justiţia o are la un moment dat în societate. Un asemenea tip de analiză va pune în lumină valoarea morală şi profesională a corpului de magistraţi, autoorganizarea acestuia, sistemul de selectare şi pregătire al magistraţilor, resursele materiale ale justiţiei, posibilitatea de armonizare a practicii judiciare prin prevenirea şi înlăturarea soluţiilor divergente, capacitatea mecanismului real al justiţiei de a-şi concretiza statutul normativ şi de a corecta erorile conţinute în acest statut.

II. Întemeierea normativă a puterii judecătoreşti

1. *Constituţia României* nu consacră expres principiul separaţiei puterilor în stat. Sintagma *autorităţile publice*, folosită în Titlul III, a stîrnit numeroase critici, uneori foarte violente, pentru că s-a citit în ea o renunţare implicită la principiul separaţiei puterilor. Chiar dacă o asemenea lectură este excesivă, dispoziţiile constituţionale trădează o ezitare. Nu este vorba numai despre refuzul de a utiliza expresia *separaţia puterilor* şi despre înlocuirea termenului *putere* cu cel de *autoritate*, ci şi de estomparea funcţiilor de control ale puterii judecătoreşti în raporturile cu puterea legislativă şi cu puterea executivă.

Pînă la modificarea textelor, este în interesul democraţiei ca dispoziţiile din Titlul III al Constituţiei să fie interpretate în sensul că ele consacră, fie şi implicit, principiul separaţiei puterilor. Interpretarea contrară a fost utilă în perioada dezbaterii acestor texte în Adunarea constituantă, din motive care ţin de strategia luptei parlamentare şi în scopul de a înlătura orice echivoc. După adoptarea Constituţiei, o asemenea lectură este contraproductivă chiar pentru partizanii recunoaşterii exprese a principiului separaţiei puterilor. Ei sînt primii care au interesul să descifreze acest principiu din prevederile constituţionale actuale şi să sublinieze că terminologia folosită nu semnifică o renunţare la acest principiu, ci doar o inabilitate de redactare.

O astfel de interpretare nu mai este însă eficientă în ceea ce priveşte posibilitatea puterii judecătoreşti de a controla celelalte două puteri. Competenţele expres prevăzute în Constituţie şi detaliate în legi organice sau ordinare nu pot fi lărgite pe cale de interpretare fără riscul de a crea un pericol chiar pentru funcţionarea statului de drept. În plus, diminuarea acestor competenţe ale puterii judecătoreşti, în special prin crearea Curţii Constituţionale, este o caracteristică a unora dintre democraţiile occidentale.

Este adevărat că modelul constituţional nord-american dă puterii judecătoreşti un conţinut foarte bogat în re-

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

laţiile cu celelalte puteri, dar tot atît de adevărat este că nici o constituţie europeană nu mai oferă un asemenea exemplu de funcţionare în stare pură a principiului separaţiei puterilor. Desigur, într-o ţară postcomunistă în care tendinţele autoritare sînt oricînd posibile, generînd o stare de neliniște, ar fi fost poate preferabil ca puterea judecătorească să aibă puterea de a controla constituţionalitatea legilor.

Nu se poate nega însă nici forţa argumentului prin care se invocă secătuirea rezervelor de credibilitate, competenţă şi independenţă ale corpului de judecători în timpul regimului comunist.

Totuşi, în aceste condiţii, o subliniere este necesară. Prin crearea Curţii Constituţionale, puterea judecătorească nu este lipsită total de posibilitatea de a influenţa puterea legislativă. Mai mult, însăşi Curtea Constituţională a făcut dovada, prin unele soluţii pronunţate, că are potenţialul de a funcţiona în mod independent, cel puţin faţă de Parlament.

Constituţia lasă la îndemîna puterii judecătoreşti trei mijloace extrem de importante, prin care, în mod indirect, se poate impune în relaţiile cu puterea legiuitoare.

A. Primul mijloc este reglementat expres în articolul 20:

"(1) Dispoziţiile constituţionale privind drepturile şi libertăţile cetăţenilor vor fi interpretate şi aplicate în concordanţă cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi cu celelalte tratate la care România este parte.

(2) Dacă există neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, şi legile interne, au prioritate reglementările internaţionale."



Semnificaţia profundă a alineatului al doilea al acestui text a fost de la bun început sesizată. Instanţele judecătoreşti au posibilitatea astfel să aplice în mod direct prevederile dreptului internaţional al drepturilor omului şi să înlăture aplicarea legii interne contrare acelor prevederi. Din punct de vedere tehnic, această competenţă este diferită de controlul propriu-zis al constituţionalităţii legilor pentru că nu determină decît o suspendare relativă şi temporară a aplicării legii interne, adică numai în domeniul în care este incident şi numai atît timp cît tratatul internaţional este în vigoare. Constatarea neconstituţionalităţii unei legi, în condiţile art. 144 litera a), determină, în mod absolut şi definitiv, inaplicarea actului normativ respectiv, dacă el nu este adoptat, după reexaminare, cu o majoritate de cel puţin două treimi din numărul membrilor fiecărei Camere, conform art. 145. Dincolo de această diferenţă, pe măsură ce judecătorii vor face tot mai mult uz de aplicarea directă a dreptului internaţional al drepturilor omului, puterea legiuitoare va trebui să-şi reevalueze ea însăşi capacitatea de a preveni adoptarea unor legi contrare tratatelor internaţionale ratificate de România în această materie.

Semnificaţia primului alineat al art. 20 din Constituţie a fost însă, îndeobşte, neglijată, deşi acest text oferă puterii judecătoreşti o atribuţie chiar mai importantă decît controlul constituţionalităţii legilor. Într-adevăr, instanţele judecătoreşti au, pe baza textului menţionat, atribuţia, chiar dacă nu exclusivă, de a interpreta înseşi dispoziţiile constituţionale şi de a le stabili înţelesul în concordanţă cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi cu celelalte tratate la care România este parte. Aceste precedente judiciare trebuie să fie apoi avute în vedere la aprecierea concordanţei dintre Constituţie şi celelalte legi. Pe această cale, Declaraţia Universală a Drepturilor Omului nu numai că dobîndeşte valoare juridică, dar, împreună cu tratatele internaţionale în materie, capătă şi o valoare constituţională.

B. Al doilea mijloc este, de asemenea, expres reglementat în art. 150: "(1) Legile şi toate celelalte acte normative rămîn în vigoare, în măsura în care ele nu contravin prezentei Constituţii".

Instanţele judecătoreşti au deci posibilitatea să constate, cu prilejul soluţionării unei spețe, că un anumit act normativ, adoptat anterior intrării în vigoare a Constituţiei, este abrogat expres şi indirect în măsura în care contravine acestei legi fundamentale. Textul este foarte generos pentru că nu se referă numai la legile propriu-zise, ci şi la celelalte acte normative. Deşi această atribuţie nu influenţează activitatea curentă a Parlamentului, totuşi se crează un filtru prin care sînt trecute actele normative emise de puterea legiuitoare anterior prezentei Constituţii.

C. Al treilea mijloc, care nu mai este însă prevăzut expres în Constituţie, constă în posibilitatea puterii judecătoreşti de a exercita, în prezent, controlul constituţionalităţii legilor emise anterior, dar nu în raport cu actuala

Constituţie, ci în comparaţie cu actele fundamentale în vigoare la data la care legile respective au fost adoptate.

Nu mai este vorba deci de a se constata doar abrogarea acelor legi pentru că ele sînt contrare prezentei Constituţii, ci de a se constata că ele nu au avut forţa să producă efecte juridice deoarece erau contrare Constituţiei în vigoare la data la care au fost emise. Această competenţă specială a justiţiei rezultă chiar din principiul separaţiei puterilor. Într-adevăr, acest principiu implică şi controlul reciproc al celor trei puteri, inclusiv controlul puterii judecătoreşti asupra puterii legislative.

Elementele acestui control sînt sustrase competenţei justiţiei numai în măsura în care Constituţia cuprinde dispoziţii exprese în acest sens. Or, controlul constituţionalităţii legilor este de competenţa Curţii Constituţionale numai în limitele expres prevăzute de art. 144, literele a) şi c), referindu-se deci numai la legile adoptate sub imperiul Constituţiei actuale. Verificarea concordanţei dintre legile anterioare şi vechile Constituţii rămîne aşadar în competenţa instanţelor judecătoreşti.

Negarea unei asemenea competenţe ar fi contrară atît dispoziţiilor art. 14 din Pactul internaţional relativ la drepturile civile şi politice, ratificat de România, cît şi prevederilor art. 6 din Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, semnată şi ratificată de România, prin care se consacră dreptul la un proces echitabil. Totodată, refuzul de a judeca o asemenea cauză ar echivala cu o denegare de dreptate, faptă sancţionată de art. 3 din Codul civil.

2. *Legea pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului* (art. 12, alin. 2, 23, 26, 28, 36, 72-82, 85) şi *Legea privind alegerile locale* (art. 17, alin. 3, 21, 24, 36, 89-99, 100) acordă instanţelor judecătoreşti importante atribuţii privind alcătuirea birourilor şi a comisiilor electorale, întocmirea listelor electorale, stabilirea candidaturilor, sancţionarea contravenţiilor şi infracţiunilor prin care se încalcă legalitatea alegerilor. Prin aceste atribuţii, puterea judecătorească exercită un control asupra modului în care se constituie Parlamentul şi organismele de conducere ale administraţiei publice locale.

Principala deficienţă în reglementarea acestui control constă în insuficienta corelare dintre durata procedurii de soluţionare a contestaţiilor şi ritmul în care se derulează momentele electorale. În plus, practica judiciară destul de bogată, ocazionată de alegerile locale şi parlamentare din 1992, conţine numeroase contradicţii care nu au fost încă analizate cu seriozitate, astfel încît nu a operat o corecţie jurisprudenţială şi cu atît mai puţin legislativă a erorilor săvîrşite în această materie.

3. *Legea pentru alegerea Preşedintelui României* (art. 2, alin. 1, 11, 17, 24, 25) stabileşte o competenţă specială, conform art. 144, litera d) din Constituţie, în favoarea Curţii Constituţionale. Aceasta "veghează la respectarea, în întreaga ţară, a prevederilor prezentei legi şi confirmă rezultatele sufragiului". Aşadar, cu excepţia constituirii birourilor electorale, caz la care se aplică prevederile corespunzătoare din *Legea pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului*, procedura de alegere a Preşedintelui se află sub controlul Curţii Constituţionale. Soluţia a stîrnit numeroase suspiciuni, dar nu trebuie uitat că aceleaşi suspiciuni au planat şi asupra Curţii Supreme de Justiţie. Problema reală este deci aceea a credibilităţii acestor organisme şi ea nu poate fi soluţionată, din nefericire, printr-o simplă modificare legislativă care ar schimba competenţele în această materie.

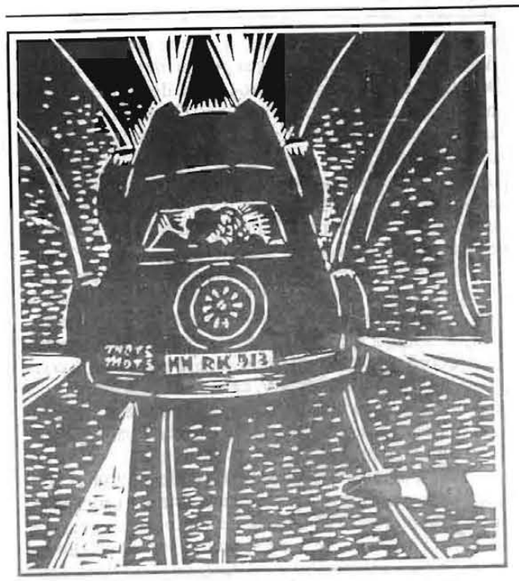
4. *Legea contenciosului administrativ* este principalul temei legal al competenţei instanţelor judecătoreşti de a cenzura abuzurile săvîrşite de puterea executivă, altfel spus, de a limita exercitarea acestei puteri la sfera atribuţiilor proprii conferite prin Constituţie şi prin lege. În completarea acestui act normativ, care constituie dreptul comun în materie, au fost edictate şi alte dispoziţii legale având ca obiect controlul legalităţii unor categorii speciale de acte administrative.

Fără a analiza aspectele tehnice ale instituţiei contenciosului administrativ, se impune totuşi o observaţie: datorită împrejurării că această instituţie a fost practic abandonată în timpul regimului politic precedent (Legea nr. 1/1967 s-a aplicat doar sporadic şi cu timiditate), practica judiciară actuală este încă ezitantă, nefiind posibil ca, într-un timp scurt, să se cristalizeze o interpretare unitară şi coerentă a normelor legale existente în această materie.

5. În ceea ce priveşte garanţiile procesuale ale drepturilor omului şi sistemul căilor de atac în procesul civil şi în procesul penal, există în prezent o serioasă bază nor-



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.



mativă, cu atît mai mult cu cît, prin abilitatea și înțelepciunea mai multor generații de juriști, au fost păstrate, chiar în perioada totalitară, cel puțin din punct de vedere formal, cele mai importante principii în aceste domenii. În plus, după 1989, Codul de procedură civilă și codul de procedură penală au fost modificate în sensul recuperării unor valori constituite în perioada anterioară instaurării comunismului în România. Nu s-a reușit însă, pînă în prezent, să se asigure, sub aspect normativ, o corelare judicioasă între garanțiile procesuale ale drepturilor omului și sistemul căilor de atac, pe de o parte, și necesitatea reducerii duratei procesului judiciar, pe de altă parte.

Desigur, temeiurile normative ale raporturilor dintre puterea judecătorească și celelalte puteri constituite ale statului de drept sînt departe de a fi perfecte. Totuși, ritmul modificărilor legislative trebuie să țină seama de intervalul de timp necesar pentru o analiză pertinentă atît a imperfecțiunilor sistemului normatic actual, cît și a posibilității instituțiilor judiciare și ale corpului social de a absorbi, în mod real, noile norme juridice, adică de a-și modifica, în mod sensibil, comportamentul sub influența acestor norme.

III. Realitatea și imaginea funcționării justiției

1. O apreciere a valorii morale și profesionale a corpului de magistrați existent astăzi în România este dificil de făcut. Datorită eterogenității magistraturii, s-ar părea că este mai potrivită o caracterizare în raport cu diferitele segmente ale acesteia.

A. O primă categorie este compusă din magistrați de carieră, care și-au început activitatea chiar înainte de 1989. Experiența și competența profesională a acestor magistrați sînt, de cele mai multe ori, remarcabile, chiar dacă nu există întotdeauna receptivitate față de transformările sistemului juridic în ansamblu sau și, mai ales, față de schimbarea sensului unor instituții juridice. Această categorie de magistrați este însă în continuă scădere numerică pentru că mulți judecători au optat, ca urmare a condițiilor materiale precare, în favoarea altor profesii juridice. Fenomenul este de natură să alerteze, întrucît există riscul să dispară însăși funcția formativă pe care, în mod firesc, magistrații cu experiență trebuie să o exercite față de colegii aflați la începutul profesiei.

B. Mai multe categorii de magistrați tineri și-au început cariera după 1989. Acești magistrați dau măsura speranței în resurecția viitoare a justiției românești. Din păcate, foarte mulți dintre ei sînt dezamăgiți de statutul real al judecătorului, de dificultățile generate de salariile mici, de volumul aproape de necuprins al activității judiciare, de condițiile – nu de puține ori, sordide – ale sălilor de judecată și ale birourilor.

C. În sfîrșit, cea de-a treia categori cuprinde magistrați care, înainte de 1989, au exercitat alte profesii juridice și care nici nu au experiența specifică funcției de judecător, nici nu fac dovada unei motivații afective întemeiate pe valorile acestei profesii.

2. Capacitatea de autoorganizare a corpului de magistrați este încă redusă. A fost înființată, este adevărat, Asociația Magistraților, dar aceasta cuprinde încă foarte puțini judecători, și aceștia mai ales din București, fără a se manifesta la nivelul întregii țări o reală solidaritate profesională. Trebuie adăugat că Uniunea Juriștilor Democrați nu se poate substitui unei puternice structuri asociative profesionale, întrucît această uniune este deschisă tuturor juriștilor, iar nu doar judecătorilor. Cît timp magistrații nu vor dobîndi ei înșiși conștiința forței pe care o reprezintă solidaritatea profesională, este greu ca ei să influențeze, în mod hotărîtor, deciziile politice și legislative care le afectează statutul.

3. Sistemul de selectare și de formare profesională a magistraților cuprinde două componente insuficient armonizate: prima, consacrată în *Legea de organizare judecătorească*, este tributară unei concepții insuficient adecvate la necesitățile moderne ale acestui domeniu; a doua – recunoscută numai printr-o hotărîre de guvern care a înființat Institutul Național pentru Pregătirea și Perfecționarea Magistraților – a asimilat deja, mai ales datorită suportului moral acordat de instituții similare din țările cu bogată tradiție democratică, tehnicile și procedeele moderne utilizate pentru selectarea și formarea profesională a magistraților. Cu toate că reprezentanții acestui institut au făcut repetate demersuri pentru consolidarea statutului său legal, fie prin modificarea *Legii de organizare judecătorească*, fie prin adoptarea unei legi speciale, nu s-a

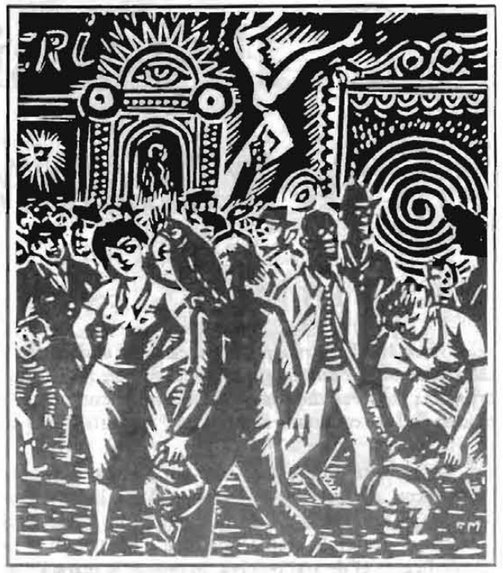
obținut pînă în prezent nici un rezultat concret în acest sens, din cauza opacității, greu de înțeles, a comisiilor juridice constituite la nivelul celor două Camere ale Parlamentului.

O comparație între bugetul acestui institut și bugetele unor instituții similare din străinătate sau între bugetul acestui institut și bugetele unor instituții de selectare și formare a personalului în alte domenii de activitate (de exemplu: Academia de Poliție, Institutul de Informații etc.) ar prilejui amara concluzie că viitorul magistraturii este lipsit de interes pentru actualii guvernanți.

4. Această concluzie este concordantă, de altfel, cu situația salariilor magistraților și a clădirilor în care acești încearcă să înfăptuiască justiția. Salariile magistraților nu trebuie judecate decît în comparație cu salariile pe care le primesc cei care exercită funcții echivalente în structurile celorlalte două puteri: legislativă și executivă. Din această perspectivă, este evidentă defavorizarea magistraților. Tot astfel, dacă se compară baza materială a puterii judecătorești cu baza materială a celorlalte două puteri, se poate observa o diferență uriașă în dezavantajul magistraților. Acest tratament discriminatoriu, aplicat puterii judecătorești, nu poate fi justificat, cum s-a încercat, prin restricții de ordin bugetar. Cine cunoaște instituția justiției știe că aceasta consumă doar o infimă parte din veniturile pe care ea le furnizează bugetului național. Ar fi suficient ca justiției să i se aloce în totalitate veniturile pe care ea însăși le produce pentru a se rezolva atît problema salariilor judecătorești, cît și problema bazei materiale a acestei instituții.

5. Reorganizarea sistemului instanțelor judecătorești, prin reintroducerea Curților de Apel, nu a fost judicios corelată cu stabilirea competenței materiale a acestor instanțe. Din această cauză, există numeroase soluții contradictorii în practica judiciară, ceea ce creează impresia unei funcționări arbitrare a mecanismului justiției. Insuficienta utilizare a recursului în interesul legii, reglementat atît în procesul civil cît și în procesul penal, împiedică armonizarea soluțiilor pronunțate de instanțele judecătorești în cauze asemănătoare sau chiar identice.

6. Confruntată cu propria sa realitate, justiția are încă o capacitate redusă de a-și concretiza statutul normativ și de a contribui la corectarea erorilor pe care ecesta la mai conține. Ca urmare, imaginea justiției în societatea românească de astăzi este mai degrabă defavorabilă, chiar dacă în ultimii ani a crescut în mod vertiginos numărul celor care se adresează instanțelor judecătorești pentru soluționarea diverselor litigii. Această creștere nu este expresia credibilității justiției și a eficienței ei în raport cu celelalte puteri ale statului, ci este expresia acțiunii conjugate a doi factori: multiplicarea conflictelor într-o societate aflată în tranziție și caracterul indispensabil al instituției justiției ca structură de rezolvare a conflictelor în orice societate modernă. Altfel spus, nevoia de rezolvare a conflictelor este mai mare decît suspiciunile pe care le creează imaginea



actuală a justiției. Nu trebuie omis însă că soluțiile judecătorești arbitrare creează tensiuni sociale care, acumulate, au consecințe imprevizibile.

Concretizarea și perfecționarea temeiurilor normative ale acestei instituții impun însă un spor de reflecție și de acțiune atît din partea corpului de magistrați, cît și din partea sistemului politic și a societății civile. În această privință, orice inacțiune este culpabilă. Reflecția și acțiunea de astăzi pot fi premisele împlinirii a două deziderate: pe de o parte, nevoii sociale de rezolvare a conflictelor trebuie să i se răspundă cu soluții judecătorești cît mai apropiate de idealul de dreptate; pe de altă parte, puterea judecătorească trebuie să se consolideze, atît la nivelul temeiurilor sale normative, cît și la nivelul structurilor și modalităților concrete de funcționare, în raport cu puterea legislativă și puterea executivă. Măsura satisfacerii acestor deziderate va fi, totodată, un criteriu esențial pentru aprecierea funcționării democratice a sistemului social din România în ansamblul său. □

VALERIU STOICA (1953) – He is Professor of Property Law, Contracts and International Human Rights at the Law Department of the University of Bucharest. Member of the Romanian Helsinki Watch and of the International Institute for Human Rights from Strasbourg. He published more than 40 studies on law topics.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Presa și justiția în România după 1989

RALU FILIP

Since 1990, the relation between press and justice has become a very sensitive issue in Romania. According to the author of this article, the above mentioned relations has been influenced by three factors: the way in which the press has mirrored the first post-December communist trials; the importance attributed to the justice by the mass-media; and the economic and political interests which biases the relation.

Justiția este unul dintre cele mai mari și evidente eșecuri ale presei post-totalitare. Acest lucru a contribuit decisiv la neputința justiției de a deveni o adevărată putere în stat. După cum a contribuit și la împiedicarea ei de a-și rezolva, în proporție rezonabilă, problemele cu care se confruntă. Iar nerezolvarea acestor probleme i-a afectat în mod serios autoritatea și credibilitatea.



Ultimele sondaje arată limpede gradul redus de credibilitate de care se bucură justiția în rîndul opiniei publice. Iată un aspect ignorat, în bună parte, de mass-media...

Fără a avea pretenția unei analize exhaustive ori a adevărului absolut, cred că relația presă–justiție a fost și este influențată de trei factori: (1) modul în care presa a reflectat primele procese post-decembriste; (2) importanța pe care mass-media înțelege să o acorde justiției; (3) interesele economice și politice, care condiționează relația.

Datorită acestor factori, relația presă–justiție este, de mai bine de cinci ani, una mai mult pasională și prea puțin lucidă. Este una *de dragoste sau de ură*, lipsită, în general, de reflexivitate.

Este, cu alte cuvinte, *o relație strîmbă*, prea puțin folositoare societății.

O relație pasională – presa și primele procese post-decembriste

Cred că modul în care presa s-a raportat la primele procese post-decembriste (CPEx, Nicu Ceaușescu, Andruță Ceaușescu etc.) a influențat negativ întreaga relație ulterioară a mass-media cu justiția.

Ceea ce a frapat, aici, a fost atitudinea pasivă a presei. În ce sens? De pildă, presa nu a pus marile întrebări iscoditoare: *care este semnificația acestor procese, cît de pregătite sînt instanțele noastre să judece astfel de cauze, care este practica judiciară în materie, dacă cei care judecă au autoritatea necesară pentru a judeca, pentru a da verdicte corecte.*

În schimb,unele publicații au caricaturizat procesele, expediindu-le în zone obscure sau asociindu-le unor scopuri cum ar fi răzbunarea sau ascunderea adevărului în ce privește evenimentele din Decembrie 1989.

Alții au transformat primele procese post-decembriste într-o sursă de victimizare a unor foști lideri comuniști (ex.: Ștefan Andrei, Nicu Ceaușescu, Ion Coman ș.a.).

Pe de altă parte, din cauza presei, primele procese post-totalitare au adus popularitate și clientelă unor avocați care au pledat în favoarea liderilor comuniști, fapt care a generat o bulversare a valorilor, dar și o manipulare a opțiunilor pentru un anume avocat sau pentru altul.

În concluzie, relația presă–justiție, în perioada proceselor intentate fostei conduceri de partid, a fost una mai mult personalizată, situație care, treptat, s-a transformat în *show* publicistic și luptă pentru întîietatea știrilor de senzație.

Presa nu mai avut luciditatea și energia necesară momentelor ulterioare, cînd încadrările au început să fie schimbate, cînd o parte a inculpaților a fost pusă în libertate, cînd anumite persoane au fost achitate.

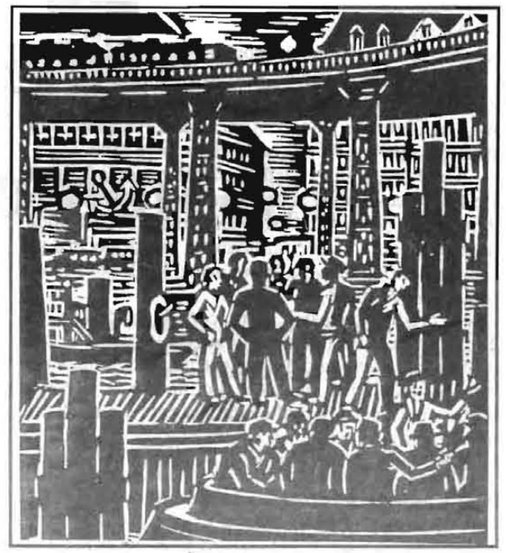
Presa nu a cercetat cu profesionalism în culisele acestor procese. În schimb, a creat mituri – al superagentului Filip Teodorescu, de exemplu. Cînd acesta a fost pus în libertate, presa a răsuflat ușurată, de parcă s-ar fi făcut un adevărat act de justiție, uitîndu-se că Filip Teodorescu a contribuit activ la reprimarea manifestațiilor de la Timișoara (vezi stenogramele publicate în 1991 în *Curierul Național*).

După ce a scăpat din vedere culisele, presa a ignorat și alte probleme importante, cum ar fi *legitimitatea proceselor, analiza probelor, a declarațiilor martorilor audiați de instanțe* etc.

S-a ratat, astfel, un moment favorabil punerii sub acuzare a fostului regim. S-a ratat posibilitatea convingerii opiniei publice în ce privește caracterul represiv al regimului Ceaușescu.

Interesul presei vizează în primul rînd știrea de senzație

O analiză sumară a materialelor difuzate de mass-media arată că, în ce privește justiția, interesul presei vizează cu precădere știrea de senzație – arestarea, judecarea sau achitarea unor persoane cunoscute opiniei publice. Din nou, o relație personalizată, destinată să satisfacă anumite gusturi și curiozități ale cititorilor, lucru care spune mult în ce privește importanța acordată justiției.



Vedete au devenit și avocații, ziarele găzduind, cu generozitate, declarațiile lor, evident favorabile clienților pe care îi apără. În felul acesta, opinia publică este lăsată pe mîna avocaților, care le manipulează ideile privind justiția și fenomenul infracțional. Sub influența presei și a avocaților, opinia publică a refuzat să accepte că asasinii lui Mihalea sunt doi adolescenți, continuînd să creadă că adevăratul criminal este protejat de poliție, parchet și justiție. Nu este singurul exemplu...

O altă observație: presa pare să fie interesată, cu predilecție, de *procese*, nu și de *fenomene* sau de *probleme* ale justiției. În ce privește procesele, atenția se îndreaptă, covîrșitor, către cele penale, aproape deloc spre cele civile (domeniu care reglementează proprietatea, familia, căsătoria, moștenirea etc.). Lipsesc analizele unor fenomene – durata proceselor, punerile în libertate, efectele cauțiunii, achitările etc. Lipsesc, de asemenea, analizele privind problemele cu care se confruntă justiția – salariile, condițiile de insecuritate, volumul mare de muncă, deficitul de judecători, amînarea inamovibilității, compatibilitatea sistemului cu realitatea social-economică.

Sigur, apar unele articole, multe scrise de magistrați sau avocați; dar, din cauza *fragmentarismului*, ele nu au impact nici asupra puterii, nici asupra opiniei publice.

Fragmentarismul se manifestă chiar și în relatările proceselor, care nu sînt urmărite consecvent, în toate fazele de desfășurare.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Se mai poate imputa presei că nu a reuşit să declanşeze *campanii pozitive* contra unor hotărîri nedrepte ale instanţelor. Oameni nevinovaţi au petrecut luni de zile în arest fără să li se găsească nici o vină (cazul Bogdan Ţinteanu, Sică Puşcoci ş.a.). Alţii sînt condamnaţi la pedepse fie prea mari, fie prea mici.

Dacă presa nu a reuşit să obţină punerea în libertate a unui nevinovat, la un moment dat a devenit chiar periculoasă, promovînd campanii nefaste (vezi campania *Evenimentului zilei* în favoarea reintroducerii pedepsei cu moartea sau a introducerii în Codul penal a infracţiunii de presă).

În mod inexplicabil, presa, care de ani de zile luptă împotriva corupţiei, pare să nu fie interesată, decît periferic, de corupţia din justiţie. Cum zvonurile, bănuielile şi speculaţiile sînt tot mai multe, ce să înţeleagă opinia publică din faptul că cineva care a omorît mai multe persoane într-un accident auto este judecat în stare de libertate, procesul fiind şi astăzi pe rolul instanţei?

Presa stabileşte vinovaţii înaintea justiţiei

Presa încalcă frecvent principiul prezumţiei de nevinovăţie. Neavînd pregătire juridică, mulţi ziarişti anunţă că a fost arestat "criminalul" X. Or, X nu poate fi declarat criminal decît după ce o hotărîre judecătorească rămîne definitivă. Calificativele abundă şi în relatările privind scandalurile din domeniul bancar, ceea ce nu ar trebui să se întîmple.

Tot din cauza lipsei de pregătire juridică, ştirile sînt de multe ori eronate, ziariştii confundă ierarhia instanţelor de judecată sau fac aprecieri greşite în legătură cu măsurile decise de magistraţi.

Influenţa intereselor politice şi economice

Anumite interese politice au făcut ca presa să devină un mijloc de distrugere a unor magistraţi (vezi cazul Robu) sau un mijoc de şantaj şi presiune asupra magistraţilor (Vasile Manea Drăgulin, Eugen Vasiliu, cazul Mirescu etc.). Nu puţini sînt magistraţii care se tem efectiv de ceea ce ar putea să se scrie despre ei, lucru care influenţează atitudinea şi deciziile lor. Sînt hotărîri care se dau pentru presă, de frica presei.

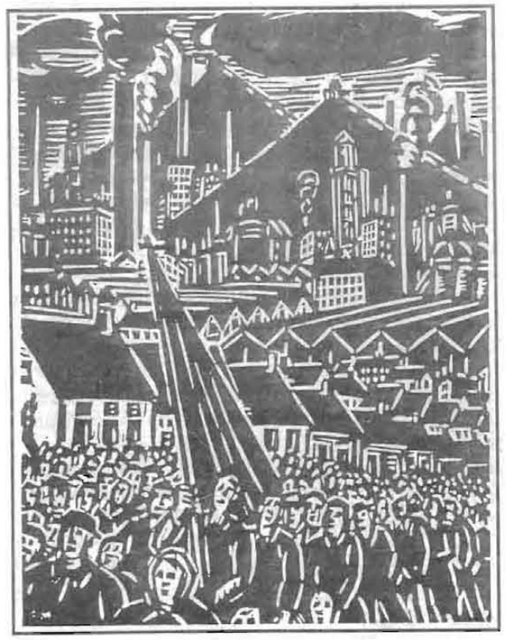
Din interese politice sau economice, presa pune spaţiu la dispoziţia unor avocaţi sau magistraţi, pentru ca aceştia să-şi exprime anumite puncte de vedere, atît avocaţii cît şi magistraţii aparţinînd, de fapt, unor tabere aflate în conflict.

În sfîrşit, tot din interese politice sau economice, presa contribuie la ascensiunea unor magistraţi, pe care îi mediatizează excesiv, în ideea de a avea "omul ei" într-o funcţie importantă.

Birourile de presă şi relaţia mass-media–justiţie

Birourile de presă ale justiţiei şi Parchetului au o vină concretă în defecţiunile care caracterizează relaţia presă–justiţie. Ele ori refuză orice informaţie presei, ori o difuzează preferenţial. De asemenea, nu poate fi ignorată absenţa unor reacţii prompte atunci cînd presa anunţă declanşarea cercetărilor penale, arestarea sau punerea în libertate a unor persoane. Informaţia oficială sau comunicatele ar infirma sau ar adeveri ştirile apărute în presă, situaţie care ar elimina posibilităţile de atingere a demnităţii persoanei.

❑



RALU FILIP (1959) – He graduated from the Faculty of Law, University of Bucharest.
Chief of the Department of Internal Politics of the daily *Curierul Naţional*.

Regimul comunist şi separaţia puterilor

CRISTIAN PREDA

Even if it was pompously announced, the separation of powers in Romania is today far from being a reality. Those who honestly desire it are divided by the opinions they share about the three powers and their efficiency. In the author's view all these misunderstandings are due to the different images about society and communist state which still work in the rudiments of the Romanian political culture.

Restaurarea separaţiei puterilor este clamată azi de marea majoritate a supravieţuitorilor regimurilor comuniste. Ea nu e, desigur, dorită de toţi aceştia: în fond, dispariţia discursurilor mincinoase din arena politică este, spre deosebire de condamnarea la moarte şi execuţia tiranilor, imposibilă. Astfel încît, deşi anunţată fastuos, separaţia puterilor e departe de a fi astăzi o realitate. Pe de altă parte, cei care o doresc în mod sincer sînt divizaţi de opiniile pe care le au despre cele trei puteri şi eficacitatea lor. Chiar în această tabără, rari sînt cei care susţin, de pildă, că separaţia puterilor are ca unic scop protejarea libertăţii individuale. La fel de puţini sînt cei care înţeleg că ea are un asemenea rezultat nu datorită practicii legislativului (care poate, ca adunare constituţională, stipula principiul enunţat de Montesquieu la 1748), nici datorită celei a executivului (dispus să respecte Constituţia, deci să nu se amestece în afacerile legislative sau judecătoreşti), ci datorită practicii judecătoreşti. Într-adevăr, libertatea presupune absenţa constrîngerii. Singura constrîngere legitimă e cea exercitată în numele unor principii generale, acceptate tacit sau explicit de comunitatea din care faci parte. Orice litigiu între indivizi, deci orice ambiguitate legată de interpretarea acestor principii comunitare, face necesară intervenţia unui arbitru şi definirea comportamentului just. Dreptatea e împărţită însă la tribunal şi nicidecum în Parlament sau în palatul principelui. Iată un adevăr banal, uitat azi, din nefericire, pînă şi de judecători! În opinia mea, toate aceste neînţelegeri sînt datorate imaginilor diferite despre societatea şi statul comunist care funcţionează în rudimentele de cultură politică românească. Iată de ce voi relua aici patru definiţii ale regimului comunist, pe care le consider exemplare pentru literatura liberală (în sens larg) a secolului nostru. Voi arăta în ce fel era invocată, în contextul acestor definiţii, puterea judecătorească, pentru a schiţa, în final, cîteva variante de discurs post-totalitar despre separaţia puterilor în tranziţia către o societate liberală.

Patru definiţii ale totalitarismului. Hannah Arendt a vorbit despre un tip cu totul inedit de regim, în care ideologia se asociază cu teroarea.[1] Cîţiva ani mai tîrziu, Raymond Aron enumera cinci elemente indispensabile naşterii unui "fenomen totalitar": monopolul politic al unui partid, instituirea unei ideologii ca adevăr oficial, monopolul etatic al mijloacelor de forţă şi de persuasiune, transformarea economiei într-o parte a statului şi, în fine, politizarea şi transfigurarea ideologică a tuturor greşelilor.[2] Pentru Friedrich von Hayek, regimul comunist este doar una dintre variantele socialismului, a cărui structură e cel mai bine pusă în evidenţă de cîteva caracteristici: gîndire constructivistă (refuz al premiselor teoretice ale spontaneităţii sociale şi al criteriilor unei discuţii critice), dirijism economic (tentativa de a înlocui dispersia informaţiei cu planul centralizat), pozitivism juridic (refuz al validităţii jurisprudenţei, în numele unei raţiuni iluminate asupra căilor progresului) şi morala tribală (solidaritatea şi altruismul, preferate valorilor moralei evoluţioniste, bazate pe onestitate, respectarea cuvîntului dat, proprietate, contract, economisire).[3] Karl R. Popper, un liberal evoluţionist foarte apropiat de Hayek, a utilizat, în caracterizarea regimului totalitar, o formulă mai concisă: pentru el, acesta e încarnarea modernă a tiraniei, pe baza unui proiect utopic, ce vizează edificarea unei societăţi închise.[4]

Puterea judecătorească. Arendt şi Aron şi-au asumat în mod explicit o metodologie inspirată de opera lui Montesquieu, cel care a enunţat pentru întîia dată principiul separării puterilor. Autoarea voluminoasei lucrări *The Origins of Totalitarianism* foloseşte chiar criteriile lui Montesquieu, natura şi principiul, pentru a defini noul tip de regim: pentru Arendt, teroarea e natura, iar ideologia e principiul de acţiune al regimului totalitar, aşa cum pentru Montesquieu, natura unui regim despotic, de pil-

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

dă, era guvernarea unuia singur, potrivit voinței și capriciilor sale, iar principiul acestuia era teama.[5] Aron, care considera că Montesquieu reprezintă fericita îmbinare a unui filosof și a unui sociolog, își îngăduia să sugereze înlocuirea principiului unic din definirea regimului cu unul dublu, în cazul fiecăruia dintre cele două regimuri contemporane pe care le identifica: cel constituțional-pluralist e pus în mișcare, în opinia lui Aron, de respectul legalității și al regulilor concurenței politice și, respectiv, de sensul compromisului; regimul partinic-monopolist, deci și cel comunist, de credință și de teamă.[6] În buna tradiție a lui Montesquieu, care a neglijat rolul puterii judecătorești în nașterea libertății moderne, preferînd să caute soluția unei bune echilibrări a puterii executive și a celei legislative[7], cei doi moștenitori spirituali ai autorului *Spiritului legilor* nu acordau o atenție specială judecătorilor. Atunci cînd se pronunța asupra ororilor lagărelor de concentrare, Hannah Arendt denunța, desigur, dispariția persoanei juridice a individului. Dar discursul său "metafizic" nu a găsit resurse pentru a schița o alternativă la "trădarea judecătorilor", deși tot ea considera că debutul "totalitarismului roșu" ca regim e legat de procesele de la Moscova, atunci cînd terorii nu îi mai cad pradă adversarii regimului, ci susținătorii săi.[8] Aron oferea o interpretare mai realistă a utilizării lagărelor, dar el nu trecea mai departe, către o analiză a relației dintre persecuție și dispariția dreptății.[9] De fapt, limitele interpretării sale



reies din analiza pe care o consacră regimurilor constituțional-pluraliste. Această analiză e dominată de grija exclusivă pentru modalitățile de a face din puterea executivă o putere stabilă și eficace. Soluțiile lui Aron pentru nașterea unei bune comunități politice nu aveau deci în vedere intervenția judecătorilor, ci propuneau acordul regulilor constituționale cu sistemul partidelor și acordul dintre ansamblul constituției și partide, pe de o parte, cu infrastructura socială sau preferințele colectivității, traduse în legislativ.[10] Hayek corectează chiar eroarea lui Montesquieu, preluată de Arendt și Aron: aceea de a afirma că libertatea britanicilor din secolul 18 era datorată separării legislativ-executiv. Pentru Hayek, dimpotrivă, nașterea libertății moderne a fost o consecință a faptului că "legea ce guverna deciziile tribunalelor era dreptul cutumiar", adică o lege ce exista independent de voința cuiva și se impunea unor judecători independenți. "S-ar putea spune – continuă Hayek – că o anumită specie de separație a puterilor se dezvoltase în Anglia nu pentru că legislativul făcea legea, ci tocmai pentru că nu el o făcea, dreptatea fiind împărțită de tribunale independente de puterea ce organiza și dirija guvernarea"[11]. Regimul comunist e rău nu atît pentru că legislativul e o masă de manevră la dispoziția executivului, ci pentru că proiectul de societate comunist anulează dreptul cutumiar și precedentul juridic, substituindu-le regulile unei rațiuni constructive, instanțele judecătorești înlocuind, la rîndul lor, aceste reguli inventate ale dreptății cu ordonanțele Comitetului Central. Opinia lui Hayek e mai bine înțeleasă dacă amintim distincția pe care o făcea marele liberal între "principiile universale ale dreptății" și "regulile de organizare a guvernării", primele fiind născute spontan, iar celelalte enunțate rațional.[12] Pentru Hayek, confundarea celor două e proprie și regimurilor occidentale în care Parlamentul a ajuns deținătorul monopolului legislativ, prin punerea sa la dispoziția executivului și a intereselor private favorizate de acesta, și prin pierderea funcției sale de garant al regulilor universale, selectate în dreptul cutumiar și consemnate în deciziile tribunalelor. Hayek propunea, de aceea, înlocuirea acestui tip de parlament executiv cu două instituții parlamentare separate: una care să se ocupe de enunțarea (nu de inventarea, ci de înregistrarea) principiilor dreptății, iar altul care să vegheze la o bună comportare a executivului. La limită, acesta din urmă ar trebui, urmînd tradiția istorică, să execute doar deciziile tribunalelor și nu directivele (ordonanțele) emanate de la legislatură.[13]

Popper credea, la rîndul său, că orice cooperare umană este o selecție spontană și accidentală a regulilor ce îngăduie extinderea societății într-un sens nedeterminat. Dar, dacă Hayek consideră că valorile selectate de societatea occidentală de azi sînt contractul, încrederea, onestitatea etc., regula de aur reținută de Popper din selecția modernă e evitarea violenței: regimul comunist e

rău, înainte de orice, pentru că a refuzat principiul schimbării pașnice a guvernanților. Pentru Popper, descătușarea pasiunilor aprige ale indivizilor are nevoie de un tablou utopic, dominat de un set de valori tribale și de o credință istoricistă. Atunci cînd e vorba de alternativa statului comunist, deci de statul de drept, Popper nu acordă o atenție deosebită puterii judecătorești: el insistă, dimpotrivă, pe schimbarea tipului de reprezentare. Astfel, pentru Popper, parlamentarii trebuie să redevină aleși ai națiunii și nu ai diferitelor facțiuni. Judecata nu intervine în discursul său decît ca "judecată a poporului": reluînd o frază celebră atribuită lui Pericles ("deși puțini sînt cei care pot concepe un proiect politic, toți sîntem în stare să-l judecăm"), Popper se gîndește la schimbarea guvernanților ca la o judecată populară.[14]

Ce-i de făcut? Cine vrea să deducă din Arendt sau Aron repere ale unei bune comunități politice post-totalitare va fi dominat, în primul rînd, de obsesia echilibrării legislativului și a executivului. Această obsesie transpare, de pildă, din toate discursurile celor care așteaptă rezolvarea unei chestiuni esențiale cum e cea a restituirii proprietăților de la rezultatul confruntării dintre executiv și legislativ (a cărui coloratură politică poate fi mîine alta decît azi). O decizie dreaptă în această chestiune nu poate veni însă decît de la tribunale. Orice piedică pusă acestora e un pas înapoi către totalitarism.

Cine îi dă ascultare lui Hayek va găsi în independența tribunalelor sursa libertății și, deci, în slăbirea monopolului legislativ al Parlamentelor, o urgență. Proiectul hayekian de Constituție e mai aproape de necesitățile zilei decît credea autorul său: comunitățile politice post-totalitare au nevoie atît de reguli ale dreptății, consemnate de o instanță înțeleaptă, cît și de judecarea cazurilor particulare în tribunale independente, pornind tocmai de la aceste reguli generale și abstracte. Paradoxal este însă faptul că, deși această idee a fost elaborată într-o filosofie ce și-a asumat critica societăților totalitare, ea nu poate deveni operațională în societățile cu pricina, o dată desprinse de guvernarea totalitară, decît pe termen lung. Regimul comunist a distrus realmente dreptul întemeiat pe cutumă și pe precedent și, contrar viziunilor optimiste, nașterea legilor bune nu poate fi forțată în Parlament.

Criteriul lui Popper, conform căruia e bună guvernarea în care schimbarea e pașnică, prin judecata poporului, pare depășit de aspirațiile mulțimii. Căci, deși ideea de revoluție a murit odată cu căderea regimurilor care au făcut din ea șansa întregii specii umane, pasiunile ce s-au născut dintr-o lungă conviețuire cu revoluția subzistă încă în societățile totalitare. Iar ele subzistă, în primul rînd, în voința radicală de instaurare a adevărului și a dreptății. Dar adevărul și dreptatea sînt reclamate, așa cum spuneam mai sus, executivului și legislativului, iar nu filosofilor și judecătorilor. □

NOTE:

1. Vezi Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1951 (trad. rom. de Ion Dur și Mircea Ivănescu, *Originile totalitarismului*, Humanitas, 1994, p. 596-621), dar mai ales conferințele pronunțate de autoare la New School for Social Research în 1954 și rămase inedite pînă la publicarea lor în franceză sub titlul *La nature du totalitarisme* (trad. par Michelle-Irène B. de Launay), Payot, Paris, 1990, în special pp. 67-138.
2. Raymond Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Gallimard, Paris, 1965, p. 287-288. O traducere în română a capitolului "Despre totalitarism", în care e enunțată această definiție, a apărut în *Litere, Arte, Idei*, anul II, nr. 31 (116), p. 1, 6-7 (trad. de C. Preda).
3. Vezi Friedrich von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol. 1: *Rules and Order*, Routledge and Kegan Paul, London & Henley, 1973 (trad. fr., *Droit, législation et liberté*, vol. 1: *Régles et ordre*, PUF, Paris, 1980, p. 9-11, 36-39); vol. 2: *The Mirage of Social Justice*, Routledge and Kegan Paul, London & Hhenley, 1976 (trad. fr., *Le mirage de la justice sociale*, PUF, Paris, 1982, p. 53-57); *The Fatal Conceit. The Errors of Socialism*, Routledge, London & New York, 1988 (trad. fr. *La présomption fatale*, PUF, Paris, 1993, pp. 92-104).
4. Karl R. Popper, *The Open Society and Its Ennemis*, vol. 2: *Hegel and Marx*, Routledge and Kegan Paul, London, 1945 (trad. rom. de D. Stoianovici, Humanitas, București, 1993, p. 149-217). Pentru apropierea tezelor lui Popper de cele ale prietenului său Hayek, vezi volumul K.R. Popper, Konrad Lorenz, *L'avenir est ouvert. Entretien d'Altenberg*, Paris, Flammarion, 1990.
5. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, II. I; II. IX. Hannah Arendt, *op. cit.*, în ediția română, p. 596-600.
6. Raymond Aron, *op. cit.*, p. 85-89.
7. Un excelent comentariu pe această temă, în Pierre Manent, *Histoire intellectuelle du libéralisme*, Calmann-Lévy, Paris, 1987 (trad. rom. de Mona și Sorin Antohi, Humanitas, București, 1992, p. 87-103).
8. Hannah Arendt, *La nature du totalitarisme*, Payot, Paris, 1990, pp. 83-87 și *Originile totalitarismului*, Humanitas, București, 1994, p. 579.
9. Raymond Aron, *op. cit.*, pp. 265-284.
10. Raymond Aron, *op. cit.*, pp. 153-154, 160.
11. Friedrich von Hayek, *Droit, législation et liberté*, vol. 1 (*Régles et ordre*), PUF, Paris, 1980, p. 103.
12. *Idem*, p. 158.
13. Friedrich von Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol. 3: *Political Order of a Free People*, Routledge and Kegan Paul, London & Henley, 1979 (trad. fr. *Droit, législation et liberté*, vol. 3: *L'ordre politique d'un peuple libre* , PUF, Paris, 1983, pp. 125-152).
14. Karl R. Popper, *La leçon de ce siècle*, Anatolia Editions, Paris, 1993, p. 108. Am comentat acest text în revista *Polis*, nr. 3/1994, pp. 202-207.

CRISTIAN PREDA (1966) – He graduated the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He holds a DEA of the University of Sorbonne and is preparing his Ph.D. thesis with Pierre Manent at the EHESS.

Currently, working as Teaching Assistant at the FISH, University of Bucharest.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Stalinismul orientat spre Partid

FLORIN MÜLLER

1948 has been the year of a massive purge among the leaders of the Romanian Working Party (soon to become the Romanian Communist Party).

The author of the article analyses in-depth this process and points that Jews, even today considered as being prominent in Stalinist communist parties, represented only a very small figure of the Romanian communist apex.

Lichidarea social-democraţiei româneşti în februarie 1948 a însemnat constituirea monolitului politic comunist. Partidul Muncitoresc Român avea acum 1.084.372 membri, dintre care foştii social-democraţi, cu siguranţă oportunişti ce se rupseseră de fidelii lui C. Titel Petrescu, reprezentau 285.021.

Dimensiunea numerică, aflată însă departe de performanţele obţinute de partid mai tîrziu, nu constituia încă criteriul esenţial în judecarea forţei.

Semnalul dat de Biroul Politic şi de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român în sensul preeminenţei criteriilor ideologice în structurarea acestuia a devenit concret la 4 octombrie 1948. Partidul trebuia supus verificării.

Virusul "degenerării" luase diverse forme: în cazul fostului P.S.D.: lipsa unui "caracter proletar de clasă", "liberalism" în recrutarea membrilor P.S.D., "activitatea trădătoare a elementelor de dreapta", ce ar fi permis infiltrarea elementelor "exploatatoare, afacerişti, agenţi ai reacţiunii şi ai imperialiştilor străini", birocratism şi rupere de masa membrilor de partid, oportunism, creşterea procentului membrilor de partid proveniţi din mica burghezie etc.

S-a stabilit, în cadrul metodologiei partinice, un plan de prelucrare cu activele judeţene a Directivelor C.C. al P.M.R. cu privire la verificarea rîndurilor partidului. Cei mai înalţi demnitari comunişti au fost însărcinaţi cu această misiune. Gheorghe Gheorghiu-Dej instruia activele din Capitală şi din judeţul Ilfov, Ana Pauker – Prahova, Chişinevschi – Iaşi, Teleorman şi Vlaşca, Leonte Răutu – Buzău şi Rîmnicu-Sărat, Nicolae Ceauşescu – Argeş şi Olt, Constantin Pârvulescu – Dîmboviţa, Emil Bodnăraş – Cîmpulung, Drăghici – Hunedoara şi Valea Jiului.

Avangarda partidului, activul, a fost supus primul verificării. Din însărcinarea Comitetului Central au fost formate 58 de comisii judeţene, o comisie de verificare a Capitalei, una în Valea Jiului şi o alta la Reşiţa. Sectoarele strategice din Capitală erau "23 August" (platformă industrială care se făcuse remarcată nu doar prin forţa economică, ci şi prin puternica organizaţie legionară ce acţionase în cursul Rebeliunii), Ministerul Afacerilor Interne, Căile Ferate Române (care deţineau un loc privilegiat în istoria martirică a Partidului), alte ministere decît cel de Interne (tratate separat în cursul verificării), STB (cu o fostă puternică grupare legionară ce se manifestase violent în timpul Rebeliunii din ianuarie 1941) şi Activul Central.

Activul de partid cuprindea, în luna noiembrie a anului 1948, cînd a început verificarea "în teren", 20.987 membri (cu puţin mai mult de 1% din membrii P.M.R.). 8.100 de activişti comunişti aşteptau comisiile de verificare.

Activul de partid era compus, în 1948, din toate cadrele cu funcţii politice superioare în teritoriu: comitetele judeţene, conducerile judeţene ale organizaţiilor de masă, instructorii, conducătorii instituţiilor de stat judeţene, membrii de partid (prefecţi, subprefecţi, primari, ajutori de primar, chestori, şefi din securitate, directori àgricoli, directori silvici şi din alte instituţii cu raza de activitate pe întreg judeţul), comitetele de sector şi membrii de partid din comitetele de sector ale organizaţiilor de masă, comitetele de plăşi şi membrii de partid din conducerile de plasă ale organizaţiilor de masă, conducătorii tuturor instituţiilor de plasă, comitetele de partid din întreprinderile mai importante.

(continuare în numărul viitor)

PROCESUL GRUPULUI PĂTRĂŞCANU

(continuare din numărul trecut)

Dar ce este mai curios? *Se încearcă înşelarea conducerii Ministerului prin referatul anexat, făcut de maiorul DUMITRESCU, probabil la ordinul col DULGHERU, în care arată nevinovăţia lui CALMANOVICI, prezintă conducerii documentele nu cele care arată trădarea, ci altele cu scopul de a obţine punerea în libertate a lui CALMANOVICI.*

Ceva şi mai interesant şi mai curios.

DULGHERU stă de vorbă cu soţia lui CALMANOVICI şi promite acestea că-l va pune în libertate pe soţul ei (vezi pag.84) şi îi aprobă toate condiţiile care nu au fost acordate încă niciunui arestat din D.J. (vezi pag. 83) Toate acestea dovedite de scrisoarea alăturată (vezi pag.), trimisă de soţia lui CALMANOVICI col. DULGHERU.

Şi în fine, col. DULGHERU ordonă o confruntare între CALMANOVICI şi PĂTRĂŞCANU (vezi pag. 85), dându-le la ambii posibilitatea să-şi dea seama de poziţia pe care o are fiecare în anchetă şi a-i întări astfel pe poziţiile lor. (ordinul lui DULGHERU se află anexat)

Tovarăşe Ministru. Tot ce am afirmat mai sus am făcut-o pe bază de documente – declaraţii care sunt anexate la acest dosar. Fiecare afirmaţie este bazată pe documentele care arată precis faptele.

Toate aceste "întâmplări", ar putea fi interpretate ca "prostii" şi "greşeli" în cursul cercetărilor. Însă dacă nu le luăm izolat, ci facem legătura cu o serie de împrejurări şi le legăm laolaltă, atunci după părerea mea, nu mai pot fi numite lucruri petrecute întâmplător.

Dacă vom judeca şi analiza în lumina documentelor de partid, activitatea Ministerului de Interne, de sub conducerea lui TEOHARI GEORGESCU, în lupta dusă împotriva duşmanului, atunci părerea mea este, că nu întâmplător s-a petrecut la Finanţe acel sabotaj de asemenea proporţii şi că sectorul nostru de contrasabotaj, care avea sarcina de a preveni asemenea acte şi de a informa din timp partidul, că doar asta e sarcina Securităţii, habar nu avea de ce se petrecea la Bancă şi la Finanţe.

Iar dacă vom vedea pe mâna cui au fost date sectoarele cele mai importante ale Securităţii şi care au fost schimbaţi numai după scoaterea lui TEOHARI GEORGESCU, atunci părerea mea este că mâna duşmanului a lucrat serios în organele Securităţii.

Socotesc că nu întâmplător a fugit peste graniţă în Jugoslavia sub directorul ERÖS, care cunoştea toate instalaţiile de tehnică operativă şi în general toată munca noastră, pe care a dus-o în Jugoslavia.

Nu întâmplător s-au făcut arestări de persoane fără vreo baza serioasă, iar duşmanii înrăiţi ai regimului şi statului nostru mai stau încă "ne descoperiţi". Numai în problema PĂTRĂŞCANU se pune întrebarea de ce nu au fost arestate o mulţime de persoane, care au colaborat la acţiunea criminală a acestui grup şi nici măcar identificate nu au fost.

Toate acestea stau în sprijinul credinţei mele că aici avem deaface cu lucruri mari la mijloc.

Eu nu cunosc cum stă problema finanţelor în anchetă dar faptul că tot col. DULGHERU a luat în mâna sa, dela început această mare problemă, tare mi-e frică să nu-i pregătească aceaşi soartă, care vroiau să o pregă-



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

teasca şi cazului PĂTRĂŞCANU şi care datorită schimbării lui TEOHARI GEORGESCU din fruntea Ministerului a luat un alt curs.

Tovarăşe Ministru, eu la aceste concluzii am ajuns după ce problema PĂTRĂŞCANU a fost cercetată aproape cinci ani. Mă simt obligat a le arăta aşa cum le văd şi le cred eu. Poate că Dvs. care aveţi o privire largă a tuturor împrejurărilor şi care cunoaşteţi mai adânc problemele din jurul acestei chestiuni, poate să ajungeţi la alte concluzii şi mai juste.

În cazul în care socotiţi că lucrurile sesizate aici merită atenţie şi ar trebui cercetate unele din ele, atunci, dat fiind că problema este complicată şi fină în acelaş timp, deci mult mai greu de cercetat decât cazul PĂTRĂŞCANU, atunci aşi putea face şi propuneri concrete în consecinţă.

O rugăminte aşi avea însă. Dacă tot ceiace am prezentat eu aici şi concluziile mele credeţi că nu corespund în întregime cu realitatea, deci că nu aşi vedea just lucrurile, atunci aşi ruga o lămurire, pentru ca să nu rămân cu o părere şi convingere care nu corespunde realităţii.

7 Noiembrie 1952

Rog foarte insistent a se citi declaraţiile alăturate, care au fost luate pentru prima dată şi care nu au fost citite de Dvs. şi care dau posibilitatea a vedea ce este în jurul celor arătate mai sus.

O propunere cu privire la trimiterea mea la Snagov

1. Vila dela Snagov este în momentul de faţă păzită de Securitate. Securitatea urmează să păzească vila, cu mine înăuntru.

2. Securitatea din Snagov să-mi recomande un om din sat, pe care să-l plătesc lunar, să-mi aducă alimente din sat şi la 2-3 săptămîni să-l trimet la Bucureşti să-mi aducă reviste? şi să-mi schimbe cărţile la bibliotecă.

3. Gospodăria mi-o voi face singur. Nu voesc să vină nimeni din familia mea – nici soţia, nici mama, sora sau soacra mea. Absolut nimeni.

4. Singura persoană care rog să fie lăsată la mine este tov. Titi Schäffer – membră de Partid şi bibliotecara "Arlus"-ului, cu care voi aranja trimiterea cărţilor şi literaturii de care am nevoe.

5. Intenţionez să scriu la Snagov o lucrare cu titlul "Colectivizarea, în lumina istoriei" – un istoric al raporturilor agrare? de români şi naţionalităţile conlocuitoare, din sec. XII pînă în prezent şi să dau formă definitivă cîtorva schiţe din timpul ilegalităţii.

6. Anchetatorul Petea a ridicat dela soacra mea o sumă de bani, care îmi aparţine. Aceşti bani sunt sau la organele de anchetă – în suma lor totală – sau, în parte, la soacra mea. Am aceşti bani să-mi fie puşi la dispoziţie lunar 9000 de lei pentru întreţinere, plus plata omului angajat la Snagov.

7. Bucicov? să primească dispoziţia să pot apela la el pentru nevoi excepţionale (medic, frizer, etc.)

8. Îmi iau angajamentul să nu părăsesc Snagovul şi să nu depăşesc liziera pădurii, în mijlocul căreia se află vila. În plimbările eventuale prin pădure voi lua cu mine pe paznicul vilei dela Securitate.

9. Telefonul poate fi ridicat din vilă, eu neavînd nevoe de el.

10. Soţia mea şi cei eliberaţi odată cu ea, la începutul toamnei anului 1951, au răspîndit vestea că eu sunt la Snagov şi scriu o carte. Acest svon n'a fost inventat de soţia mea sau de ceilalţi cunoscuţi ai mei.

Ţinerea mea, mai departe şi fără termen, la regim celular nu mai poate fi justificat – dacă aşa ceva este o justificare! – că trebue să constitue o pildă.

Propunerea de mai sus va pune de acord svonul cu realitatea.

17.XI.952

L. Pătrăşcanu

(ASRI FOND Y, DOSAR 40.002, VOL. 10, p. 402 – ambele feţe)

Transition Leads to Social Conflicts

PAVEL CÂMPEANU

What we use to call transition is a historical product and producer of social conflicts. Social conflict has a much more important role in the reality of the transition than in its scientific representations, fascinated mostly with political disputes and inter-ethnic tensions.

Here are some theoretical disputes and methodological remarks, related to the attempt to study the Reşiţa conflict, initiated this spring by the Independent Center for Social Studies and Surveys, Bucharest.

I. The Motivation

1. After almost 6 years that have passed since 1989 break the countries under the transition are displaying several common tendencies in various intensities:

a. the incapacity to stop the decay of living standards for the majority of population;

b. an increase of frequency and intensity of social conflicts

c. a slow down of the economic reform;

d. the electorate's re-orientation towards political parties that descend from former communist parties or their allies.

2. These tendencies are not just simultaneous but also interferent.

3. Their interference suggests that social prevails over political and that implicitly the spontaneous prevails over strategy in the unfolding of the historical process.

4. Consequently, the influence of the political competition upon the social conflict is weaker than the impact the social conflict has on the political competition.

5. Unlike in the Western countries, here the outburst of social conflict begins with the de-synchronisations of the two main transformations that are going on: the economic reform and the democratisation.

6. The crucial issues that outshape on those two levels may be stated in the following way:

a) can an economy work at the usual parameters while undergoing a structural reform?

b) can a democratic regime be installed by strictly democratic means?

7. The re-structuring of the economy takes place both spontaneously, by means of private accumulation, on the one hand, and through statal strategies on the other. Each of these ways generates its own disadvantages for the population and first of all for the producers. The private accumulations revive the type of social injustice which led to the appearance of Stalinism. On the other side, the statal strategies generate two modes of insecurity: that of an individual workplace and that of some counter-productive enterprises. Accordingly, as the economic re-structuring tries to eliminate the excesses of a forced industrialisation it gets the features of a selective des-industrialization. Due to its social implications the social conflict appears as the result of the producers opposition against the preparing, the unfolding and the consequences of this des-industrialization, against the restoration of the old forms of the social injustice and against the gloomy impact both of them have upon their standard of living.

8. The societies in transition are generating a variety of conflicts: inter-generational, religious, inter-ethnical, inter-statal etc. The international institutions and generally the West, are giving their main attention to the two last due to their potential for disturbing the international order. As a result of such a priority there is a large number of institutes, centres and other units that study the inter-ethnical conflicts while similar organisms that would study social conflicts in East European countries are lacking. There are however at least two circumstances that require studying the social conflict in the respective countries:

a) its influence which is decisive in the ultimate instance upon the historical process of transition;

b) the lack of a general theory of the transition from Stalinism to post-Stalinism which in its turn could find a

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultăţii de Ştiinţe Politice şi Administrative din cadrul Universităţii „Petre Andrei" din Iaşi.

partial compensation in the study of social conflicts generated by transition.

9. At the same time the conflicts of social nature as well as those of national nature develop rather in an interdependency than in a mutual isolation. On the one hand both of them represent the crystallisation of the general tendency towards conflictualization of the relations between groups and individuals – on the other hand the social conflicts left unsolved tend to find a compensation in the artificial worsening of the national conflicts. So, the study of the social conflicts is in fact the study of one of the indirect sources of the inter-ethnical and interstatal conflicts.

II. The Approach

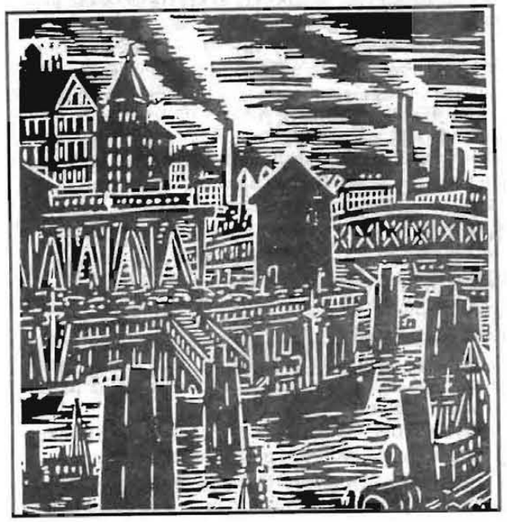
The study could begin with the following questions and hypotheses:

1. Is the transition from Stalinism to post-Stalinism possible or not without social conflicts?

Hypothesis 1: The transition was caused by the conflict between society and the Stalinist power and is genetic conflict continues to be reproduced in its structure. The break in 1989 caused by the initial conflict did not solve the crisis of the Stalinist regime – which had generated it – but changed it into crisis of – Stalinist transition which in its turn is generating new conflicts.

2. Do the social conflicts of the transition posses certain particular features?

Hypothesis 2: In its first stage the transition demolishes the stuctures of the Stalinist social order creating



alternative structures. For the time this stage is lasting – and it seems it is going to last – the society endowed with two incompatible types of structures, is in fact a de-structured society. And the de-structured society produces de-structured social conflicts. The main feature of the social conflicts that appeared in this stage of transition is their weak structuring, manifested as fluidity.

3. Do the societies in transition posses or not adequate tools for preventing, controlling or solving the social conflicts?

Hypothesis 3: The societies in transition are much better equipped to produce social conflicts than to produce democratic tools able to prevent, control or solve these conflicts.

4. If these are the effects the transition has upon the social conflicts then what are the effects of the social conflict on the transition?

Hypothesis 4: The social conflicts slow the rhythm of the economic reform and test the frail democratic structures. As it generates the social conflicts the transition generates its own perturbator.

III. The Industrial Conflict

In transition social conflicts are mostly type conflicts which in a social context dominated by conflicts. The weak capacity of this society to aggregate lasting structures leads also to the degeneration of differentiations into conflictualization.

At the origin of the de-structuring and of the tendency towards conflictualization there are three genetical conflicts – each of them situated on a separate level and namely:

a) At the social level the conflict is caused by coexistence of two social incompatible but also unfunctional structures: – one of them residual because of the wear out and the second still emergent because of its slow gestation;

b) At the historical level the conflict between the capacity to ensure transformation of the negative premises of transition: the overthrow of the Stalinist regime in its positive continuation toward a definite direction. Under the pressure of undetermined impulses the transition risks to turn from the future towards the past, shaped as a simple alternative between two restorations: that of a pre-Stalinist society and that of the Stalinism.

c) At the political level, in the case of Romania, the conflict between the radicalism of the forces which carried out the revolution and the moderation of the forces which converted the victory of the revolution into the latter's power.

A lost of motivation to produce both for the producers and for the units they belong to, which is an outcome of the above mentioned co-existence between two

unfunctional structures added to this burdening industrial inheritance.

The conflict arises from the way in which the general conditions reflect themselves upon the industrial manpower. To a great extent the transition takes over the manpower created by the forced industrialisation in the framework of the command economy. This manpower fed by the excesses of the forced industrialistion and protected by the command economy acquired a series of features that counter run the tendency to promote a free market economy. Those features are: a considerable percentage of unqualified or low qualified manpower, incomplete urbanisation, incomplete professionalisation, equalising remuneration, the dissociation of the payment from the productive or economic performances and first of all the redundancy as an infailible mechanism which ensured workplace for everybody. The fall of the old protective environment creates at the same time a break between the useful manpower and the superflue one as well as an active solidarity between the redundant manpower and redundant enterprises. Benefitting by an anti-economic integration in Stalinism this segment of manpower sees itself excluded by the society of transition to post-Stalinism. Losing the protection offered by the command economy this segment appeals to what in the society under transition is called social protection.

The social protection is in fact statal protection. In this regard the state of transition is acting as a substitute of the Stalinist state: it denies the command economy overtaking however its functions.

IV. Desynchronisations

The historical movement started by the outbreak of 1989 is unfolding asynchronously on diverse levels of the social existence. De-synchronisations bring about certain disconnections having de-structuring effects susceptible to develop tensions with a conflictual potential. Among the desynchronisations of this kind by which the state is directly or indirectly affecteds shall mention:

a) acquiring of the individual freedom before establishing the state of the law.

This de-synchronisation, present in all the neighbouring countries, in Romania is not only favouring the conflict but it is also acting as such. The difference is caused by the fact that the break in '89 led to the graduate transformation of the Stalinist states in the neighbouring countries while in Romania it consisted in its instantaneous suppression. Before building the state of law the post-revolutionary Romania had to build the state itself which directed the new power to de-radicalisation.

The suppression of the Stalinist state meant for the society the suppression of the state itself while for the power it meant a rehabilitation of the state, a retroactive attenuation of too radical discontinuity;

b) another de-synchronisation having certain conflictual virtualities is that between the high capacity of the society to generate social conflicts and the reduced capacity of the state to contribute to their settlement;

c) a de-synchronisation with contrasting values is the one between the political revolution and that which failing to be a social and economic revolution became a historical process of a gradual socio-economic metamorphosis: transition.

The duration is measured by the magnitude of de-synchronisation between the overthrow of the Stalinist dictatorship, which had started it out, and the disapperance of the socio-economic basis of this dictatorship which would end it. Overthrowing the dictatorship the political revolution destroyed the central mechanism of the economy of command but it did not destroy the structure of this economy whose component units do not produce to satisfy the needs of the society expressed as the solvable demand of the market but to fulfil a command issued by the supercentralised monopoly of the power – the mechanism of the command – or in its name. Thus the contrast is contained in an economy of command with a destroyed mechanism of the command, that is a socio-economic monster generator of chaos.

The historical function of the transition consists in bringing to an end this monstruosity. This is a performance that can be obtained in two ways: – either building some alternative socio-economic structures, adapted to the absence of the central mechanism of command, or re-establishing the mechanism of command in a version modified but nevertheless adapted to the persistent structures of the economy of command.

The option for one of these two ways – and for excluding the other – represents the ultimate content of the social conflicts that are perturbing, but at the same time guiding the transition. □

PAVEL CÂMPEANU – He is Executive Director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and Associated Professor with the International Faculty of the Bucharest University. He became a member of the RCP before WW II, was arrested and imprisoned. Without leaving Romania, he published in the USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Sincretic Society*, *The Origins*, *The Genesis* and *Exit*, at M.E. SHARPE Publisher.

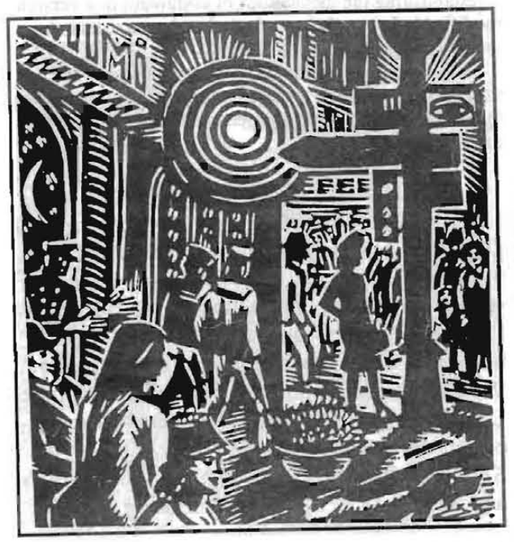
Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Concluziile unei plimbări diplomatice

ALINA MUNGIU PIPPIDI

The author analyzes the last official visit of president Ion Iliescu to USA and its reflection in the Romanian and the American media. Outlining the change towards West of the Romanian foreign policy the author emphasizes how - ever the necessity of a more decissive approach towards the internal political and economical reform.

Vizita președintelui Ion Iliescu la Washington, din luna septembrie, precum și prima sa întîlnire oficială cu un președinte american a făcut să curgă multă cerneală în presa de la București (și mult mai puțină în cea americană). Părerile au fost împărțite între ziariștii de casă ai președintelui (*Vocea României, Cronica Română, Dimineața*) și restul presei, existînd o diferență enormă de perspectivă. Unii au mers pînă la a nega orice utilitate a vizitei în SUA a președintelui (*România liberă, Ziua, Lumea liberă*), alții au oscilat între cele două poziții (*Adevărul*). În textul de față vom încerca, dincolo de toate aceste percepții mai mult sau mai puțin subiective, să sistematizăm rezultatele acestei vizite. Pentru aceasta, vom analiza în ce măsură au fost realizate obiectivele pe care și le-au propus președintele României și diplomația românească.



Integrarea euroatlantică

Să spunem, în primul rînd, că există două categorii de factori care determină aderarea la alianța nord-atlantică. Unii sînt factorii, ca să spunem așa, principiali. Între aceștia se încadrează, de exemplu, faptul că NATO este cel care propune unui stat să adere și nu invers. La NATO nu se depun aplicații sau cereri de admitere, ca la Uniunea Europeană. NATO decide singur dacă este interesat să propună unui stat să facă parte din rîndurile organizației sau nu. În principiu, desigur că propunerea se adresează unui stat care împărtășește valorile NATO, care este deci un stat democratic, prooccidental, interesat să obțină protecția NATO, dar – strategic și logistic – poate, la rîndul său, formula o ofertă atrăgătoare pentru NATO – pentru că altfel, cum mi-a declarat cu realism un funcționar NATO la Bruxelles, "Nu sîntem o stație de pompieri, care să răspundă la orice incendiu". Din toate aceste puncte de vedere principiale, România nu are de ce să nu intre în NATO. Și poziția – deci oferta noastră, completată de zelul deosebit al armatei de a se integra – și voința politică la nivel național și statutul de membru al C.E. și asociat la U.E. corespund perfect. Se adaugă la acestea și decizia grupului conducător de a face acest pas. Contrar fricii curente de KGB și de influența Moscovei, este evident pentru oricine că vidul de securitate în care ne aflăm – Moscova o fi protestînd la intrarea statelor est-europene în NATO, dar, la o adică, poate face pentru împiedicarea acestui lucru tot cam atît cît pentru protejarea sîrbilor bosniaci de bombele NATO, cu alte cuvinte mai nimic – a sfîrșit prin a-l convinge pe președintele Iliescu că România, fără organizațiile vestice, nu ar fi o țară protejată de ruși – rușii, la această oră, nu se pot proteja de amenințări reale nici pe ei înșiși –, ci pur și simplu o țară izolată, căreia i se poate întîmpla orice. Cu această ocazie iese din nou la iveală lipsa de culoare ideologică a regimului de la București, etatist doar pentru a-și păstra controlul, naționalist, în primul rînd din oportunism electoral. *Adevărata ideologie a clasei noastre conducătoare este oportunismul*: Adrian Năstase o rezuma bine atunci cînd voia să-și arate adeziunea față de puciștii de la Moscova. Cum între timp e clar că, în Europa cel puțin, Vestul a cîștigat partida, clasa noastră conducătoare se reîndreaptă, cu arme și bagaje, către Vest. E drept că nu are multe resurse în această direcție, dar beneficiază de un argument imabatabil: se află la putere, iar cei din Vest doresc să aibă un partener care să aibă mijloacele de a realiza ceea ce negociază, ceea ce opoziția firește că nu are. În plus, adoptînd politica prooccidentală, puterea lasă opoziția fără unul dintre principalii ei cai de bătaie. Domnul Iliescu a spus aproape limpede la Washington că aliații săi naționaliști sînt doar o cale de a controla Parlamentul, dar că în chestiuni vitale ei urmează politica sa, fie aceasta și cu totul contrarie ideologiei lor.

Atît în ceea ce privește factorii principiali. În ceea ce privește pe cei conjuncturali însă, ecuația se modifică. La capitolul *factori conjucturali*, România are numai probleme: situație politică internă confuză, țară divizată politic și – mai ales – reformă economică mult întîrziată, situație economică dezastruoasă și un tratat neîncheiat cu Ungaria. Or, una dintre principalele asigurări pe care le-am primit la NATO se referea la prioritatea factorilor politici față de cei militari sau strategici. Alianța, dintotdeauna defensivă, are astăzi o situație destul de bună. Riscul de a include în alianță un stat cu probleme este mai mare decît cel de a mai întîrzia un număr de ani crearea unui cordon de securitate în Estul Europei. Cu toate acestea, încărcîndu-și orarul cu întîlniri cu factori de răspundere militari și bugetul cu tehnică de luptă rafinată, guvernul României are mereu aerul să uite că factorii militari sînt pe planul al doilea și că ei nu pot compensa pentru cei politici.

La Adunarea Paralamentară a Atlanticului de Nord am primit asigurări că – așa cum este și logic, de altfel – admiterea în NATO se poate realiza înaintea celei în Uniunea Europeană, unde condițiile economice sînt drastice. În materialul emis la 28 septembrie de către NATO, cele două admiteri sînt din nou legate. Chiar dacă NATO, organizație politică și militară, ne va întinde mîna înaintea UE, acest lucru nu se va produce cu mult înainte, ci atunci cînd admiterea va deveni apropae o certitudine. *Ceea ce, din păcate, înseamnă peste foarte multă vreme.* Discursurile politicoase nu pot ascunde realitatea, iar realitatea e aceea a înăspririi condițiilor de viză pentru România și Bulgaria. Statutul nostru de membru asociat apare astfel drept ceea ce este – un avans binevoitor și nu o adevărată treaptă de asociere, pentru care nu sîntem încă pregătiți. *Momentul aderării noastre la UE va veni atunci cînd vom trăi suficient de bine ca deschiderea granițelor spre Vest să nu mai producă emigranți.* Lăsăm pe fiecare să judece cît de aproape este acest moment. Surse confidențiale ale săptămînalului *The Economist*, în numărul de săptămîna trecută, citează o cifră estimativă, care s-ar fi rostit la întîlnirea de la Majorca: 25 de





Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.



ani. Dacă toate merg bine, firește, și dacă Uniunea ne subvenționează ea însăși cu miliardele de dolari necesare integrării. Altfel, în ciuda unui material care duce optimismul pe culmile absurdului, redactat de Ministerul Industriilor și publicat de revista *Capital* (și conform căruia, cu o creștere a producției industriale de peste 10% pe an, vom ajunge din urmă Portugalia și Grecia prin anul 2005), șansele noastre sînt cam ca și acelea din timpul lui Ceaușescu, cînd socoteala ajungerii din urmă a statelor occidentale pornea de la premisa că dezvoltarea acestora s-a oprit).

După toate acestea, vizita la Pentagon a președintelui Iliescu se reduce la o simplă luare de contact. Este evident că această călătorie în SUA, ca și următoarele, nu pot influența decisiv procesul integrării noastre euroatlantice. Ele oferă însă președintelui ocazia de a-și preciza poziția – ceea ce a și făcut, fără echivoc, risipind o parte din acuzațiile de "om al Moscovei" care i se aduc, cu probe insuficiente, de către o parte a opoziției anticomuniste. Însă, această poziție pur declarativă trebuie completată prin fapte. Voința integrării euroatlantice trebuie să se regăsească mai ales în politica internă, în decizia înfăptuirii reformei politice și economice, mult în urmă în România față de țările grupului de la Vișegrad.

Acordarea permanentă a clauzei națiunii celei mai favorizate

Acest obiectiv nu a fost atins. Presa favorabilă președintelui a sărbătorit faptul că Administrația americană a propus Congresului acest lucru. Dar Administrația e, de regulă, mai liberală cu aceste chestiuni: Administrația, republicană pe vremea aceea, a propus reacordarea clauzei pentru România de cîteva ori după Revoluție, aceasta fiind însă respinsă de către Congres. În urma raportului nefavorabil al lui Cristopher Smith, care vrea să ceară chiar retragerea clauzei, este puțin probabil că Congresul va satisface cererea Admnistrației.

Refacerea imaginii conducerii României

Lobbyiștii pentru România au înregistrat un prim succes important odată cu programarea acestei vizite. Dar este vizita în sine un succes pentru imaginea președintelui? Să analizăm, pe rînd, principalele aspecte din punct de vedere al imaginii.

a) – reflectarea în televiziunea și presa americană a vizitei

Aceasta a fost extrem de slabă. Ziarul cel mai "lobat" de români, *The Washington Times*, care a publicat trei articole, este un ziar de mîna a doua. În rest, nici un canal mare de televiziune și nici un ziar mare, dacă nu socotim *The New York Times* – care a publicat un editorial distrugător despre lipsa libertății presei în România, aducînd pentru prima oară la cunoștința publicului american suspiciunea de apartenență a președintelui Iliescu la KGB. Acest unic text cîntărește mai greu și mai nefavorabil decît toată vizita. În rest, este uluitor tupeul cu care lobbyiști ca Petru Popescu se laudă că președintelele a vizitat și a strîns mîini prin marile redacții de la *Washington Post* și *Los Angeles Times*, cum au făcut din 1990 încoace zeci de ziariști români duși anual de USIA în turul Statelor Unite ale Americii. Respectivele cotidiane nu au considerat însă vizita destul de importantă pentru a scrie despre ea. Lobbyiștii au înghesuit texte în foi publicitare și în *Journal of Commerce*, unde numele președintelui a apărut greșit scris (Ilescu), și asta nu o singură dată.

b) – revenirea în forță a dublului limbaj

În ciuda celor care îl critică neîncetat, Ion Iliescu se descurcă destul de bine în limba engleză (accentul nu are mare importanță). Problema este însă că președintele are necazuri cu conținutul celor spuse.

Astfel, odată întors în România, el și-a luat înapoi cele spuse despre Gh. Funar și Vadim Tudor (comparați cu Jirinovski), precum și declarațiile despre Basarabia și Bucovina făcute ziarului *The Washington Times* (unde a sărit calul, atingînd chiar și problema Galiției!). Președintele uită că piața informației e unică. Dovadă este că ambasadorul Alfred Moses, întors la București, și-a reluat îndemnurile – începute din martie, cu publicarea unui text programatic în *International Herald Tribune* – în vederea renunțării la alianța cu partidele extremiste. Constatarea dublului limbaj, tehnică propagandistică tipică regimurilor comuniste, de către autoritățile americane poate fi menționată la rezultatele negative ale vizitei.

Promovarea investițiilor străine în România

Președintele face mare eforturi să convingă businessmeni din străinătate să investească la noi. Acest demers este absolut lăudabil. Contactele sale în această lume, ca și cele din viitoarea vizită, pot fi considerate în orice caz o investiție bună, dar nu suficientă: dacă nu se rezolvă obstacolele pe plan intern, problemele legate de proprietate și birocratizare (sesizate de către Alfred Moses în conferința de presă din 18 ocotombrie, de la București), businessmenii nu vor veni sau vor veni degeaba. Contractele încheiate privind tehnica militară sau telefoanele mobile sînt un fel de "moț la pălărie" față de "foamea" noastră de capital străin.

Concluzii

Vizita președintelui în America a arătat clar cîteva lucruri esențiale.

Unu, că SUA nu consideră că opoziția și candidatul ei au șanse la viitoarele alegeri și că Ion Iliescu este, totuși, persoana cu care trebuie tratat pe termen lung.

Doi, că președintele nu dorește o clarificare a spectrului politic (o dată provocată criza cu Vadim Tudor, el nu a știut cum s-o limiteze, în loc să o rezolve) și că nu va propune o alianță opoziției, așa cum doresc americanii. Criza coaliției guvernamentale a fost un moment potrivit, care însă s-a pierdut, și nu din vina opoziției.

Trei, că democratizarea continuă să se facă doar sub presiuni externe. (Adunarea Deputaților revine asupra articolelor 205 și 206 în urma scrisorii ambasadorului Moses către Adrian Năstase.)

Patru, că rezolvarea problemelor noastre externe se află, ca de obicei, mai mult în interior. Aici, de succesul reformei, de profunzimea ei depinde relansarea economică și atingerea unui nivel de trai competitiv. Pînă acum, acestea au fost sacrificate, deoarece prețul ar fi fost pierderea puterii de către echipa conducătoare. Acum însă, aceasta s-a consolidat suficient și intern și extern pentru a trece la acest pas, pentru a face pentru prima dată o adevărată propunere de parteneriat pentru reformă. Soluțiile nu sînt în afara țării, sînt aici.

Între oligarhizarea României și subvenționarea unei subdezvoltări perpetue și noile ambiții internaționale ale echipei de la putere, ce va alege președintele Iliescu? Experiența ne îndeamnă să fim sceptici. Dar nu pesimiști: la urma-urmei, poate că poate mai mult. Chiar dacă își face tîrziu vizita în America, chiar dacă aceasta are aerul turistic care a fost remarcat, nimic nu e pierdut dacă înțelege ceva de pe urma ei. □

ALINA MUNGIU PIPPIDI – A Ph.D. in Social Psychology. She is formerly a Fulbright Fellow at Harvard University.

She is author of *Românii după '89 – istoria unei neînțelegeri*, Humanitas, 1995. and of various other books and political essays. She is currently working on a book on the social representation of the ethnical cohabitation of Transylvania's inhabitants.



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Barometru de opinie publică

– un test în vederea alegerilor –

LIANA IONESCU

Barometrul de opine publică a devenit deja un element de referință în ansamblul sondajelor de opinie efectuate în România după 1990. Inițiat anul trecut de Fundația Soros pentru o Societate Deschisă și realizat alternativ, în 1994, de IMAS și IRSOP, iar în 1995 de ICCV și CURS, Barometrul oferă o imagine a opiniilor și preferințelor românilor în privința standardului de viață, politicii economice și sociale a Guvernului, opțiunilor politice și consumului mass-media. Ca orice cercetare statistică pe termen lung, el reflectă mai ales tendințele fenomenului investigat. În cazul Barometrului, evaluarea tendințelor generale se poate face cu un mare grad de aproximare, întrucît sondajele se efectuează pe un chestionar unic, aplicat în toate etapele cercetării, iar rezultatele obținute sînt verificate de un alt institut de sondare și de un juriu format din sociologi și profesori universitari.

Și totuși, de fiecare dată cînd sînt făcute publice datele unui nou Barometru, apare și contestarea, mai ales din rîndurile oamenilor politici. Aceștia sînt nemulțumiți de modul în care evoluează imaginea partidului din care fac parte și care, adesea, nu corespunde celei dorite. Cînd nu-l contestă, politicienii pur și simplu îl ignoră. Este semnificativ în acest sens că de decriptarea rezultatelor Barometrului se interesează sistematic doar trei partide: PAC, PD (FSN) și PDSR.

Ultimul Barometru, pe septembrie, realizat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, a fost, la rîndul lui, contestat, reacțiile negativiste venind în special din partea politicienilor Convenției Democratice din România, creditată, conform sondajului, numai cu 21 de procente, față de 34, cîte au revenit PDSR-ului. Credem că explicația nemulțumirii stă în așa-numita teorie a adevărului dezirabil: un sondaj e bun dacă ne e favorabil și corespunde imaginii pe care dorim s-o vedem proiectată în electorat. Potrivit Barometrului, popularitatea CDR a scăzut atît în raport cu anul trecut (în decembrie 1994 înregistra 45% din opțiuni), cît și față de luna iunie (27%), cînd avea aceeași structură, rezultată în urma părăsirii alianței de către cîteva partide. În structura CDR, PNȚCD continuă să domine, dar este în scădere (9% față de 12% în iunie), urmat de PNL (3%), PER (1%) și PNL-CD (1%), restul de 7 procente provenind de la electoratul neprecizat al Convenției.

Sondajul pe septembrie confirmă creșterea în popularitate, în acest an, a PDSR. Dacă în 1994 preferințele pentru acest partid oscilau între 22 și 25%, acum ele se înscriu între 28% (în iunie) și 34% (în septembrie). Desigur, se pune întrebarea cum poate populația să acorde credit tot mai mare partidului de guvernămînt, în situația în care prețurile cresc necontenit și pentru 52% reprezintă cel mai mare motiv de îngrijorare, cînd 33% consideră că veniturile le ajung doar pentru strictul necesar, iar 30% – nici pentru atît. O explicație ar fi teama de schimbare, o alta, lipsa unei alternative realc din partea opoziției. De cele mai multe ori însă acționează factori aparent minori, cu mare efect însă în deturnarea opiniilor electoratului. Este suficientă o modificare, oricît de neînsemnată, în bine sau în rău, într-un segment al supraviețuirii – inflație, șomaj, sănătate – pentru ca preferințele să oscileze. În luna septembrie, un rol favorabil partidului de guvernămînt l-a avut, fără îndoială, cuponul de privatizare, după cum "moțiunea grîului", discutată chiar în perioada în care se efectua sondajul (15-22 septembrie), a determinat scăderea preferințelor pentru opoziție, în întregul ei, văzută din nou vinovată pentru că treburile merg rău. Pentru că nu numai CDR a avut un procentaj mai mic decît în iunie, ci și PAC (5% față de 7%) și UDMR (6% față de 7%). Dintre partidele de opoziție, doar PD (FSN) și PSDR au avut o ușoară audiență sporită față de iunie, de la 7 la 9% și respectiv, de la 1 la 2%. Însumat, partidele de opoziție au întrunit 48% din opțiuni (în decembrie 1994 aveau 58%), iar alianța puterii – 49% (în iunie 1995 aveau 45%, iar la sfîrșitul anului trecut – 40%). În septembrie, peste limita de 5% s-au mai situat PRM (6%) și PUNR (5%), iar sub această limită, care se pare că va permite accesul în Parlament, conform noii Legi a partidelor: PSM (4%), PDAR (3%), PL-93 (2%) și PS (1%). La acestea se adaugă, desigur, trei din cele patru partide parlamentare ale CDR: PNL-CD (1%), PER (1%) și PNL (3%), acesta din urmă proaspăt intrat în grila sondajului, o dată cu intrarea în Convenție, și aflat într-o ușoară creștere de popularitate.

Sondajul pe septembrie mai relevă că, odată cu apropierea alegerilor, populația este tot mai decisă să meargă la vot: 81% "sigur da", față de 77% în iunie, și 10% "probabil da", la fel cu în iunie.

Cuponul de privatizare a influențat și ierarhia personalităților, fără a determina însă răsturnări spectaculoase. Președintele Camerei Deputaților, Adrian Năstase, continuă să se afle pe primul loc în top, urmat de Ion Iliescu și Emil Constantinescu. Rolul cuponului este clar mai ales în ceea ce-l privește pe primul-ministru Nicolae Văcăroiu, care în iunie înregistra doar 35% păreri bune și 57% păreri proaste, pentru ca în septembrie părerile proaste să fie egale cu cele bune, înregistrînd fiecare 46 de procente. Chiar dacă îi place Adrian Năstase, cînd e vorba de președintele țării, alegătorul nu concepe schimbarea și îl vede tot pe Ion Iliescu în postura de "tătuc": 38% în septembrie, față de 32% în iunie și 36% în martie. Singurul contracandidat cu șanse, deși în scădere, rămîne, deocamdată, Emil Constantinescu: 16% în septembrie, față de 18% în iunie și martie. În ochii electoratului, "minicandidați" ar mai putea fi: Adrian Năstase (5%), Petre Roman (3%), Corneliu Coposu, Gh. Funar și C.V. Tudor (2%), Nicolae Manolescu, Teodor Meleșcanu, Ion Rațiu și Theodor Stolojan (1%). O bună parte din electorat (21%) nu răspunde la această problemă sau nu știe, iar pentru 1% nu există o asemenea persoană bună de președinte al țării. Aceste preferințe, aparent contradictorii – ne place o personalitate, dar o preferăm pe cea deja instalată pe "soclu" – trădează o anumită "încremenire" a electoratului nostru și teama ca nu cumva să fie mai rău fără rău.

O altă convingere de nestrămutat a românului este că Parlamentul poartă vina pentru mai toate relele care afectează traiul zilnic. Ca urmare, și în septembrie, deși după vacanța parlamentară, cea mai incriminată instituție este Parlamentul (de către 69% din populație), și abia apoi Guvernul (60%), primăria (51%), justiția (47%). Cea mai mare încredere oamenii o au în armată (92%) și în biserică (91%).

Deși există o scindare clară între opiniile populației și Guvern, politica economică și socială a Guvernului este ceva mai bine văzută în septembrie decît în iunie. Oamenii sînt oarecum mulțumiți de ceea ce se face în domeniile învățămîntului și culturii, și tot mai mulți cred că dorința guvernanților de a face privatizarea este reală. Distribuirea cuponului a influențat hotărîtor și această judecată. 54% se pronunță pentru privatizare rapidă, iar 39% cred că ea ar trebui să se producă lent. În martie 1994, 66% erau pentru privatizare rapidă și doar 31% pentru privatizare lentă.

Putem considera că după "hibernarea" din iarnă, relativul optimism din primăvară, radicalizarea opiniilor critice și pesimismul din vară, populația își recapătă în toamnă speranța. 29% (față de 26% în iunie) cred că politica economică a Guvernului va avea în anul următor rezultate pozitive, iar 37% (față de 30% în iunie) consideră că în țară lucurile merg într-o direcție bună. Este adevărat că 41% (față de 51% în iunie) cred că direcția este greșită. Surse de insatisfacții rămîn banii și viața politică pentru cea mai mare parte din populație, apoi curățenia localității, transporturile și asistența medicală.

Românul este o persoană destul de bine ancorată în realitate: citește ziarele, ascultă radioul și, mai ales, se uită la televizor. Consumul presei scrise este dominat de ziarele locale (36%) și de *Evenimentul zilei* (24%, în scădere însă), după care urmează "Adevărul" (13%, în ușoară creștere), *România liberă* (11%, constantă), *Gazeta sporturilor* (8%) și *Sportul românesc* (5%). În septembrie vin destul de puternic din urmă *Ziua* (4%) și *Jurnalul Național* (3%).



Radioul și televiziunea au cea mai mare audiență, semn că cine controlează audiovizualul controlează în continuare conștiințele. Ponderea o dețin posturile naționale, care au o importanță covîrșitoare în formarea opiniilor politice. 59% din cei intervievați declară că cele mai multe lucruri despre viața politică din țară le află de la televizor, iar 17% de la radio. Doar 8% afirmă că le-au aflat din ziare. Urmărirea programelor televiziunilor prin cablu și a posturilor private de radio și TV este axată pe emisiunile de sport, divertisment și filme. De notat însă că 38% din populația electorală a României are acces la cablu sau satelit. Ceea ce chiar dacă nu influențează direct, nu va rămîne fără urmări la nivelul conștiinței electoratului și, implicit, al rezultatelor alegerilor. ❑

LIANA IONESCU – Born in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest (1977). Candidate at Ph.D. in philosophy of science. Political editor at the daily *România liberă* and press correspondent for the "Radio Free Europe".

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

Autoritarism de catifea

EUGEN ȘERBĂNESCU

Din cînd în cînd, parcă pentru a testa... vigilența forțelor care profesează democrația în țara noastră, coaliția guvernamentală încearcă să treacă prin Parlament legi sau alineate de legi care atentează, clar sau mascat, la libertatea de exprimare. Această agendă, urmărită cu insistență de guvernanți, nu este întîmplătoare nici sub aspectul calaendaristic, nici sub cel al obiectivului propus.

Într-adevăr, nu este un secret pentru nimeni faptul că (probabil) singura cucerire decembristă dusă la capăt și încă în exercițiu este libertatea de exprimare, în speță, libertatea presei. Dacă respectarea drepturilor omului este, uneori, în suferință, dacă separația puterilor în stat nu prea există, dacă trecutele alegeri au fost mai mult sau mai puțin libere și corecte, dacă privatizarea a rămas un deziderat, presa independentă – în schimb – a funcționat și se poate afirma, fără exagerare, că ei i se datorează stadiul democrației (atît cît este) din țară.



În pofida perioadei de tranziție pe care o traversează, presa și televiziunile particulare informează din ce în ce mai corect, reprezintă surse de dezvăluiri incomode pentru cercurile la putere. În aceste condiții, este explicabil de ce asistăm la o ofensivă legislativă a majorității guvernamentale împotriva publicațiilor și a publiciștilor. Faimoasele articole 205 și 206 (insulta și calomnia) și tentativa autorilor proiectului (aprobat deja de Senat) de a stipula agravante pentru ziariști a suscitat o vehementă reacție din partea oamenilor și instituțiilor de gîndire democratică. Este clar că, fără această reacție, elita guvernantă ar fi impus trecerea legii și prin Camera Deputaților, lăsîndu-ne să înțelegem că nu concepe ca, vreodată, să fie, ea însăși, obiect al acestor restricții – cu alte cuvinte, nu concepe să piardă Puterea. Doar amenințarea venită din partea forțelor politice de opoziție de a recurge la greva parlamentară în cazul votării agravantelor a stopat, deocamdată, mașina de vot din Dealul Mitropoliei.

Președintele executiv al PDSR, Adrian Năstase, a simțit nevoia să aibă o întîlnire cu directorii de publicații și a promis, la finalul ei, să încerce să elimine discriminarea ziariștilor. Se pune întrebarea: de ce este nevoie de atîta tevatură și de atîta pierdere de energie, cînd era evident, încă de anul trecut, că ne aflăm în fața unei formulări nedemocratice, care nici măcar nu ar fi trebuit să fie propusă, darmite dezbătută?

Răspunsul este unul singur: se apropie alegerile. În lupta electorală care se va încinge, anchetele, dezvăluirile presei vor face să "cadă" multe capete politice sau de potențiali candidați. Cei mai expuși compromiterii în ochii electoratului sînt actualii guvernanți care, prin exercițiul puterii, sînt susceptibili (nu toți) de a fi acuzați de corupție sau de alte "boli ale puterii". De aceea, cei vizați încearcă să impună aceste legi care, în realitate, nu au altă menire decît de a-i inhiba, de a-i intimida pe gazetari, pe reporteri, pe comentatori. Că este așa, ne demonstrează încercarea parlamentarilor de a-și proteja, prin lege... rudele!

De ce ar fi rudele senatorilor și deputaților subiect de "insultă și calomnie" din partea ziariștilor? Pentru simplul motiv că nu puțini dintre reprezentanții poporului au demarat și întreprind afaceri mai mult sau mai puțin oneroase prin intermediul rudelor. Investigațiile ziariștilor, prea curioși, ar aduce la lumină nereguli care ar

putea fi folosite ca arme electorale. Deci, rudele trebuie protejate! La întîlnirea de care vorbeam mai sus, același Adrian Năstase s-a declarat împotriva acestei prevederi.

De fapt, tot conflictul presă–politicieni provine dintr-o țară de mentalitate moștenită din regimul totalitarist, în care funcționarul public *nu avea obligația de a servi*, ci *avea doar privilegiul de a fi servit* de către populație. Din cauza lipsei procedurii democratice, el nu putea fi tras la răspundere și nu avea de dat socoteală, acționînd ca un mic despot la biroul, ghișeul, instituția unde lucra. Presa din acea perioadă, fiind în mare măsură doar cureaua de transmisie a propagandei de partid, nu era vorba în nici un fel de a scormoni în viața particulară sau profesională a autorităților.

În democrație, lucrurile se schimbă. Electoratul trebuie să aleagă, și, pentru a o face în cunoștință de cauză, are nevoie de toate datele și informațiile necesare departajării candidaților. Numeroși politicieni de astăzi nu înțeleg să se supună acestei convenții pe care singuri și-au impus-o în momentul în care și-au ales cariera politică. Și anume, ei nu acceptă ca viața lor particulară, profesională, socială să fie monitorizată de presă. Ei nu înțeleg sau nu vor să înțeleagă că, o dată intrați în jocul politic, au pierdut statutul de membru "obișnuit" al societății civile și că orice detaliu al vieții lor – trecute sau prezente – poate deveni de interes public. Spre exemplu, dacă o amnistie pentru o condamnare de delapidare, suferită de un cetățean cu ani în urmă, nu este, astăzi, de interes public – de îndată ce respectivul cetățean devine candidat politic la o funcție publică, presa este obligată să aducă la cunoștința electoratului acest detaliu biografic. Poate că un alt candidat la aceeași funcție nu are la pasiv o asemenea activitate și, deci, are șanse mai mari să fie selectat de către alegători. A te sustrage investigațiilor presei înseamnă a te sustrage controlului societății civile pe care se presupune că o reprezinți în instituția în care ai fost ales.

Pe de altă parte, legile de inhibiție a presei vin în totală contradicție cu momentul istoric pe care îl trăim. După cincizeci de ani de tunel comunist, în care libertatea de exprimare a fost programatic anihilată, este momentul impulsionării, încurajării exercițiului exprimării și nicidecum al intimidării lui. Or, se observă o tendință inversă, de blocare a informației și a opiniei. Bunăoară, proiectul legii secretului de stat și al secretului de serviciu (!!) este, iarăși, o mostră de lege anti-democratică și devine aproape inexplicabil de ce inițiatorii lui – de presupus, specialiști, oameni de justiție – l-au mai introdus în discuție. Nu este vorba numai de generalitatea și ambiguitatea definițiilor celor două sintagme (în afara cărora nu mai rămîne aproape nimic), dar sare în ochi lipsa stipulării oricărei căi de atac a cetățeanului împotriva unor eventuale abuzuri ale celor chemați (de către cine?)



să aplice legea. În fața protestului vehement al presei independente și al Opoziției, și acest proiect a fost retras... în gestație.

Dacă tragem o linie și adăugăm la cazurile de mai sus și Legea privind evidența populației, proiectul doctrinei militare și acceptarea înregistrărilor video și audio drept probe în proces (coroborate cu alte probe) – într-o țară în care Justiția mai are de evoluat pînă la a deveni o adevărată și separată putere – rezultă că asistăm, doar cu cîteva luni înainte de începerea anului electoral, la o încercare concertată de restrîngere a libertăților societății civile, de creștere a rolului statului într-un domeniu în care nu ar trebui să aibă nici o atribuție. Toate acestea sînt semnele unei democrații incerte, care tinde să se cristalizeze într-un *autoritarism de catifea*. ❑

EUGEN ȘERBĂNESCU (1952) – He graduated from the National Institute of Scientific Creation and Technics.

Currently, he is Editor at the *România Liberă* journal.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

▼ O monografie despre Cominform

Activitatea Biroului Informativ al partidelor comuniste și muncitorești – cunoscut și sub forma abreviată Cominform – a rămas aproape în afara ariei de investigație a sovietologilor în perioada Războiului Rece. Fapt explicabil dacă se are în vedere că, în afară de mărturiile lui Milovan Djilas și Eugenio Reale despre consfătuirea de la Szklarska Poreba (22-28 septembrie 1947), unde s-au pus bazele Cominformului, cercetătorii nu dispuneau decît de publicația sa oficială cu titlu atît de neobișnuit *Pentru pace trainică, pentru democrație populară*! Dacă s-au scris totuși pagini de substanță despre Cominform (ca de pildă, cele din cunoscuta sinteză a lui François Fejtö, *Histoire des democraties populaires*) ele și-au tras seva informativă din surse indirecte.

Și în acest caz, deschiderea arhivelor sovietice – prodigioaselor arhive sovietice – a oferit o solidă bază de informație. Editarea minutelor celor trei conferințe ale Cominformului din anii 1947-1949[1], a fost urmată de o abordare monografică de către istoricul rus, G.M. Adibekov, unul din editorii minutelor.

Lucrarea lui G.M. Adibekov* se întemeiază pe fonduri arhivistice inaccesibile pînă acum cercetătorilor, între care arhiva Biroului Politic, sugestiv numită de autor – care a păsit acolo pentru prima dată în august 1993 – "sfînta sfintelor" a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Grație investigării documentelor de la "Centrul rus de conservare și studiere a documentelor istoriei contemporane" și a "Arhivei Președintelui Federației Ruse", autorul a reconstituit activitatea Cominformului în existența sa mai scurtă de un deceniu (1947-1956).

Ceea ce se cuvine spus de la început este că volumul lui G.M. Adibekov nu pretinde să ofere răspunsuri definitive la toate problemele analizate. Cu rigoarea profesionistului de bună calitate, Adibekov atrage atenția asupra limitelor impuse anchetei sale de lacunele de informație. Astfel, de pildă, nu se poate ști de ce nu a mai avut loc la a patra Conferință a Cominformului, a cărei convocare a fost discutată la ședința Secretariatului Biroului Informativ (București, 22-24 noiembrie 1950). La această Conferință urmau să fie dezbătute "problema lărgirii funcției" Biroului Informativ, precum și crearea postului de secretar general al Cominformului (potrivit lui Giorgio Bocca, Stalin ar fi propus lui Palmiro Togliatti acest post, dar liderul comunist italian l-a refuzat).

G.M. Adibekov împărtășește opinia că Stalin, care, inițial (1946-1947) avea în vedere un "centru de informare", a instituit (în ciuda numelui) un "centru de coordonare", după ce a perceput Planul Marshall ca o încercare a SUA de a desprinde – pe calea economică – de Moscova țările est-europene, intrate în sfera de influență sovietică.

De un interes deosebit sînt informațiile furnizate de autor despre continuitatea dintre Comintern ("autodizolvat" oficial la 10 iunie 1943) și Cominform. Structurile Internului au fost camuflate în "Institutele de cercetare științifică" nr. 99, 100, 205 și altele, dar, mai ales, în "secția de informare internațională" a CC al P.C. sovietic (a cărei creare a fost decisă la 12 iunie 1943). În ce ne privește, credem că, în lumina datelor oferite de Adibekov, nu se mai poate susține teza acțiunii independente a PCR în anii 1943-1944 (inclusiv participarea comuniștilor la pregătirea actului de la 23 august 1944). Ar fi de neînțeles cum s-ar fi putut sustrage cel mai slab partid comunist din Europa de sud-est controlului sovietic, atît de riguros organizat și după dispariția oficială a Cominternului. Păstrăm convingerea că, într-o zi, vor fi cunoscute și documentele privind legăturile PCR cu Moscova în anii 1940-1944.

Un spațiu amplu este acordat de G.M. Adibekov celor trei consfătuiri ale Cominformului din anii 1947, 1948, 1949, ale căror lucrări sînt prezentate și analizate amănunțit. De reținut că la prima consfătuire, după raportul prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej, cei doi delegați sovietici – G.M. Malenkov și A.A. Jdanov – au comunicat lui Stalin că: "impresia generală despre raportul lui Dej nu este prea bună (*nevîsokoe*)".

Cominformul – alcătuit din reprezentanții partidelor comuniste (muncitorești) din Bulgaria, Cehoslovacia, Franța, Italia, Iugoslavia (pînă în 1948), Polonia, România, URSS și Ungaria – a fost un mijloc de impunere a "modelului sovietic", precum și a obiectivelor și directivelor Moscovei țărilor-satelit din Europa precum și celor două partide comuniste – francez și italian – cele mai puternice din țările "capitaliste". Teza celor "două lagăre" (lansată în raportul lui A.A. Jdanov la prima consfătuire), condamnarea comuniștilor iugoslavi și a altor lideri comuniști din țările-satelit, aduși în fața tribunalelor și executați (Rajk, Kostov etc.) au constituit cele mai importante manifestări ale Cominformului.

Din 1951, Cominformul a desfășurat o activitate de rutină, iar după moartea lui Stalin a intrat în obscuritate și a fost desființat la 17 aprilie 1956.

Activitatea Cominformului a fost dirijată de sovietici care au regizat, uneori, pînă în cele mai mici detalii acțiunile Biroului Informativ. Astfel, raportul prezentat la consfătuirea din 1949 de Gh. Gheorghiu-Dej "Partidul Comunist din Iugoslavia în mîna unor asasini și spioni" a fost precedat de "materiale inițiale pentru raport și variante ale proiectului său înainte de a se fi hotărît (*s.n.*) ca el să fie prezentat de Gheorghiu-Dej", titlurile fiind schimbate de mai multe ori.

În ceea ce privește poziția liderului comunist român, de reținut că, la ședința secretariatului Cominformului din 22-24 noiembrie 1950, elogiile aduse lui Stalin au căpătat forme atît de stridente, încît ele "nu se întîlnesc des în forumurile Cominformului", relevă autorul.

Cartea lui G.M. Adibekov este o contribuție fundamentală la cunoașterea acțiunilor politice și ideologice ale URSS, în faza de început a Războiului Rece.

Florin CONSTANTINIU

* G.M. Adibekov, ***Kominform i pos - levoennaja Evropa*** (Cominformul și Europa postbelică), Moscova, Ed. "Rossija Molodaja", 1994, 235 p.



▼ Revelații documentare

A devenit un loc comun afirmația că deschiderea arhivelor sovietice este pe punctul de a schimba înfățișarea istoriei contemporane prin abundența informațiilor, multe din ele de-a dreptul senzaționale. Ediții de documente sau studii întemeiate pe noile surse sovietice îmbogățesc acum bibliografia consacrată perioadei de după 1917.

Din motive pe care nu le discutăm acum, istoriografia română a rămas în urma celorlalte școli de istorie în valorificarea documentelor din fosta Uniune Sovietică. Un bun început (dacă excepțăm unele fragmente publicate de Gheorghe Buzatu) îl constituie volumul recent editat de dr. G. Brătescu, consacrat anchetei și execuției lui Marcel Pauker, în timpul "Marii Terori" staliniste*.

Dosarele privind anchetarea lui Marcel Pauker de către Comintern, apoi de către NKVD (Securitatea Sovietică), precum și reabilitarea lui juridică în 1957 au fost obținute de către fiica lui Marcel Pauker, doamna Tatiana Brătescu, și publicate de soțul ei dr. G. Brătescu, reputat specialist în domeniul istoriei medicinei, care, după editarea memoriilor lui Belu Zilber *Monarhia de drept dialectic*, aduce o nouă contribuție la cunoașterea istoriei contemporane, manifestînd aceeași erudiție și acribie ce caracterizează întreaga sa operă științifică.

Volumul cuprinde două părți, corespunzătoare celor două anchete la care a fost supus Marcel Pauker în 1937-1938. Cea dintîi a fost o anchetă politică și a fost desfășurată de către Comintern. Cunoaștem acum, grație cărții lui Arkadi Vaksberg *Hôtel Lux* (Paris, 1993), atmosfera de suspiciune și delațiune care domnea în rîndurile activiștilor Internului, aflați în Uniunea Sovietică. S-ar putea spune că Marcel Pauker, cu trecutul său "eretic", apărea ca o victimă sigură a "Marii Terori" staliniste declanșată în 1936. Cu o origine "burgheză", cu politehnica făcută la Zürich, profund implicat în luptele "fracționiste fără de principii" din PCR, Marcel Pauker se distingea în cadrul conducerii P.C.R. printr-o puternică individualitate, dublată de o ambiție pe măsura remarcabilelor sale însușiri intelectuale. Spiritul de independență în judecățile politice și un anumit non-conformism au împiedicat transformarea sa într-un instrument obedient al Kremlinului și Comintern-ului; este și ceea ce explică blocarea ascensiunii sale spre funcția de secretar general, la care va fi aspirat.

Prins în angrenajul terorii staliniste (Marcel Pauker a făcut eroarea fatală de a răspunde convocării sale la Moscova în 1937, venind din Cehoslovacia), el a făcut obiectul unei anchete a Cominternului, în cursul căreia a redactat mai multe texte, dintre care cel mai important este, desigur, autobiografia sa însumînd 282 pagini, scrisă în noiembrie 1937. Toate aceste texte, care văd acum lumina tiparului, reprezintă surse de cea mai mare valoare pentru studiul istoriei PCR. Desigur, relatarea evenimentelor și evaluarea persoanelor poartă sigiliul autorului acestor texte – Marcel Pauker. Dispunem însă de mărturiile unui "insider", astfel că, în locul rapoartelor Siguranței, utilizate în timpul regimului comunist pentru a se scrie istoria PCR, specialiștii pot apela acum la izvoare provenite din interiorul partidului. Autobiografia lui Marcel Pauker, precum și textele sale despre lupta fracționistă, despre Elena Filipovici, Vanda Nicolski, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Gelbert Moscovici (Alexandru Bădulescu) și alții, abundă în date noi despre istoria PCR și liderii săi. Nici o cercetare despre activitatea PCR în perioada interbelică nu se va mai putea dispensa de aceste texte.

Ancheta NKVD urmează tiparele știute, adică a acuzațiilor inventate și a recunoașterilor smulse prin forță. Marcel Pauker a fost acuzat de a fi activat ca spion în serviciul României și executat la 16 august 1938. Semnăturile lui Marcel Pauker de pe filele interogatoriului luat de NKVD, reproduse în volum, nu mai sînt de la un anumit moment ale acestuia, ci aparțin unei alte persoane. Nu este exclus ca Marcel Pauker să fi murit în timpul anchetei, iar sentința de condamnare la moarte și extrasul din procesul verbal privind execuția lui să fie rezultatul unui automatism birocratic.

Editorul acestor documente, dr. G. Brătescu, le-a însoțit de precizări și explicații, care, în multe privințe, constituie adevărate contribuții de ordin istoric. Ele au reclamat un efort considerabil de documentare și vor aduce mari servicii viitorilor cercetători ai istoriei PCR.

Postfața dr.-ului Florin Constantiniu, coordonatorul colecției "Mică Bibliotecă de Istorie Contemporană", inaugurată cu acest volum, relevă valoarea surselor editate, subliniind că, pentru prima dată pe plan național și internațional, sunt tipărite integral documentele unei anchete din anii Marii Terori.

În afara informațiilor valoroase privind istoria PCR, volumul are și un alt merit: el spulberă definitiv legenda, pe cît de falsă pe atît de tenace, că Ana Pauker ar fi jucat vreun rol în arestarea și lichidarea soțului ei. Aflată ea însăși în detenție în România, Ana Pauker nu a luat cunoștință decît ulterior de sfîrșitul tragic al soțului ei, și a acceptat versiunea oficială a sfîrșitului său, chiar dacă avea să-i spună, mai tîrziu, lui Pătrășcanu că "Marcel Pauker a fost «aranjat» pe nedrept și nici ea nu crede ceea ce s-a spus în URSS despre el" (vezi documentul publicat de Robert Levy în *Sfera Politicii*, 1995, nr. 29-30, pag. 45).

Dacă biografia lui Marcel Pauker lasă să se întrevadă motivele care au determinat tragicul său sfîrșit, documentele din arhivele sovietice nu furnizează elemente care să permită cunoașterea certă a rațiunilor ce au dus la suprimarea lui. De altfel, aceeași situație se întîlnește și în cazul altor lideri comuniști, victime ale "Marii Terori". Poate că noi surse, încă needitate, din arhivele sovietice vor risipi obscuritatea ce învăluie aceste cazuri.

Să sperăm că volumul prezentat aici va fi urmat de alte ediții de documente din aceleași arhive. Fără cunoașterea lor nu se poate scrie istoria autentică a comunismului în România.

Laurențiu PANAITE

* ***O anchetă stalinistă (1937-1938). Lichidarea lui Marcel Pauker***, Documente traduse și adnotate de G. Brătescu. Postfață de Florin Constantiniu, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995, 321 pag.



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

▼ Recuperarea simbolurilor

1. După căderea "cortinei de fier", în Europa Centrală și de Est s-au făcut remarcate o serie de mișcări naționaliste foarte vehemente, care au dus, fie la tensiuni etnice greu de stăpînit degenerate în războaie sîngeroase (precum cel de pe teritoriul fostei Iugoslavii), fie la dezmembrarea pașnică a unor unități politice create mai mult sau mai puțin artificial la încheierea primului război mondial (cazul Cehoslovaciei). Aceste mișcări nu sînt un efect al căderii regimurilor comuniste. Ele au o istorie îndelungată (pe care și-o asumă acum fiecare în parte), dar și o istorie recentă, căci așa-numita "pax sovietica" nu a făcut decît să oculteze naționalismul, să-l ferească de interogațiile și insistențele opiniei pblice democrate. Naționalismul a fost în realitate o miză foarte importantă a regimurilor comuniste, fiind frecvent folosit în manipularea maselor. Actualmente, programele politice ale mișcărilor naționaliste moștenesc anumite puncte din cele ale fostelor partide comuniste aflate timp de aproape cincizeci de ani la putere în această parte a Europei. Ele recuperează totodată și importante segmente de populație incapabile să decidă între construcția liberală și utopia marxistă.

Aceste probleme au fost dezbătute pe larg anul trecut (18-20 mai 1994), cu ocazia unui colocviu internațional organizat la Amsterdam de către Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences și Department of Russian and East European Studies of the University of Amsterdam, la care au participat specialiști reputați în domeniu. Contribuțiile lor au văzut lumina tiparului în anul 1995, într-un volum intitulat *Vampires Unstaked. National Images, Stereotypes and Myths in East Central Europe*.

În introducerea la acest volum, André W.M. Gerrits, unul dintre editori, trece în revistă cele două mari teme care au stîrnit interesul participanților la colocviu, și anume, cercetarea dimensiunilor cultural-istorice ale naționalismelor, originile, dezvoltarea și relevanța imaginilor, stereotipurilor și miturilor naționale în estul și centrul Europei; precum și analiza relațiilor ce se stabilesc între de-





cizia politică și stereotipurile sau miturile politice (naționale). Fiecare cercetător a adus în discuție o seamă de cazuri particulare cum ar fi, spre exemplu, studiile dedicate spațiului maghiar și transilvan de către profesorii Laszlo Maracz (*Western Images and Stereotypes of the Hungarians*), Peter Hanak (*The Image of Neighbors in the Hungarian Mirror*), Sandor Vogel (*Transylvania: Myth and Reality. Changing Awareness of Transylvanian Identity*), Alexandru Duțu (*The Politicization of Myths: The Transylvanian Case*), Mihaly Filip (*Transylvania and the Great Powers: 1945-1946*), cele care se referă la spațiul polonez (Jerzy Jedlicki, *Nationalism and State Formation*, Krystyna Kersten, *The "Jewish Communism" Stereotype-The Polish Case*) sau ceh și slovac (studiul profesorilor Miroslav Hroch și Blanka Richova din Praga trec în revistă antecedentele istorice ale politizării miturilor naționale cehe, respectiv slovace, imediat după constituirea statului cehoslovac în 1918; ei pomesc analiza de la evocarea unui model teoretic prin care susțin că regimul austro-ungar, prin atitudinea sa tolerantă, a oferit condițiile unei maturizări lente a mișcărilor naționale din imperiu; prin generalizarea acestei scheme la spațiul în discuție se face însă o mare greșeală căci, așa cum arăta Jerzy Jedlicki, istoria rezistenței poloneze față de regimul țarist sau cea a rezistenței bulgare față de regimul otoman au avut un alt ritm: revoltele sîngeroase au alternat cu lungi perioade de resemnare. (*How Much Does State Formation Depend on Nationalism?*) În același context, nu putem să nu remarcăm excelentele studii care se referă la războiul din fosta Iugoslavie: *The Use of National Stereotypes in the Wars in Jugoslavia* (Robert M. Hayden) și *Stereotypes in the Jugoslav Civil War* (Nevenka Tromp-Vrkic). Volumul este întregit și de cîteva intervenții care încearcă să contureze o imagine de ansamblu a acestei părți a Europei: Piotr Wandycz, *Western Images and Stereotypes of Central and Eastern Europe*; Hans Heinrich-Nolte, *The Alleged Influence of Cultural Boundaries on Political Thinking: Images of Central Europe*; Paul Dukes, *Nationalism and the Fall of Multinational Empires*; Bart Tromp, *Comments on the Contribution of Paul Dukes*; André W.M. Gerrits, *"Jewish communism" in East Central Europe*; George Schipflin, *The Communiste Ex-*

perience and Nationhood.

2. *Vampires Unstaked: The Return of Cetniks and Ustasas*

Într-un studiu publicat la începutul anilor '80, profesorul de literatură comparată de la Sorbona, Daniel Henry Pageaux vorbește despre mitul lui Asterix în Franța anilor '60. El subliniază că benzile desenate ale lui René Goscinny, prin intensa lor mediatizare și implicit notorietate, au dobîndit o importantă funcție compensatorie; au creat așadar un mit: superioritatea culturală franceză. Prin intermediul unui personaj amuzant, se făcea apologia culturii franceze. Adresa, și în același timp, inițiatorul acestei apologii era francezul mijlociu, care își infirma sau confirma astfel preconcepțiile.



"Et tout áa, áa fait d'excellents Franáais!" (Daniel Henri Pageaux, *De l'imagerie culturelle au mythe politique: Astérix le Gaulois*, în "Nos Ancetres les Gaulois", pp. 437/44).

Același lucru s-ar putea spune și despre miturile politice (naționale) care populează spațiul iugoslav. Desigur, este altă scenă, cu alți regizori și actori, o scenă care are o altă funcționalitate și găzduiește alte tipuri de reacție. Dacă Asterix este un personaj inventat, "cetnicii" sîrbi și "ustașii" croați au existat în realitate; mitul lui Asterix are o funcționalitate continuă, el intrînd într-un mecanism educațional de durată, în timp ce miturile războinice din fosta Iugoslavie s-au născut într-un context precis, care a recuperat o întreagă istorie recentă. Istoria lui Asterix este prea îndepărtată, poate fi privită cu detașare, ea doar învață pe cei interesați; nu va putea fi nicicînd încrîncenată, căci ea strălucește prin generalitate și nu prin specific.

Reputatul profesor de la Departamentul de antropologie al Universității din Pittsburgh, Robert M. Hayden, analizează în studiul său opoziția structurală a stereotipurilor războinice sîrbe, respectiv croate, devenite în scurt timp mituri politice funcționale (pp. 207/22). Cine au fost "cetnicii"; cine au fost "ustașii"? Cele două grupări politico-militare erau expresia naționalismului extremist din anii '40, adesea asociat cu fascismul. Între anii 1941/43, "cetnicii" generalului Draza Mihailovic, care se considerau trupele guvernului iugoslav în exil, masacrau populația croată și musulmană. "Ustașa", de partea cealaltă, sprijinea constituirea unui stat croat pur, în care minoritarii sîrbi urmau să fie exterminați sau expulzați în cel mai bun caz.

În timpul confruntărilor militare din ultimul deceniu de pe teritoriul fostei Iugoslavii, aceste imagini ale istoriei recente au revenit pe cîmpul de luptă. Pentru sîrbi, "ustașii" sînt criminali fasciști. Pentru croați, ei sînt niște predecesori glorioși. La înființarea Uniunii Democratice Croate, Franio Tudjman a vorbit despre statul extremist croat din timpul celui de-al doilea război mondial ca fiind expresia "aspirației legitime a poporului croat". Chiar vechile simboluri ale acestuia (steag, stemă etc.) sînt adoptate de Croația de astăzi. De partea cealaltă, lucrurile stau la fel: Belgradul este stăpînit de memoria vechilor "cetnici"; opoziția "Cetnik-Ustasa" a devenit operantă în momentul cînd liderii Serbiei și Croației au decis să-și extindă granițele în detrimentul Bosniei și Herțegovinei. Dacă la începutul conflictului, opoziția dintre sîrbi și croați se oprea la posibilele lor opțiuni ideologice și, în consecință, la mercenarii ce se găseau în trupele sîrbe (securiștii români, spre exemplu), respectiv croate (cehi sau albanezi), acum totul s-a schimbat, căci stereotipul a început să facă istorie, așadar a devenit mit: sîrbii vor fi "cetnici" pentru ei înșiși, pentru croați de asemenea, dar și pentru întreaga opinie publică. Aceasta le este noua identitate.

3. *Etnie-Națiune-Stat național*

Succesiunea aparent logică din punct de vedere istoric a acestor trei elemente făcea parte din schema teoretică a con-



strucției Statului național în istoriografia comunistă a anilor '70-'80. Profesorul Alexandru Duțu pune în discuție această succesiune, insistînd totodată și asupra altor preconcepții care stau la baza construcției miturilor naționale. Astfel, el analizează, rînd pe rînd, asocierea Statului național cu un folclor cosmetizat, botezat național; modernizarea formală și ingerința Statului în sfera privată; precum și confuzia care se face între solidaritățile organice și cele organizate.

Se știe că apariția Statului modern în Europa Centrală și de Est nu a fost rezultatul unui conflict interior cu "Vechiul Regim". El s-a constituit în urma revol-



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

telor îndreptate împotriva Imperiului otoman și a dezintegrării Austro-Ungariei, avînd în centrul concepției politice modelul retrospectiv al unei autonomii de tip medieval. Numai că vîrsta de aur a evului de mijloc va fi fost completată de descoperirea antichității și de găsirea unei filiații genetice între aceasta și lumea secolului 19. Este cazul Greciei, de exemplu, care a trecut de la o imagine identitară, care avea în prim-plan Bizanțul (mijlocul secolului 19), la una în care se asociau naționalizarea Bisericii și amintirea civilizației elenistice (sfîrșitul secolului 19). (Paschalis Kitromilides, "Immagined Communities" and the Origins of National Question in the Balkans, în *European History Quarterly*, 19, 2, april 1989, pp. 149/92). În plus, în aceste noi state erau mai multe etnii, ceea ce a făcut ca grupul conducător, aparținînd unei anume etnii, să-și constituie propria mitologie națională, care va fi fost obligatorie și pentru celelalte. Aproape în întreg spațiul sud-est european. Perspectiva evocată mai sus pare valabilă.

Construcția utopică nu se putea dispensa de tradițiile orale ce începuseră la începutul secolului 19 să fie la mare preț. Utopia rustică a întărit viziunea comunitară și a diminuat evident responsabilitatea individului.

Un alt fenomen prezent și intens discutat de istoriografie îl constituie modernizarea societăților de tradiție orală din Europa de Sud-Est, care nu a făcut decît să adîncească decalajele culturale



existente între elite și mase. Într-un studiu publicat în 1992 ("Les «formes vides», hier et aujourd'hui", în *Revue des études sud est européennes*, t. XXX, n. 3-4, 1992, pp. 209/16), profesorul Andrei Pippidi remarca împlinirea profeției lui Titu Maiorescu, potrivit căreia masele care au fost excluse sau ocolite de modernizare își vor lua revanșa, identificînd această revanșă în cele două regimuri populiste care s-au succedat în ultimii șaizeci de ani la conducerea României: regimul fascist și cel comunist. Dacă fascismul era prin excelență naționalist, comunismul va deveni. Argumentul în acest sens îl constituie recuperarea tuturor stereotipurilor naționale în deceniul șapte al secolului 20 și construirea unei alte utopii: protocronismul.

Toate acestea nu au făcut decît să tulbure solidaritățile organice și să arate formidabila capacitate de adaptare a naționalismului. Comentînd distrugerea solidarităților organice de către regimul comunist (p. 95), profesorul Alexandru Duțu arată cum acesta din urmă a transformat miturile în utopii. Așadar, în Statul comunist, adevărata opoziție nu era aceea care se stabilea între mituri și realitate, ci între fapte și gînduri, pe de o parte, și boli ale imaginației, pe de altă parte. Autorul conchide că bolile imaginației produc cele mai agresive stereotipuri.

4. Fără a avea pretenția de a epuiza subiectul, volumul pe care l-am prezentat mai sus se constituie într-o pledoarie în favoarea studiilor punctuale asupra naționalismelor central- și est-europene. Remarcăm însă că estul și centrul Europei se cam oprește la Brașov (excepție face, desigur, studiul lui Alexandru Duțu). Singura satisfacție care rămîne o constituie reproducerea pe prima copertă a miniaturii din *Cronicon Pictum Vindobonense*, reprezentînd bătălia de la Posada. Măcar cu atît să se aleagă și București dacă Vișegradul este atît de departe.

Laurențiu VLAD

* *Vampires Unstaked National Images: Stereotypes and Myths in East Central Europe*, ed. André Gerrits și Nanci Adler, North-Holland, Amsterdam, Oxford, New York, Tokyo, 1995.



▼ Mic tratat de naționalism

Pentru cei ce vor să înțeleagă, dincolo de explicațiile jurnalistice, "sfîșierea" actuală a națiunilor, această carte* poate constitui un bun punct de plecare. Ea este consacrată revirimentului naționalismului la sfîrșit de secol XX, precum și ideii naționale, desemnată ca răspunzătoare de o bună parte din conflictele mondiale actuale.

Cele zece studii pe care le cuprinde cartea pleacă toate de la întrebarea: de ce o idee din secolul trecut, care părea epuizată în experiențele primei jumătăți a acestui secol, revine cu atîta vigoare în prim-planul politicii anilor nouăzeci? Perspectivele diverse (sociologice, antropologice, politologice, juridice) conturează un răspuns global, care pune în relație mentalități și reprezentări de grup cu comportamentele politice și funcționarea instituțiilor statului.

Coordonarea și studiul teoretic de început aparțin lui Jacques Rupnik, care reușește, prin alăturarea celor zece studii "aplicate", să consti-



tuie un adevărat "atlas" al naționalismului contemporan. Numai că lucrarea depășește cu mult nivelul descrierilor și al explicațiilor locale, căci o lectură atentă poate decela chiar elementele de bază ale unei "teorii generale" a naționalismului.

Prioritară în ordine epistemologică, definirea conceptuală a națiunii și a naționalismului este prezentă, deși într-un mod nesistematic, în lucrare. Cele două accepții majore ale națiunii, în dispută de aproape două secole, ne sînt reamintite de Rupnik (p. 27) și Pavlowich (p. 77). Concepția "occidentală", franceză, a unei națiuni civice, "dorită de cetățenii săi", care se poate identifica ușor cu statul care o protejează, se opune concepției "orientale", de filiație germană, a națiunii "modelate de limba și trecutul său", a națiunii etnice sau culturale, care dispune de dreptul de a revendica un stat. Condițiile istorice au făcut ca evoluția în spațiu (trecerea din Vestul Europei, unde "unitatea politică a fost stabilită înaintea apariției naționalismului modern", în estul ei, acolo unde națiunile au fost, datorită dominațiilor imperiale, lipsite de un stat "propriu") și în timp (de la începutul către sfîrșitul secolului XIX) a ideii de națiune a fost însoțită și de o tranziție conceptuală: concepția etnică a

națiunii a prevalat asupra concepției ei civice. Teoria lui Gellner, prezentată pe scurt la pagina 28, explică această evoluție, odată cu cauzele apariției naționalismului, prin efectele industrializării: în primul rînd, necesitatea unei "înalte" culturi pentru omogenizarea societății, apoi, dislocarea comunităților tradiționale. Tezele sale sînt îmbogățite de considerațiile lui Benedict Anderson și ale lui Eric Hobsbawm (doar în mod tangent reluate în culegerea de studii, dar prezente în numărul 2/94 din *Polis*, consacrat naționalismului), care văd în migrațiile moderne și contemporane, în celelalte efecte perverse ale noilor cuceriri tehnice, explicația resurecției xenofobiei, celălalt chip – absent din această carte – al naționalismului.

Reluînd ideile prezente în introducerea sa, *Le réveil des nationalismes*, am putea spune că doi sînt factorii majori care au contribuit, în opinia lui Rupnik, la revirimentul naționalismului. Primul care a fost invocat și care nu mai poate surprinde atît de mult este "căderea comunismului și a ultimului imperiu colonial încarnat de Uniunea Sovietică" (p. 9) cu cele două consecințe imediate ale sale: spargerea unității politice și ideologice a blocului socialist și sfîrșitul Războiului Rece. O ordine mondială bipolară, bazată pe confruntare, dar "stabilă și previzibilă", s-a prăbușit, lăsînd în urma ei o lume "democratizată", în care o multitudine de noi actori vor să se facă auziți și să fie recunoscuți și tratați ca parteneri egali.

Globalizarea economică și uniformizarea culturală – cele două trăsături esențiale ale civilizației contemporane – constituie împreună un al doilea factor generator de naționalism. Dacă avem cîteodată sentimentul că trăim într-un "sat planetar" (MacLuhan), consecințele psihologico-sociale care ar fi trebuit să-l însoțească, "depășirea națiunii" și disoluția "particularismelor etnice" (p. 17), nu sînt vizibile. Dimpotrivă. Din cauza dependențelor economice accentuate, "o voință de putere înscrisă în teritoriul național" este, în multe cazuri, iluzorie, dar ea rămîne la baza unei puternici reacții de naționalism economic. Hobsbawm evidențiază și o reacție de ordin psihologic care, la urma urmelor, se poate dovedi mult mai redutabilă, căci globalizarea distruge "reperele care par să ofere o delimitare obiectivă, permanentă, pozitivă a colectivității din care facem parte" (*Polis*, nr. 2/1994, p. 68).

"Replica" naționalistă la aceste două "sfidări" ale epocii noastre va fi formulată simultan pe două planuri. Două planuri care, deși distincte, se întrepătrund și se condiționează: planul construcției și al definiției identitare și cel politic, în care se pun în discuție conturul și regulile cadrului democratic. Însă, din cauza experiențelor istorice diferite, amestecul ingredientelor variază de la Est la Vest. În fosta zonă comunistă, se resimte un puternic "vid ideologic" (a treia cauză în opinia lui Rupnik, dar care derivă evident din prima), care provoacă o întoarcere de la incertitudinile viitorului și angoasele prezentului "către «certitudinile» originilor



Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

etnice, naționale sau religioase" (p.14). În Vest, mișcările naționaliste au un alt fundal, dar, prin chiar existența lor, invalidează părerea foarte răspîndită care vrea să contrasteze procesul de integrare "civilizată" a Occidentului cu dezintegrarea "barbară" a Estului. Într-o măsură mai mică, epuizarea ideologică și criza economică joacă și aici un rol. Dar ceea ce a făcut posibilă apariția naționalismului etnic în zona "dezvoltată" a lumii a fost, în principal, criza statului, consecință a ineficacității și a corupției instituțiilor democratice (a se vedea studiul lui Rusconi, *Italie: le défi de la Ligue du Nord*), a delegitimării structurilor statului federal (excelente studiile lui Michael Ignatieff: *Québec: la société distincte, jusqu'où?* și al lui Francis Delperée: *Le fédéralisme sauvera-t-il la nation belge?*).

În acest cadru explicativ și teoretic, fiecare din cele zece studii introduce nuanțe, precizări și interogații suplimentare; însă, ceea ce este cel mai important, conferă realitate și culoare locală unui fenomen ce riscă altfel să rămînă excesiv de livresc. Ele sînt grupate în trei secțiuni: prima dintre ele, *Sur les ruines de la guerre froide*, alătură analizele lui



Michael Stürmer (*Allemagne: une nation en quête d'elle-même*), Georges Nivat (*Russie: le deuil de l'empire*) și Stevan K. Pavlowitch (*Yougoslavie: de l'idéal d'un État-nation à la barbarie des pouvoirs ethniques*) despre trei națiuni, caracterizate printr-un grad diferit de structurare și de coeziune, dar care au fost bulversate la fel de profund de căderea zidului Berlinului.

A doua secțiune, mai omogenă, *Divorces désirés, divorces redoutés*, este consacrată mișcărilor separatiste occidentale, relansate, după 1992, de "reușita" divorțului ceho-slovac, analizat, cu destulă obiectivitate, de omul politic ceh, Petr Pithart. Competențele autorilor care se ocupă de "cazurile" Italiei, Belgiei și Québecului sînt diferite (Gian Enrico Rusconi este politolog, Francis Delperée este profesor de drept constituțional, iar Michael Ignatieff sociolog-antropolog), dar distanța care separă contextele istorice, sociale și culturale ale celor trei regiuni considerate de iluzoriul model ceho-slovac este la fel de însemnată. Particularitățile sînt accentuate, iar reducerea lor la un eventual model teoretic ar anula orice posibilitate de a înțelege adecvat aceste manifestări ale naționalismului. De aceea, și lucrul este valabil pentru toate celelate studii, fiecare astfel de manifestare a fost "descifrată" într-o cheie epistemologică specială, adecvată specificului cazului respectiv. Din acest motiv, cred eu, competența autorilor nu putea fi oarecare.

La crise des nationalismes unificateurs, este ultima secțiune a cărții. Ea concentrează eforturile analitice asupra rolului factorului religios în degradarea unor naționalisme care au fost văzute mult timp ca elementul coagulant al unor comunități transfrontaliere, precum cea arabă (Ghassan Salamé – *Le nationalisme arabe: mort ou mutation?*), sau multiconfesionale, precum cea indiană (Cristophe Jaffrelot – *La dérive ethnique du nationalisme indien*). Situația țărilor central-asiatice, deși foarte interesantă prin "virginitatea" sa – state care se construiesc în același timp cu națiunile – își găsește, totuși, cu greu locul în acest grup.

Lungul parcurs prin lumea naționalismelor contemporane este încheiat cu o discuție a lui Jacques Rupnik cu Ernest Gellner, Pierre Hassner și Alain Dieckhoff. Explicațiile generale sînt reluate și aprofundate. Dar e aici o întrebare care va persista, dureroasă, mult timp după lectura acestei cărți: "Există ceva ireductibil în această nevoie de apartenență, de identitate, de naționalism?" (p. 281). Alain Dieckhoff este convins. Dar Pierre Hassner merge chiar mai departe: "opoziția între noi și alții este constitutivă experienței umane", lansînd la rîndul său întrebarea-cheie a întregii dezbateri: "putem avea propria noastră identitate fără a o nega pe cea a celuilalt?".

Am putea încheia însă cu o ultimă privire asupra relației democrație-naționalism. Ea este prezentă de la un capăt la altul al acestei cărți, mai mult sau mai puțin explicit, dar rămîne de o importanță capitală, așa cum sugerează Alain Dieckhoff, pentru viitorul fiecărei "națiuni" și societăți. Nu poate fi altfel în cazul României. "Toate aceste principii, democrația liberală, statul de drept, libertățile individuale, principiul consensului popular, cel al statului-providență, al egalității șanselor, sînt insuficiente. Statele nu pot ignora diversitatea crescîndă a populațiilor lor... Democrația trebuie să se renoveze și să ia în considerare această dimensiune mai comunitară, recunoscînd drepturile culturale revendicate de grupuri din ce în ce mai variate" (p. 267).

Laurențiu ȘTEFAN-SCALAT

* *Le déchirement des nations*, sub direcția lui Jacques Rupnik, Seuil, Paris, 1995, 286 p.

▼ Diagnostic: o societate bolnavă

Românii după 89 – Istoria unei neînțelegeri încearcă o radiografiere a societății românești din punct de vedere psihologic. Așa cum remarcă Alina Mungiu, autoarea acestui studiu apărut la editura Humanitas, lucrarea s-a dorit a fi inițial ancorată în domeniul psihologiei sociale, rezultatele și concluziile însă, o plasează într-un plan mult mai larg. De altfel, ceea ce se relevă și impresionează pe durata parcurgerii studiului, este multitudinea de informații din domenii diverse dar complementare, precum istoria, sociologia, științele politice, utilizate la susținerea concluziilor.

Prima parte a lucrării este dedicată "mesajului", purtătorilor lui materiali, emițătorul și receptorul. Bazîndu-se pe date statistice, pe citate din mass media, pe declarații oficiale și comunicate din perioada supusă studiului sau pe date furnizate de institute de sondare a opiniei publice, autoarea trage concluzii ce depășesc domeniul strict al mecanismelor comunicării.

Rezultă, astfel, o tipologie care acoperă întreaga gamă de mesaje emise în perioada ce a urmat datei de 22 decembrie 1989. Analiza nu este însă completă, fiecărui mesaj fiindu-i rezervat un spațiu prea restrîns, obținîndu-se astfel mai mult o trecere în revistă decît o analiză propriu-zisă.

Sînt apoi studiați, pe rînd, cei doi poli ai comunicării, realizîndu-se o punctare a principalilor emițători și receptori din perioada post-totalitară, cu evidențierea principalelor caracteristici ale acestora.





Analiza, altfel pertinentă și documentată, este presărată de câteva inadvertențe inadmisibile pentru un analist politic recunoscut.

Astfel, în capitolul doi, intitulat "Mesajul", autoarea se oprește, printre altele, și asupra mesajului conservator și liberal. Aserțiunile asociate celor două mesaje ar fi fost corecte dacă autoarea nu și-ar fi intitulat subcapitolul "O clasificare politologică". Or, atît conservatorismul cît și liberalismul, abordate din punctul de vedere al științelor politice, sînt două doctrine bazate pe valori politice clare, tradiționale, care nu corespund sensului uzual atribuit cuvintelor conservator sau liberal. În cadrul studiului mesajului xenofob, Alina Mungiu susține că "Deși Revoluția era în fond urmarea unui eșec al propagandei și populația care ieșise în stradă o făcuse avînd ca model mental societatea Welfare-ului occidental, populația...".

Un stat al bunăstării este un stat în care acțiunea politică și cea administrativă urmăresc să modifice jocul forțelor pieței în cel puțin trei direcții: în primul rînd garantînd cît mai multor indivizi și familii un venit minim; în al doilea rînd, prin diminuarea ariei de nesiguranță prin servicii de asistență și securitate socială; în al treilea rînd, prin asigurarea ca "toți cetățenii", fără deosebire de statut, să se bucure de standarde mai bune de viață disponibile, cu o gamă predeterminată de servicii sociale. Or, este cel puțin forțat a susține că manifestanții din zilele de 21 și 22 decembrie 1989 aveau astfel de cunoștințe privind atît de nuanțata și controversata problemă a protecției sociale în Welfare state.

Seria concluziilor forțate continuă în capitolul "Emițătorii – Noua clasă politică" prin etichetarea oamenilor politici din punctul de vedere al culturii politice, în funcție de ultima "carte politică" citită. Astfel, Stelian Tănase (a cărui lucrare este citată greșit, sub numele *Șocurile tranziției*), în pofida faptului că pe tot parcursul lucrării *Șocuri și crize* subliniază inexistența societății civile în România, obține cu greu notă de trecere, în timp ce Adrian Năstase este lăsat repetent datorită faptului că îndrăznește să-l citească pe Montesquieu, una dintre figurile cele mai curajoase și vizionare ale secolului XVII.

Totuși, un merit de necontestat al lucrării îl reprezintă modalitatea în care Alina Mungiu abordează problemele supuse studiului, probleme prea puțin abordate sistematic pînă în prezent.

Astfel, modul direct, curajos, fără prejudecăți în care autoarea analizează situația ce caracterizează masele dar și elitele, oamenii politici dar și studenții, muncitorii, țăranii din punct de vedere al percepției sau al nonpercepției mesajelor, atitudinile față de o problematică diversă – cum ar fi naționalismul, xenofobia, nivelul de trai, populismul sau violența – conduce la concluzia fără tăgadă că *Românii după 89 – Istoria unei neînțelegeri* este o lucrare pe cît de necesară pe atît de utilă pentru explicitarea unei situații socio-politice atît de confuză și controversată.

Dan RĂDULESCU

* Alina Mungiu, *Românii după '89 - Istoria unei neînțelegeri*, București, Editura Humanitas, 1995, 326 pag.

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.

CONSTANTIN ARGETOIANU
Memorii. Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri
(volumul al V-lea)
București, Editura Machiavelli, 1995, pag. 336.

Cu acest volum, Editura Machiavelli finalizează tipărirea tuturor manuscriselor părții a V-a a *Memoriilor* lui Constantin Argetoianu.

Cartea cuprinde atît memoriile referitoare la perioada februarie 1918-sfîrșitul lui decembrie 1918, cît și anexe documentare (1916–1918). Anexele documentare sînt prețioase prin piesele inedite semnate de T. Ionescu, O. Goga, Al. Averescu, M. Cantacuzino, P.P. Negulescu, C. Racovski, prin cîteva acte oficiale rarisime din perioada guvernării Marghiloman și prin originalele ce atestă nașterea formațiunii politice Liga Poporului.

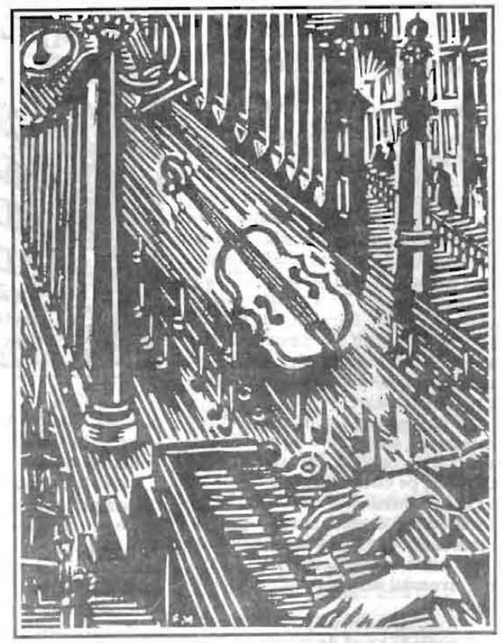
M. NIȚESCU
Sub zodia proletcultismului, Dialectica puterii
București, Editura Humanitas, 1995, pag. 399.

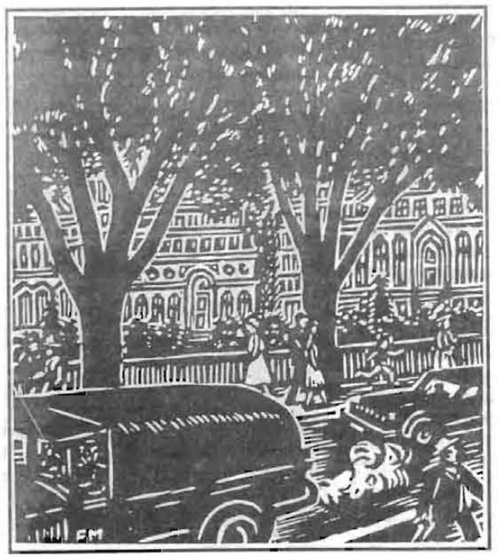
Editura Humanitas publică două dintre scrierile și sintezele "de sertar" ale lui M. Nițescu.

Sub zodia proletcultismului reconstituie imaginea reală a literaturii și culturii române în perioada 1944–1964.

Adevărat "proces" al unei perioade lipsite aproape în întregime de literatură, lucrarea se constituie într-un volum de istorie literară, dar și în explicația psihologică a atitudinii proletcultiste (de cele mai multe ori interpretată ideologic și politic).

Prin eseul "Dialectica puterii" (redactat inițial în 1975), autorul ni se dezvăluie și ca un lucid și profund analist politic.





FRIEDRICH WILHELM JOSEPH von SCHELLING
Bruno sau Despre principiul divin și principiul natural al lucrurilor
București, Editura Humanitas, 1995, pag. 190, lei 3.500.

Scris după modelul platonician – *Bruno* cuprinde toate temele gîndirii lui Schelling: doctrina identității, a unității Naturii și Spiritului, individului și cosmosului, ezoterismului și exoterismului, misterului și rațiunii.

Într-o tentativă temerară (și reușită) de a rivaliza deopotrivă cu platonicismul și cu romantismul german, dialogul statuează unitatea adîncă dintre poezie și filosofie.

ARTHUR SCHOPENHAUER
Scrieri despre filosofie și religie
București, Editura Humanitas, 1994, p. 200, lei 3.500.

Opusculele și fragmentele schopenhauriene reunite în acest volum ilustrează rădăcinile spirituale ale autorului, specifice cunoașterii occidentale în general, de unde pornesc sensul științei și spiritul artei europene – Platon.

O carte cu o puternică influență asupra artiștilor (Wagner) sau filosofilor vremii (Nietzsche), o carte care suscită în continuare interesul nostru, al celor din vremea de azi.

Contents

2. *Editorial*	**Stelian Tănase**	The New Bourgeoisie
4. *Antisemitism*	**Leon Volovici**	Myth and Reality
9.	**Victor Neumann**	Premises in Modern Romania
15.	**George Voicu**	A Meaningful Charge
18.		Chronology
22.	**Ferenc Erös, Zoltan Fabian**	Ideology and Attitudes
28. *The Judicial Power*	**Adrian Vasiliu**	Legislators and Interpreters
31.	**Valeriu Stoica**	Desire and Reality
36.	**Ralu Filip**	Press and Justice in Romania after 1989
39.	**Cristian Preda**	The Communist Regime and the Separation of Powers
42. *The Anatomy of Communism*	**Florin Muller**	The Stalinism Directed Toward Party
43.	**Documents**	The Pătrășcanu Case (III)
45. *Which Way Romania?*	**Pavel Câmpeanu**	Transition Leads to Sociál Conflicts
48. *Up-to-Date*	**Alina Mungiu Pippidi**	The Conclusions of a Diplomatic Trip
52.	**Liana Ionescu**	Public Opinion Barometer
54.	**Eugen Șerbănescu**	The Velvet Authoritarianism
56. *Books and Authors*	**Florin Constantiniu**	G.M. Adibekov, *Kominform i poslevoennaja Evropa*
57.	**Laurențiu Panaite**	Documente, *O anchetă stalinistă*
58.	**Laurențiu Vlad**	*Vampires Unstaked National Images: Stereotypes and Myths in East Central Europe*
61.	**Laurențiu Ștefan Scalat**	Jacques Rupnik, *Le déchirement des nations*
63.	**Dan Rădulescu**	Alina Mungiu, *Românii după '89 – istoria unei neînțelegeri*
64. *Books Review*		

Acest număr al Revistei „Sfera Politicii" a fost arhivat electronic cu sprijinul Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei" din Iași.